

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Anna Pichnerová

P. Franz Schneider. Portrét bolzanovce

P. Franz Schneider. Portrait of a Bolzanist

Auch die Toten sollen leben.

Friedrich Schiller

*Žije, umře a ztlí v zapomnění
mnohý – až po dlouhém běhu let
teprv jeho přijdou na paměť
zásluhy jinému pokolení!*

**J. W. Goethe, motto českého překladu
Pravdy v obrazech od F. Schneidra**

Poděkování

Děkuji doc. Daniele Tinkové, Ph.D, za povzbudivé, trpělivé a mimořádně laskavé vedení. Zahrnovalo cenné rady i postřehy, ale také volnost, která mi byla poskytnuta v pojetí této práce, a živý zájem o její výsledky. Ušetřilo mi mnoho námahy a zároveň mě vždy podporovalo a podněcovalo. Všechny problémy či dotazy, které se vynořily během výzkumu a psaní, se díky paní docentce staly východiskem k podnětné diskusi, jež mi dodala chuť k další práci.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. dubna 2019

Anna Pichnerová

Anotace (česky)

Práce se zabývá osobou a dílem čechoněmeckého kněze, pedagoga a spisovatele P. Franze Schneidra (1794-1858), předního představitele bolzanovského hnutí a výrazné postavy pražského kulturního života první poloviny 19. století. Pomocí biografických pramenů rekonstruuje jeho životní běh, přičemž si všímá zejména národnostních a církevně historických kontextů. Dále předkládá literárněvědnou a obsahovou analýzu Schneidrových uměleckých, publicistických i náboženských textů a sleduje *nachleben* této historické osobnosti coby postavy v českém písemnictví. Na závěr bakalářská práce mapuje Schneidrovo postupné vytrácení se z veřejné paměti.

Anotation (in English)

This bachelor thesis deals with the life and work of the German Bohemian priest, teacher and writer P. Franz Schneider (1794-1858), a leading member of the Bolzanist movement and a significant figure of the cultural life of Prague in the first half of the 19th century. It reconstructs his curriculum vitae through biographical sources, especially with respect to the contexts of nationality and ecclesiastical history. The thesis also presents an analysis of the content and literary aspects of Schneider's fictional works, journalism and religious texts and follows the *nachleben* of this historical personality as a figure in Czech literature. In its conclusion this bachelor thesis describes Schneider's gradual disappearance from public memory.

Klíčová slova

bolzanismus (bolzanovství) * Čechoněmci (Sudetští Němci) * katechetika * katolické osvícenství
* katolická restaurace * národní obrození

Keywords

Bolzanism * German Bohemians (Sudeten Germans) * Catechesis * Catholic Enlightenment *
Catholic Renovation * National Revival

Obsah

I. ÚVOD A PRAMENY	8
1.1 Úvod	8
1.2 Prameny a literatura	9
2.1 Ukřižovaná Jakuba Arbese	13
2.1.1. Romaneto jako specifický historický pramen	13
2.1.2 Děj	13
2.1.3 Biografie a fabule	14
2.1.4. Zmínky o Franzi Schneidrovi a analýza jejich historicity	15
2.2 Páter Kodýdek Jindřicha Šimona Baara	19
2.3 Před branami Omegy Františka Všetického	21
Shrnutí: život literární a život historický.....	22
III. „GEIST UND UNGEIST DER ZEIT“	23
3.1 Katolické osvícenství a restaurativní romantismus u bolzanovců.....	23
3.2 Bolzanovství: theologická, filosofická a historická definice.....	24
3.2.1 Aspekty theologické	24
3.2.2 Aspekty filosofické.....	25
3.2.3 Aspekty historické	25
IV. ŽIVOT: DĚTSTVÍ, STUDIA, ALUMNÁT	29
4.1 Původ a příchod na svět.....	29
4.2 Dětství a rodina.....	30
4.3 Elementární škola, hlavní škola a gymnasium; pasáčkem krav	30
4.3 Pražská filosofie.....	32
4.3.1 Příchod do Prahy; nemoc.....	32
4.3.2 Bernard Bolzano jako učitel	32
4.3.3 Franz Schneider jako Bolzanův žák.....	33
4.4 Léta seminářská.....	35
4.4.1 Vnitřní reforma alumnátu.....	36
4.4.2 Osobnost a působení biskupa Hurdálka.....	36
4.4.3 Litoměřičtí přátelé a učitelé	37
4.4.4 Zážitky ze semináře	38
4.4.5 Feslovo působení a aktivity v semináři	38
4.4.6 Vnější a vnitřní neshody: jungmannovci a Christenbund	40
4.4.7 Biskupským sekretářem a ceremoniářem	42
V. ŽIVOT: PŘÍTEL, UČITEL, VYCHOVATEL	43
5.1 První pražská léta; soukromý vychovatel	43
5.1.1 Poslední léta biskupa Hurdálka	43
5.1.2 Katechetou u Thun-Hohensteinů	43

5.1.3 Rodinným přítelem, vychovatelem a katechetou u Palackých a Riegerů	44
5.2 Přátelství s Bernardem Bolzanem (v letech 1823-1848)	49
5.2.1 V Těchobuzi a v Praze	49
5.2.2 Franz Schneider a Bolzanův literární odkaz	52
5.3 Učitel, ředitel a exhortátor 5.3.1 Pražský Polytechnický institut: úřad, spolupracovníci a žáci	55
5.3.2 Německé reálné gymnasium	57
5.3.3 Učitel ve vzpomínkách žáků: J. Arbes a A. Gaudek	58
5.3.4 Exhortátor	60
5.3.5 Zpovědník	61
5.3.4 Alumnové Pražského arcibiskupského semináře	61
5.3.5 Žáci: Karel Havlíček Borovský a Josef František Řezáč	63
5.3.6 Žáci: Innocenc A. Frencl a František Pravda	65
VI. ŽIVOT: SPOLEČENSKÉ PŮSOBNÍ A POSLEDNÍ LÉTA	67
6.1 Společenské působení	67
6.1.1 Filantropické spolky	67
6.1.2 Čechoněmci a české národní obrození	68
6.1.3 Publicistika a soudobé překlady Schneidrových děl do češtiny	70
6.2 Polemika s Augustinem Smetanou	71
6.3 Poslední léta	73
6.3.1 Na reálce	73
6.3.2 Prázdniny: Velký Ratmírov a lázně	73
6.3.3 Nemoc a smrt	74
6.3.4 Pohřeb	74
6.3.5 Po pohřbu	75
6.4 Život: shrnutí	76
VII. VZHLED A POVAHA	77
7.1 „Škaredý páter“ Jakuba Arbesa	77
7.2 Očima ostatních současníků	77
7.3 „Chmurný názor v svět“	78
7.4 Skromný podivín a „povaha ze žuly“	79
7.5 Osvícenec i romantik	81
7.8 „Být lepším, moudřejším, šťastnějším“	81
7.9 „Cynický jezuita“: obraz v <i>Pamětech</i> Josefa Václava Friče	82
8. LITERÁRNÍ DÍLO	85
8.1 Bajky	85
8.1.1 V kontextu jungmannovské fáze	86
8.1.2 Vincenc Zahradník jako bajkářský vzor	86

8.1.3 Způsoby publikování: časopisy a knihy	87
8.1.4 Schneidrova teorie bajky a jeho inspirace	88
8.1.5 Obsahový rozbor	89
8.1.6 Formální rozbor	94
8.2 O svátosti svatého pokání	95
8.3 Otevřený dopis dr. Augustinu Smetanovi	98
8.4 Život Krista Pána	102
8.4.2 Recenze v lipském „Repetoriu“	102
8.5 Literární dílo: shrnutí	103
IX. VZPOMÍNÁNÍ A ZAPOMÍNÁNÍ	104
9.1 Česko- a německojazyčné naučné slovníky	104
9.2 Dějiny pražské techniky	105
9.3 Průvodci po Olšanských hřbitovech	106
9.4 Literárněvědné práce	106
9.5 Proč jsme zapomněli?	108
ZÁVĚR	110
Seznam literatury	111
Prameny	112
Elektronické zdroje	113

I. ÚVOD A PRAMENY

1.1 Úvod

Tato práce si klade za cíl rekonstruovat napůl zapomenutý, přesto však pamětihodný zjev čechoněmeckého kněze a bolzanovce P. Franze Schneidra (1794-1858). Vznikla z poznání, že stejnojmenná literární postava, kterou Jakub Arbes učinil hrdinou své *Ukřižované*, není pouhou fikcí, nýbrž historickým fenoménem – ba dokonce fenoménem svébytné a tajemné životnosti.

Franz Schneider se vytratil z historické paměti na přelomu 19. a 20. století. V obecném povědomí po sobě zanechal jen zlomkovité údaje, jež prostředkovala zejména jeho náhrobní deska na Olšanských hřbitovech; i ta ale zarostla břečťanem.

Téma této bakalářské práce určila náhoda. 24. května roku 2014 zasvítilo slunce do zeleně, která popínala zeď III. oddělení Olšanských hřbitovů, a odrazilo se od zlatých liter náhrobní desky. Když jsem ji očistila od břečťanu, odkryl se mi historický rozměr Schneidrovu postavu, byť omezený na údaje o jeho učitelském působení. Vzbudil ve mně zájem, který se ihned osamostatnil od původní literárněhistorické otázky, kde Arbesovo romaneto načerpalo inspiraci.

Pátrání po historickém Schneidrovi vyplnilo tři roky soustavné práce a pět let práce nesoustavné. Jejím výchozím bodem zůstalo romaneto, které tak určuje i strukturu tohoto výstupu. Díky ostatním pramenům – nikoli už beletristickým – se mohlo stát předmětem vědeckého rozboru, jenž Arbesovu *Ukřižovanou* postupně vsadil do dějinného kontextu a interpretoval ji z různých hledisek.

Předkládaná práce postupuje jak metodami literární vědy, tak historiografie. Jejím základním nástrojem je rozbor textu, a to včetně atribuční kritiky. Povaha té části mých pramenů, které jsou beletristické, si ovšem na některých místech vynutila častější a rozsáhlejší citace. Text uměleckého charakteru bylo totiž třeba reprodukovat – pokud možno – přesně a celistvě, s citlivostí k jeho estetickým kvalitám.

Pokus o biografii této osobnosti nechce být nostalgickým literárním obrázkem, ale věrnou rekonstrukcí jejího života a duchovního *milieu*, a to v rozsahu, v němž to prameny umožňují. Přesto nevznáší nárok na úplnost: vzhledem ke svému omezenému rozsahu musí opominout například korespondenci bolzanovců, již vydal Eduard Winter, a která je tedy badatelům pohodlně přístupná. Zato se snaží syntetizovat poznatky z pramenů, aby mohla rekonstruovat Schneidrovu osobnost a charakter; v tom tkví jedno z jejích těžišť.

Lze říci, že má tytéž ambice, které vyjádřil kněz a spisovatel Julius Košnář (1862-1936) při sestavování biografické črty Schneidrova současníka a žáka Innocenta Frencla: „*Jako v podzimu rozváté listy rozprchly se sice téměř všechny vzpomínky vztahující se k drahému tomu jménu, ale co bylo možno, sebrali jsme s úmyslem podati ne-li to, co jsme chtěli, alespoň to, co jsme mohli.*“¹

---

¹ Košnář, Julius: *Dr. Innocenc Antonín Frencl, kněz a spisovatel*. Nástin životopisný., ČKD, 1902/4, str. 217-222. II. díl tamtéž.

1.2 Prameny a literatura

Předkládaná bakalářská práce čerpá z různorodých pramenů, které lze pracovně rozdělit na literární (umělecké) a historické. Do první kategorie patří beletrie pracující s Franzem Schneidrem jako literární postavou, dále jeho vlastní umělecká produkce a případně díla jeho přátel, která mi posloužila ke komparaci. Do druhé kategorie řadím Schneidrový autobiografické texty, ale také vzpomínky a memoáry jeho současníků, korespondenci apod.

Práce sleduje rovněž fenomén mizení Schneidrova odkazu z historické paměti. Proto beletristům, kteří tohoto kněze učinili hrdinou svých děl, a zmínkám o Schneidrovi v odborné literatuře věnuji zvláštní kapitolu: II. a IX. Na tomto místě pouze nastíním zdroje, jež později rozeberu v náležitém rozsahu.

1.2.1 Prameny

Zdrojem prvních informací mi bylo romaneto Jakuba Arbesa *Ukřižovaná*.² Autor v něm předkládá jak fakta, tak fikci, proto bylo nutné každý údaj porovnat s prameny neumělecké povahy, o nichž bude řeč níže: autobiografií, naučnými slovníky, vzpomínkami pamětníků, dobovými novinovými články, nekrology, korespondencí atd. K beletristickým dílům pojednávajícím o Schneidrovi patří rovněž *Páter Kodýdek*,³ patrně nejslavnější z *Farských povídek* Jindřicha Šimona Baara, a dílo současné české literatury *Před branami Omegy*,⁴ jehož autorem je spisovatel a literární vědec František Všeťka.

Pracovala jsem také se Schneidrovými vlastními texty v německých originálech i dobových českých překladech. Nejvydatnějším zdrojem informací se ukázaly být jeho bajky a podobenství. Měla jsem k dispozici dvě knižní vydání – české⁵ a německé,⁶ jež se lišila obsahem – i délka samostatně otištěná v několika číslech časopisu *Česká včela*.⁷ Tyto drobné texty podstatně vypovídají o Schneidrových filosofických, náboženských a pedagogických názorech, přibližují jeho životní stanoviska, zkušenosti a nálady a prostředkují nám vhled i do jeho kněžské praxe a spirituality. Ke srovnání jsem využila bajek Vincence Zahradníka – Schneidrova současníka, přítele a spisovatelského vzoru – ve dvou vydáních.⁸ Analýza Schneidrový tvorby si ovšem vyžádala i znalost Lessingových bajek,⁹ jež domácí autory inspirovaly, a dále soudobé bohemikální obrozené produkce (A. J. Puchmajer, F. L. Čelakovský, K. A. Vinařický atd.).¹⁰

Ze Schneidrových neuměleckých textů je nejvýznamnější série autobiografických článků otištěných v *Österreichische Schulbote* pod názvy *Wie ein armer Dorfknecht zum Studieren kam*.¹¹ Odborná literatura, pokud je mi známo, dosud nezpracovala jeho polemiku s Augustinem Smetanou nazvanou *Offener Brief an Herrn Doktor Augustin Smetana*,¹² která se ukázala jako

² ARBES, Jakub. *Zázračná madona; Ukřižovaná; Newtonův mozek*. Praha: Slovart, 2011.

³ BAAR, Jindřich Šimon. *Farské historky*. V Praze: Novina, 1941.

⁴ VŠETIČKA, František. *Před branami Omegy: román o jednom českém osudu*. Olomouc: Votobia, 1995.

⁵ SCHNEIDER, Franz. *Pravda v obrazech: bájky a podobenství*. Praha 1850.

⁶ SCHNEIDER, Franz. *Fabeln*. Thomas Thabor: Praha, 1830.

⁷ SCHNEIDER, Franz. *Bájky a podobenství*, in: *Česká včela*, r. 1837, ročník 4, č. 7, str. 54; č. 33, str. 263; 36, str. 284; 41, str. 327-8; 1838, ročník 5, č. 10, str. 79.

⁸ ŘÍHA, Václav (ed.). *Bájky*. Praha: Antonín Dědourek, 1942.

⁹ LESSING, Gotthold Ephraim. *Hry, básně, bajky, epigramy*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954. a STREJČEK, Ferdinand (ed.). *Neznámé bajky Vincence Zahradníka*. Josef Hejda: Mladá Boleslav, 1940.

¹⁰ ŘÍHA, Václav (ed.). *Bájky*. Praha: Antonín Dědourek, 1942.

¹¹ SCHNEIDER, Franz. *Wie ein armer Dorfknecht zum Studieren kam*, in: *Der österreichische Schulbote* 6, 1856.

¹² SCHNEIDER, Franz. *Offener Brief an Herrn Augustin Smetana*. Prag: Wenzel Heß, 1850.

mimořádně zajímavý pramen k náboženské situaci v českých zemích poloviny 19. století. Pedagogické texty z oblasti katechetiky – učebnice *Geschichte unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi*¹³ a část nedochovaného souboru sešitů *Lies und denke*, kterou jsem objevila a identifikovala v českém překladu Václava Šulce¹⁴ – jsou pramenem pouze doplňkovým. Naopak vynikajícím a rovněž dosud nezpracovaným zdrojem informací byla anonymní předmluva k Bolzanově učebnici *Religionswissenschaft*,¹⁵ vypovídající o studentských letech autora a jeho vztahu se slavným učitelem. Otázku Schneidrova autorství rozebírám v příslušné kapitole (V., 5.2.2).

Mezi díly Schneidrových přátel vynikají svým významem spisy Bolzanovy.¹⁶ Mnohá zásada nebo myšlenka, kterou zde pražský filosof formuloval, byla zároveň součástí Schneidrova vnitřního světa. Domnívám se, že Bolzanův přímý vliv na Schneidra se mi na základě jeho knih podařilo prokázat zejména v otázce prostého pohřbu (II, 2.1.4.) a zvířecích práv (VIII, 8.2).

S rekonstrukcí Schneidrova života mi pomohl dobový tisk, zejména německá periodika (*Österreichische Schulbote*, *Bohemia*, *Prager Morgenpost*). Zde jsem nacházela informace o jeho počínání v úřadech a členství v rozličných spolcích, ale také o jeho pohřbu a následném dění. Jmenované noviny a časopisy otiskly rovněž Schneidrovy nekrology (především obsažený nekrolog od J. M. Fesla¹⁷) a vzpomínky jeho přátel. Mezi nimi vyniká série biografických článků Schneidrova žáka a později učitele v Jablonci (Gablonz), Čechoněmce Antona Gaudka.¹⁸ Dále jsem sledovala jeho společenské aktivity *Hof- und Staats- Schematismus des österreichischen Kaiserthums*. Využila jsem rovněž článků v *Časopisu katolického duchovenstva*, zejména vzpomínek Vincence Zahradníka na litoměřický seminář.¹⁹

Velkou část mých pramenů tedy představovaly dobové periodické a neperiodické tiskoviny, ať už v digitalizované, nebo nedigitalizované podobě: fyzicky jsem pracovala s díly *Geschichte unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi* a *Pravda v obrazech*. Z archivních pramenů jsem použila pouze matriku obce Velký Ratmírov,²⁰ neboť cílům této práce plně dostačovaly výše zmíněné zdroje v kombinaci s novodobými edicemi memoárů a korespondence.

Jako významný zdroj mi posloužily dobové německé a české naučné slovníky, jimž v této práci věnuji samostatnou pasáž (IX, 9.1). Šlo o slovník *Naučný* (tzv. *Riegerův*),²¹ *Ottův*²² a *Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (tzv. *Wurzbachův*).²³

¹³ SCHNEIDER, Franz. *Geschichte unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi*, Prag: 1835

¹⁴ SCHNEIDER, Franz. *O swátosti swatého pokánj.*, ČKD, 1840/1, str. 27-60, cit dle:

<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=10643> (2019)

¹⁵ BOLZANO, Bernard. *Lehrbuch der Religionswissenschaft*. Sulzbach, 1834.

¹⁶ BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.

BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 2. vyd., v MF 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1981

BOLZANO, Bernard. *O pokroku a dobročinnosti*. Praha: Vyšehrad, 1951.

BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha 1981.

¹⁷ FESL, Michael Joseph. Nekrolog in: *Der österreichische Schulbote* 8, 1858, str. 349.

¹⁸ GAUDEK, Anton. Nekrolog in: *Der österreichische Schulbote* 8, 1858, str. 350-361.

¹⁹ ZAHRADNÍK, Vincenc: *O żywotu a powaze zesnulého w Pánu, býwalého Litoměřického biskupa, Josefa Františka Hurdálka*, ČKD, 1834/1, str. 104-130.

²⁰ SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, Sbírká matrik Jihočeského kraje, 1793-1800 (1793), Velký Ratmírov, matriční kniha – římskokatolická církev N, 1793-1800. Dostupné z:

<https://digi.ceskearchivy.cz/5292/64/1789/-250/50/0>.

²¹ RIEGER, František Ladislav, *Slovník naučný*, 3. díl, Praha 1863.

²² OTTO, Jan. *Ottův slovník naučný*, 4. díl, Praha 1891.

²³ WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876).

Vycházela jsem též z vydaných a editovaných vzpomínek, biografí či autobiografií, jež nám zanechali Schneidrovi současníci. Šlo zejména o texty Bernarda Bolzana,²⁴ Augustina Smetany,²⁵ Marie Červinkové-Riegerové²⁶ a Josefa Václava Friče.²⁷ Novodobé vydání a editorskou práci postrádaly pouze vzpomínky Marie Červinkové na její matku Marii Riegerovou,²⁸ v nichž je několik pasáží věnováno rodinnému zpovědníku P. Schneidrovi. Využila jsem korespondence K. Havlíčka Borovského²⁹ (v níž však zmínky o Schneidrovi chybějí) a rodiny Riegerů.³⁰ Při líčení „ducha času“ mi dobře posloužily vzpomínky Charlese Sealsfielda.³¹

Pokládám za příhodné na tomto místě nastínit charakter dobových pramenů, o nichž jsem právě pojednala. Jejich převážná část pochází z prostředí dotčeného bolzanismem. V českém prostředí se totiž postupně vytvořil historiografický i obecně společenský diskurs, který se k bolzanismu stavěl pozitivně, protože řada kulturně činných osobností byla přímo či nepřímo Bolzanovými žáky. Množství jejich přitakavě laděných pamětí, publikovaných dopisů, historických děl, časopiseckých článků a jiných projevů postupně zatlačilo do pozadí alternativní pohled na Bolzanův kruh jako na „kacířský“ nebo odnárodněný. Výjimku představují jungmannovci a do jisté míry *Paměti* J. V. Friče, z nichž cituji v kapitole o Schneidrově povaze. Ze strany protibolzanovské máme k dispozici také denunce,³² jejichž části jsou však prokazatelně lživé nebo nadsazené, a korespondenci ultramontánního presesa arcibiskupského semináře P. Antona Rosta.

Využila jsem jeden pramen výtvarný: společný Schneiderův a Bolzanův náhrobek od akademického sochaře Františka Šebka (V, 5.3.1).

1.2.2 Literatura

Vzhledem k tomu, že Franz Schneider z historické paměti téměř vymizel, čerpám z novodobé sekundární literatury podstatně méně informací než pramenů.

Odborné publikace k tématu opět mapují v příslušné části této práce (IX, 9.4). Osobou Schneidra se blíže zabývali pouze sudetoněmečtí historikové Ernst Nittner (v krátkém článku *Havlíček's Beziehungen zu B. Bolzano über F. Schneider*)³³ a Eduard Winter (v monografiích *Bernard Bolzano a jeho kruh*, jakož i *Josefinismus a jeho dějiny*)³⁴. V poznámkách pod čarou však zmiňují Schneidra moderní historikové jako Jiří Kořalka, Marcela Oubrechtová nebo Robert Sak.

Pokud jde o odbornou literaturu k bolzanovství obecně, nejvydatnějším zdrojem informací pro mě byla monografie filosofa Jaromíra Loužila s názvem *Bernard Bolzano*,³⁵ dále studie

---

²⁴ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha 1981.

²⁵ SMETANA, Augustin. *Paměti kněze z církve vyobcovaného*. Tiskové a vydavatelské družstvo Samostatnost, 1900.

²⁶ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

²⁷ FRIČ, Josef Václav. *Paměti I-III*. Praha: SNKLHU, 1971.

²⁸ ČERVINKOVÁ-RIEGEROVÁ, Marie. Marie Riegerová, rodem Palacká: život a skutky její. Praha: nákladem obce Pražské, 1892.

²⁹ QUIS, Ladislav (ed.). *Korespondence Karla Havlíčka*. Praha: Bursík & Kohout, 1903.

³⁰ *Milostné dopisy Františka Ladislava Riegera a Marie Palacké*. F. Topič: Praha, 1932.

³¹ SELSFELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: ODEON, 1991.

³² Ve své bolzanovské biografii z nich cituje M. Červinková-Riegerová.

³³ NITTNER, Ernst. *Havlíček's Beziehungen zu B. Bolzano über F. Schneider*. In: *Gräben und Brücken*. Horst Glassel und Franz Olbert: München, 1980.

³⁴ WINTER, Eduard. *Bernard Bolzano a jeho kruh*. Brno, 1935.

WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945.

³⁵ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano*. Praha: Odeon, 1978.

Wilhelma Zeila *Bolzano und die Sorben*³⁶ a článek Lubomíra Sršně o Michaelu Feslovi.³⁷ Z publikací, jež se zabývají historickým milieum Schneidrova života, vzniku této práce napomohly následující: *Od baroka k romantismu* Josefa Hanzala,³⁸ *Post tenebras spero lucem* editorů Daniely Tinkové a Jaroslava Lormana,³⁹ *Od Dobnera k Dobrovskému* Bedřicha Slavíka⁴⁰ a *Němci v Praze* Garyho Kohena.⁴¹ Osvícenskému katolicismu se z domácích autorů věnuje protestantský theolog Josef Táborský, jenž ho akurátně rozebírá ve své disertační práci *Reformní katolík Josef Dobrovský*.⁴² Za informace k tomuto dosud nedostatečně zpracovanému tématu vděčím také doc. PhDr. Miloši Sládkovi, Ph.D., z Katolické teologické fakulty UK. O dějinách náboženství v 19. století, zejména o romantickém ultramontanismu, mě poučila syntéza Raymonda Arona *Náboženství a společnost v Evropě*.⁴³

Pracovala jsem i s druhotnou literaturou jiných oborů než historiografie. Šlo o literární vědu (zejména k otázce Jakuba Arbesa⁴⁴ a bajky coby žánru⁴⁵) a o filosofii; patrně nejzevrubnější výklad Bolzanova systému nabízí *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.⁴⁶ Za její doporučení děkuji Jakubu Jirsovi, Ph.D., z Ústavu filosofie a religionistiky FF UK.

---

³⁶ ZEIL, Wilhelm: *Bolzano und die Sorben: ein Beitrag zur Geschichte des „Wendischen Seminars“ in Prag zur Zeit der josephinischen Aufklärung und der Romantik*. Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1967

³⁷ SRŠEŇ, Lubomír. Michael Joseph Fesl, dobrodinec musejní knihovny, in: *Sborník Národního muzea v Praze*, řada C – Literární historie, sv. 57, 2012, č. 1-2, str. 82-95, 186

³⁸ HANZAL, Josef. *Od baroka k romantismu: ke zrození novodobé české kultury*. Praha: Academia, 1987.

³⁹ LORMAN, Jaroslav a Daniela TINKOVÁ, ed. *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého osvícenství*. Praha: Casablanca, 2009

⁴⁰ SLAVÍK, Bedřich. *Od Dobnera k Dobrovskému*. Praha: Vyšehrad, 1975

⁴¹ COHEN, Gary, *Němci v Praze 1861-1914*, Praha: Karolinum, 2000

⁴² TÁBORSKÝ, Josef. *Reformní katolík Josef Dobrovský*. Brno: L. Marek, 2007

⁴³ RÉMOND, René. *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha 2003

⁴⁴ MORAVEC, Josef. *Jakub Arbes: studie s ukázkami z Arbesova díla a úvah o něm*. Praha: Svobodné slovo, 1966 a VOTRUBA, Mojmír: *Čeští spisovatelé 19. a 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1973

⁴⁵ NOVÁK, Arne. *Literatura česká devatenáctého století*. V Praze: nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech, 1905. D. III, část 1. - str. 378

⁴⁶ MORSCHER, Edgar. *Bernard Bolzano*. in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <plato.stanford.edu/entries/bolzano/>

II. LITEÁRNÍ NACHLEBEN

2.1 Ukřižovaná Jakuba Arbesa

Jakub Arbes věnoval Schneiderově postavě největší prostor ze všech českých spisovatelů; v jeho romanetu *Ukřižovaná* (vznikalo v letech 1875-76, vyšlo roku 1876) je tento katecheta jednou z hlavních postav a spojuje složité dějové linky prózy. Romaneto představuje specifický a zároveň vydatný pramen. Jednak Schneidra, respektive určitou jeho podobu, zvětčuje jako součást českého kulturního dědictví a jednak obsahuje řadu autentických historických informací.

2.1.1. Romaneto jako specifický historický pramen

Arbes se coby spisovatel, a zejména jako autor romanet vyznačoval snahou zachytit v beletrii historické děje, jichž byl sám svědkem a jimž se věnoval i jako publicista a laický dějepisec. V souboru historických črt *Episody z roku 1848*, pojatém jako literatura faktu, například výslovně odkazuje čtenáře na svá romaneta, kde prý vylíčil jednotlivé okolnosti podrobněji a s nárokem na faktickou věrnost, aby později mohly posloužit historikům.⁴⁷ Pro odborníka jsou tedy Arbesova díla cenným, ale zároveň náročným zdrojem, který vyžaduje obzvlášť obezřetné rozlišování mezi historickou pravdou a básnickou licencí.⁴⁸ Tato část bakalářské práce si klade za cíl podrobně a spolehlivě analyzovat dějinné prvky Arbesova díla, které mají vztah k Franzi Schneidrovi. Tím chce nejenom vytěžit specifický pramen, ale snad také na konkrétním případě poodkrýt způsob, míru a záměr, s nimiž umělec proplétal skutečné s fiktivním.

Samotné romaneto *Ukřižovaná* se věnuje čtyřem historickým jevům: polskému povstání roku 1846, pražským nepokojům roku 1848⁴⁹, prusko-rakouské válce a osobě Franze Schneidra. Prvními třemi fenomény se Arbes zabýval dlouhodobě, například v již zmíněných *Episodách* i v ostatních romanetech (*Sivooký démon*, *Mesiáš*, *Barikádníci*, *Poslední dnové lidstva*). Schneider ho zajímal patrně proto, že Arbes sám náležel k poslední generaci jeho studentů; v 60. letech ho zažil coby katechetu na německé reálce v Mikulandské ulici a zároveň coby jejího ředitele.⁵⁰ Za zmínku stojí také skutečnost, že „páter Schneider“ v romanetu jako jediný vystupuje pod vlastním jménem – všechny fiktivní postavy jsou anonymní. Jaký obraz Franze Schneidra se nám tedy uchoval v literatuře a jakou má výpovědní hodnotu, respektive hodnoty?

2.1.2 Děj

Dříve než se pustíme do rozboru informací, které Arbes podává o Schneidrovi, je nutné stručně nastínit děj romaneta.

Próza, psaná v ichformě, vypráví příběh mladého učenice a jeho přítele. V době, kdy se jako chlapci seznámí, trpí přítel nervovými záchvaty prováženými hrůznými vizemi ukřižované dívky.

⁴⁷ ARBES, Jakub. *Episody z roku 1848*. Praha: Melantrich, 1940.

⁴⁸ Srov. úsudek Josefa Moravce: „Arbes přiznává vlastním životním zkušenostem uměleckou a motivickou cenu. Včleňuje je do fabule svých děl někdy zcela bez přechodu, a je proto i dosti nesnadno vystihnouti hranici mezi historickou skutečností a fikcí a vysvětlit životopisnými doklady některá sdělení Arbesova mluvčího.“ In: MORAVEC, Josef. *Jakub Arbes: studie s ukázkami z Arbesova díla a úvah o něm*. Praha: Svobodné slovo, 1966.

⁴⁹ V roce 1848 bylo Arbesovi osm let. Vzpomínky, které si z revolučního roku odnesl, tvoří jeden z hlavních motivů jeho umělecké (i publicistické) tvorby. Podle svého životopisce Václava Dreslera se tehdy osmiletý chlapec zapojil do revoluce tím, že přinesl kámen na barikádu (viz násl. poznámku).

⁵⁰ DRESLER, Václav. *Jakub Arbes: život a dílo*. Praha: Alois Hynek, 1910.

O ty se zajímá páter Schneider, jejich katecheta. Cesty gymnastů se rozcházejí, a když se opět setkají, je přítel vojákem. Ještě několikrát prodělá záchvat, pokaždé za stejných psychických a optických okolností. Před odchodem do bojů prusko-rakouské války se odhodlá vypravěči objasnit, co se mu dosud podařilo zjistit o původu svých vidění.

Jako chlapec zažil nepokoje roku 1848 a trávil noc v asyly loretánského chrámu.⁵¹ Zatím co hořely staroměstské mlýny, vyslechl si v šeré kapli vyprávění pátera Schneidra. Ten mu vylíčil zážitek z polského povstání, kdy se pokoušel před rabujícími sedláky uchránit dceru svého přítele, Židovku, s níž ho pojilo něžné přátelství. V potyčce byl však kněz raněn a upadl do bezvědomí. Když procitl, našel umírající dívku přibitou na kříži tak, že její tělo částečně překrývalo plechovou figuru Krista. Podařilo se mu ji zachránit, ale již se s ní nesetkal. – Schneiderovo líčení vzbudí v chlapci hrůzu, a když záblesk prozáří šero kaple, spatří poprvé předmět svých vidin, ukřižovanou dívku s mužským vousem.

Přítel poté odchází do boje a po čase vypravěči posílá dopis, v němž odkrývá další část záhady. Líčí, že se dostal do polského kláštera, kde našel ukřižovanou dívku. Ta se totiž po hrůzných událostech povstání uchýlila mezi jeptišky, ale v době přítelova příchodu byla již mrtvá.

Poslední prvky tajemství se ozřejmí, když je raněný přítel dovezen do Prahy a shodou okolností odložen k odpočinku v loretánském chrámu. Protože podmínky, za nichž vídá přízrak, se zde opakují, utrpí šok a na jeho následky zemře. Vypravěč však zjišťuje, že přítelovo první a poslední vidění nebylo halucinací: v ambitu loretánské kaple se skutečně nachází soška světice s vousem, sv. Starosty. Hrůzné vize, jež přítele za života sužovaly, byly tedy jen připomínkou vjemu, který utřil v noci roku 1848, a vyvolávají je vždy tytéž okolnosti jako onoho roku: duševní přepětí a záblesk přetínající šero. Jde vlastně o podmíněný reflex přítelova chorého zrakového ústrojí.

2.1.3 Biografie a fabule

Vypravěč je v první části výrazně autobiografický: na reálné gymnasium nastupuje ve stejném věku jako Arbes, má s ním shodné zájmy a reprodukuje spisovatelovy vlastní zážitky,⁵² například Schneiderovy exhorty v salvátorském chrámu. I ve druhé části, kdy jsou již oba přátelé dospělí, sice nese vypravěčova postava silné autobiografické prvky – například zájem o přírodní vědy⁵³ –, ale v zájmu fabule už se od spisovatele odlišuje. Vypravěč je svobodným učencem, kdežto Arbes se v jeho věku živil jako žurnalista. Analogicky vykazuje i postava pátera Schneidra nejvíce podobnosti se svou historickou předlohou v první polovině romaneta, kdy je v příběhu ještě naživu, kdežto v druhé polovině, kde vystupuje ve vzpomínkách ostatních postav, je již z větší části fikcí.

Pro interpretaci pramene se jeví důležité, že sám Arbes (stejně jako vypravěč) a historický Franz Schneider (stejně jako jeho postava v romanetu) se všichni dohromady hlásí ke společným myšlenkám, tvořícím poselství díla. V této skutečnosti můžeme spatřovat jednu z indicií, proč se Arbes rozhodl napsat romaneto právě o svém katechetovi: ztělesňoval mu nejspíše principy, které měly význam i pro tvůrce samotného a které si podle něj zasloužily být umělecky tlumočeny.

Hlavní myšlenka prózy zní, že člověk je závislý na náhodách hluchého, nelítostného světa přírodních zákonů; rozum nás totiž zbavil iluze boha. Tuto thesei vyslovuje jak páter Schneider, tak vypravěčův přítel, opakuje se v celém romanetu a posléze dílo uzavírá. Zájem o přírodní vědy,

⁵¹ Jde částečně o autobiografický motiv Arbesův.

⁵² VOTRUBA, Mojmir a kol.: *Čeští spisovatelé 19. a 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1973.

⁵³ MORAVEC, Josef. *Jakub Arbes: studie s ukázkami z Arbesova díla a úvah o něm*. Praha: Svobodné slovo, 1966.

jež vysvětlují příčiny zdánlivých tajemství, právě Arbesa spojoval s historickým Franzem Schneidrem.⁵⁴ Osvícenství, které spisovatel v díle výslovně vyzývá ústy Schneiderovy postavy, ve své katolické podobě utvářelo i autentickou Schneiderovu osobnost. Vědecké zájmy u katechetovy postavy Arbes obzvlášť zdůrazňuje.

Atheistické romaneto, jehož vyznění podtrhává volba Mussetových veršů jako motta,⁵⁵ navíc předkládá kritiku katolicismu,⁵⁶ případně křesťanství obecně. Tam, kde Arbes napadá některé jeho formy, zejména ortodoxii, se shoduje s názory skutečného Schneidra. Když ale spisovatel v romanetu útočí na samotnou podstatu křesťanství, tedy na boha zasahujícího do běhu světa, a dokonce na boha-tvůrce, vytváří již fiktivní aspekt Schneidra-atheisty. Zde tlumočí romanetista svůj vlastní názor. Ten lze označit jako deterministický (pod vlivem Ěmila Zoly), případně snad i pesimistický, ačkoli Arbes se před nařčením z pesimismu bránil.⁵⁷

Vypravěče v romanetu zasáhlo polidštěné a realistické pojetí Krista coby muže své doby a kultury. Tento dojem si Arbes skutečně odnesl ze Schneiderových přednášek, v nichž katecheta zasazuje Ježíše do prostředí helénistické Palestiny. Motiv k němu však pronikal z více zdrojů: v době, kdy romaneto psal (1875-6), překládal básně Alfreda Musseta.⁵⁸ Jak jsme již uvedli, motto dílka vybral a přebásnil právě z něj, konkrétně z výpravné skladby *Rolla* (1833). V ní se hrdina vyrovnává se světem, jenž je neschopen víry a sám víru znemožňuje.

Poslední výrazná podobnost mezi Arbesem a Schneidrem, která ústí ve shodu literárních postav odvozených z jejich vzoru, spočívá v jejich sociální angažovanosti. Arbesovi, bojujícímu v beletrii i publicistice za svoji vizi společenské spravedlnosti, byl sympatický bolzanismus.⁵⁹ Sociální dimenze tohoto učení totiž hlásala principiální rovnost všech lidí a odsuzovala neúměrné zvýhodnění bohatých. Snad i proto v romanetu Arbes načrtává svého fiktivního Schneidra, jak pomáhá polským sedlákům proti zneužívání vrchností a židovským úředníkem.⁶⁰ Wilhelm Zeil ostatně upozornil, že ačkoli Schneidra nepostihla perzekuce revolucionářů z roku 1848 tak jako jiné bolzanovce, byl dobře obeznámen s moderními socialistickými a komunistickými teoriemi.⁶¹

2.1.4. Zmínky o Franzi Schneidrovi a analýza jejich historicity

a) Fakticky správné údaje: historická postava v krásné literatuře

Jak bylo již řečeno, první část romaneta, vymezená vypravěčovým studiem, nese výraznější a věrnější znaky biografie a autobiografie než následující části.

Hned v úvodu prózy, ještě než Schneiderovu postavu přivádí na scénu, ji Arbes představuje

⁵⁴ F. Schneider si původně přál studovat lékařství, jak o tom bude řeč v kapitole „Život“.

⁵⁵ „Nevěřím, Kriste, v svaté slovo tvé, / přišelť jsem pozdě v přestárly ten svět.“ Překlad je Arbesův.

⁵⁶ Příkladem kritiky, která ještě není nutně atheistická, může být tento úryvek: „... titíž lidé, kteří dnes celé hodiny v nejzbožnější modlitbě vyklečí, budou zejtra nebo pozejtří zcela chladnokrevně pálit do řad nepřátel...“ In: ARBES, Jakub. *Romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006

⁵⁷ Ohradil se proti němu při procházce s F. X. Šaldou po Řetězovém mostu poblíž Národního divadla, Šaldu však nepřesvědčil, takže ve svém *Zápisníku* charakterizuje Arbesa jako deterministu i pesimistu. Srov. MORAVEC, Josef. *Jakub Arbes: studie s ukázkami z Arbesova díla a úvah o něm*. Praha: Svobodné slovo, 1966.

⁵⁸ ibidem

⁵⁹ ibidem

⁶⁰ Srov. Josefa Moravce (*Jakub Arbes*): „Plyne z Arbesova životního přesvědčení [...], že svým společenským pocitem srůstal se všemi, kdož trpěli a pomoci potřebovali.“

⁶¹ ZEIL, Wilhelm: *Bolzano und die Sorben: ein Beitrag zur Geschichte des „Wendischen Seminars“ in Prag zur Zeit der josefinischen Aufklärung und der Romantik*. Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1967.

relativně rozsáhlým a detailně věrným životopisem (2 739 slov). První odstavec prozrazuje, že spisovatel dobře znal nejen Schneiderovu pověst, která se po Praze rozšířila díky jeho veřejné činnosti, ale také katechetovu soukromou minulost. Nejpravděpodobnější se zdá, že Arbes čerpal ze dvou Schneiderových autobiografických článků otištěných v *Österreichische Schulbote*, které byly v pražské společnosti dobře známé a hojně citované.

„Za svého mládí býval pasákem. Z pasáka stal se později přispěním několika dobrodinců jedním z nejpilnějších, nejsvědomitějších žáků na hlavní škole a na gymnasiu jindřichohradeckém, pak rovněž tak pilným a svědomitým posluchačem filosofie na pražské universitě a ještě později tichým, rozkošem světa úplně odcizeným a studiu filosofie a přírodovědy s neobyčejnou horlivostí oddaným alumnem semináře litoměřického. [...]“⁶²

V této charakteristice Arbes správně udává, že byl Schneider alumnem v Litoměřicích; na jiném místě⁶³ však místo toho hovoří o pražském semináři, jež bolzanovec nikdy nestudoval, byť se později stýkal s jeho alumny. Vzhledem ke kontextu lze usuzovat, že se jedná o autorovu záměnu z nepozornosti.

V úvodu dále předkládá chronologii Schneiderova života: správně datuje jeho nástup na místo katechety v Mikulandské ulici a později i jeho úmrtí, načež dodává: „[...] r[oku] 1856, když jsem jako nastávající jeho žák poprvé zaslechl jméno [Schneiderovo] a dověděl se aspoň něco o jeho povaze a minulosti, byl již muž asi šedesátiletý⁶⁴ a asi rok definitivním ředitelem ústavu toho.“

V jediném případě je chronologie mírně nepřesná. Pamětní destička na Olšanských hřbitovech, pořízená krátce po Schneiderově úmrtí, správně uvádí jako den jeho smrti 16. březen 1858, shodně s Riegerovým *Slovníkem naučným*.⁶⁵ Arbes oproti tomu ve shodě s časopiseckými nekrology datuje Schneiderovu smrt 17. března, přestože víme, že katecheta skonal těsně před půlnocí. Pravdivá je také informace, že zemřel „po dlouhé trapné chorobě“; podle nekrologu v časopise *Prager Morgenpost* se jednalo o bolestivé plicní onemocnění, které umírajícího trápilo 17 týdnů.

Romaneto pokračuje líčením pověsti „zvláštní, přímo romantické“, již se postarší bolzanista v Praze těšil, a jeho exhort. Způsob, jak Arbes vzpomíná na poslední léta Schneiderova působení, je svědectvím pozorného pamětníka:

„Jakožto bývalý žák nejpopulárnějšího kněze a profesora na universitě pražské v první polovici tohoto století, Bernarda Bolzana, pokládán ředitel páter Schneider u starších Pražanů za nadaného a věrného stoupence nauky Bolzanovy. Bolzano jako člověk a učitel, jeho osudy, zvláště pak pronásledování, jakéhož zakoušel pro své svobodomyslné zásady, a v přední řadě jeho nauka, že možno filosofii usmířiti s vírou, nezůstaly časem svým bez rozhodného vlivu na značnou část obyvatelstva pražského, hlavně na mládež akademickou. Ještě v době pozdější, když už Prahu a studující mládež její zaměstnávaly zcela jiné myšlenky, kdy už dávno nabyto přesvědčení, že šlechtná snaha Bolzanova mohla nalézt půdy jen v době přechodní, vzpomínáno muže toho po zásluze i v širších kruzích se zvláštní úctou.“⁶⁶

Historicita vypravěčových, eventuálně Arbesových školních vzpomínek je ověřitelná díky některým detailům, o nichž se spisovatel zmiňuje. Podrobně například líčí, jak na něj působila

⁶² ARBES, Jakub. *Zázračná madona; Ukřižovaná; Newtonův mozek*. Praha: Slovart, 2011.

⁶³ Ibidem, str. 125 n.

⁶⁴ V roce 1856 bylo P. Schneiderovi 62 let, ředitelem reálné školy se stal skutečně roku 1855.

⁶⁵ [Anonym]: Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870.

⁶⁶ ARBES, Jakub. *Zázračná madona; Ukřižovaná; Newtonův mozek*. Praha: Slovart, 2011.

témata katechetových přednášek.

Podle romaneta vyučoval Schneider na základě svého vlastního spisu o životě Ježíše Krista, výše zmíněných *Geschichte unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi*.⁶⁷ Katecheta se prý pustil do vyvracení konvenčních představ o Kristu, které na vypravěče učinilo hluboký dojem, až po opatrném a nezáživném úvodu, v němž se během několika přednášek zabýval politickým uspořádáním Palestiny a obyčeji tamějšího lidu. Tutéž strukturu skutečně ve Schneiderových *Geschichte* nalézáme.

Stejně ověřitelný je obsah následující učitelovy odbočky, jejíž věcný smysl Arbes reprodukuje v plném rozsahu. Je nanejvýš pravděpodobné, že řeč na toto téma skutečně od Schneidra slyšel, protože v ní je v ní rozvedena konkrétní myšlenka Bernarda Bolzana, vyjádřená v *Das Büchlein vom besten Staate*. Tato utopie vznikla v roce 1831, ale v roce 1848 Bolzano odvolal svolení k jejímu vydání, aby nebyla do praxe uvedena s revoluční ukvapeností.⁶⁸ Poprvé ji (v německém originále) vydal až Eduard Winter ve 30. letech 20. století. Myšlenky díla tak zůstaly známé jen úzkému okruhu Bolzanových přátel včetně Schneidra, s nimiž dílo konzultoval.⁶⁹

Příslušná idea je v *Das Büchlein* vyjádřena stručně: „Nebude však dovoleno, aby pohřbívání mrtvol zavdávalo podnět k ničení mnoha užitečných věcí v domněnce, že se tím zesnulý uctí.“⁷⁰

Katechetova řeč, jak ji předkládá Arbes, pak působí jako její rozvedení:

„Hrob jest věcí záhadnou; hrob pohlcuje a ničí vše, co v něm bylo uloženo. Proto jest pošetilým jednáním, když oblékáme mrtvoly svých drahých ve skvostná, nádherná roucha a v drahocenných rakvích ukládáme je do hrobu. Prodlením let zničí přírodní síly vše, i mrtvolu i věci, jež jsme byli s mrtvolou uložili v hrob a kteréž, mimo hrob jinak použity, mohly žijícímu mnohou službu prokázati. / Kdybych cítil, že se blíží poslední okamžiky mého života, vložil bych do své závěti snažnou prosbu, bych byl pohřben způsobem co možná nejjednodušším v rakvi prostické a laciné a v šatu nejnutnějším, ale aby za peníze, jež mohly býti určeny na pohřeb nádherný, zakoupeny byly věci potřebné a užitečné, zejména rozličné nástroje dřevěné, a rozdány mezi poctivé, pracovité, chudé dělníky. Tím způsobem nepřišli by o výdělek ani řemeslníci, kteří se živí zhotovováním rakví, a lidem nuzným a potřebným byl by tím prokázán skutek milosrdenství.“

Tato řeč, která na vypravěče v romanetu udělala dojem, zřejmě zasáhla samotného Arbese natolik, že měl potřebu ji ve svém částečně biografickém díle reprodukovat. Nasvědčuje tomu skutečnost, že s vlastní fabulí romaneta nemá nic společného; slouží jen jako charakteristický detail z prostředí reálky.

Spisovatel se k výkladu vrací při líčení Schneiderova úmrtí. Nechává vypravěče, aby si naposledy prohlédl vystavené tělo svého učitele, a dodává, že navzdory střídmemu a filantropickému smýšlení měl Schneider honosný pohřeb.⁷¹

Nepodařilo se mi ověřit, jestli Arbes skutečně jako student navštívil Schneiderův byt (jež v romanetu popisuje jako místnost s tmavým nábytkem), nicméně jeho lokace odpovídá skutečnosti. Ředitel reálky bydlel v prvním patře přední části gymnasiální budovy „s několika okny na ulici, několika do dvora a vchodem z průjezdu“, jak spisovatel uvádí. Stejně přesná je lokace Schneiderova hrobu ve III. oddělení Olšan a popis jeho hřbitovního místa: náhrobku a pamětní desky.

⁶⁷ ARBES, Jakub. *Zázračná madona; Ukřižovaná; Newtonův mozek*. Praha: Slovart, 2011.

⁶⁸ ibidem

⁶⁹ ibid.

⁷⁰ ibid., str. 118 d.

⁷¹ ibid.

Mezi ověřitelné údaje patří konečně také charakteristika Schneiderova písma jako „*drobného, poněkud třesavého*“.⁷² Do přílohy této práce zařazuji pro srovnání Schneiderův autograf (obr. č. 2).

Biografické údaje, které bylo možné srovnat s ostatními prameny, jsou tedy historicky přesné.

b) Fiktivní údaje: literární postava

Fiktivní prvky se zpravidla omezují na druhou část romaneta. V první části, popisující školní léta hrdinů, se vedle dokumentárního popisu Schneidra objevují vymyšlené děje jen sporadicky. Vypravěčův přítel na katechetu soustředí pozornost až výstřední měrou, jelikož tuší, že ho již v minulosti viděl. Když se pak chlapci při bouři zjeví ukřižovaná dívka, utrpí šok a je odveden ze Schneiderovy hodiny. Učitel o něj jeví zájem jako o „*člověka buď neobyčejně známého a milého, nebo neznámého sice, ale něčím zvláštním vynikajícího*“ a několikrát se vyptává vypravěče na přítelův zdravotní stav. Nakonec pozve nemocného žáka do svého bytu a vede s ním dlouhý rozhovor, ale chlapec uprostřed řeči uteče, v důsledku nervového vypětí utrpí další šok a odstěhuje se k rekreaci na venkov.

Ve druhé části romaneta jsou oba hrdinové dospělí a na procházce Olšanskými hřbitovy objevují Schneiderův hrob. Katecheta zde figuruje už jen ve vzpomínkách přítele. Ten nejprve líčí svému druhovi rozhovor v ředitelově bytě a později si vzpomíná, kde už Schneidra viděl. Bylo to prý v loretánském chrámu, kde jako dítě nocoval za pražských bojů roku 1848 a kde se Schneider skrýval před vojskem jako účastník nepokojů. Jak chlapci vypráví, nechal se jimi strhnout a zapojil se do odporu na Starém Městě. Nyní je smířen s tím, že až ho chytí, bude popraven za velezradu. Vyjadřuje svůj příznačný „*chmurný názor v svět*“: tentokrát vlastně na žádost mrtvé chlapcovy matky, která byla jeho přítelkyní a na smrtelné posteli Schneidra požádala, aby jejího syna naučil znát pravou povahu světa a lidí. Zároveň Schneider vysvětluje dítěti, že zná i jeho otce dělostřelce, neboť byli spolužáky na jindřichohradeckém gymnasiu. Prosbu přítelovy matky však nevyslyšel, protože si její sňatek s vojákem nepřál, a tak se po její smrti s chlapcem až dosud nesetkal.

S autentickými biografickými prvky Schneiderova života pracuje Arbes – přinejmenším v některých případech – i tam, kde zřetelně konstruuje fabuli. Obzvláště zajímavé jsou dva příběhy, jež Schneidrovi vkládá do úst: první o jeho nemoci, druhý o smrti jeho otce.

Ve svém bytu vypráví vypravěčovu příteli, že „*zhruba v jeho věku*“ (příteli je tehdy 18 let) trpěl zánětem mozkových blan a v deliriu vídal přízraky – především nestvůrného létajícího ještěra, který ho pronásledoval rajskou zahradou a kloval ho do hlavy. Tento údaj koresponduje s heslem v Riegerově slovníku, které uvádí, že Schneider v devatenácti letech těžce onemocněl a musel dočasně ukončit studium na filosofii.

Druhý příběh ze života vypráví příteli Schneiderova postava při ostřelování Prahy: „*Byltě jsem skoro v témže stáří jako ty [12 let – pozn. A. P.] a pamatuji se na všechny podrobnosti, když otec můj, tenkrát muž v plné síle, náhle nebezpečně ochuravěl. Slyšel jsem mluvití kolem jeho lože, že životem nevyvázne, že lékař vzdal se veškeré naděje. V úzkosti své pospíšil jsem do chrámu a po několik hodin vyklečel jsem tam na studené dlažbě v nejvroucnější modlitbě, aby bůh otce zachoval... A přece, když jsem se vrátil domů, byl otec – mrtev...*“⁷³

Smyšlený je rovněž příběh o cituplném přátelství Franze Schneidra s židovskou dívkou Rút, dcerou jeho bývalého spolužáka, a o záchraně Rút ukřižované během polského povstání. Tím zajímavější je pátrat po zdrojích těchto motivů; pokud nebyly přejaty ze Schneiderova života, kde

⁷² ARBES, Jakub. *Zázračná madona; Ukřižovaná; Newtonův mozek*. Praha: Slovart, 2011.

⁷³ ibidem, str. 157.

se v příběhu vzaly? – Židovka coby předmět touhy a obdivu je zcela jednoznačně autobiografickým prvkem. Arbes sám se zmiňuje, že jeho první verše, sepsané na půdě rodného domu židovského spisovatele Siegfrieda Kappera, inspirovalo semitské děvče. Zhlédl je prý jedenkrát v protějším okně a od té doby se mu na ně nedařilo zapomenout.⁷⁴ Neerotické, estetické okouzlení dívkou se v Arbesově díle objevuje rovněž v romanetu *Zázračná madona*, není vyhrazeno *Ukřižované* – lze se tedy domnívat, že se jedná o vlastní citovou zkušenost autorovu. Tím spíše můžeme vyloučit, že má romantický příběh o Rút souvislost se Schneiderovou historickou osobou.

Fiktivní atheismus Schneiderovy postavy⁷⁵ patří tedy spisovateli samotnému, zato kritika katolicismu a touha racionálně vysvětlit domnělé zázraky nebyla cizí ani Schneidrovi historickému. Přesto – respektive spíše proto – využívá Arbes této postavy k tlumočení vlastních úvah o náboženství.

Katolictví se zdá románovému katechetovi „podivné“, jelikož člověk má sice svobodnou vůli, ale nic se neděje bez svolení boha; bůh tudíž musí být zodpovědný za katastrofy. Zjevení svatých vnímá jako důsledek optických a psychických okolností (tedy ve stejném duchu, v jakém se nese rozuzlení příběhu) a jako snahu mocných udržet lid v bázni třeba i podvodem. Že je tato myšlenka Arbesova, nikoli Schneiderova, dosvědčuje i fakt, že se jí vykazují všechny tři hlavní postavy – přítel podezřívá polské jeptišky, že klamou lid, protože prý předvádějí stigmatizovanou klášternici, dokud se neukáže, že jde o ukřižovanou Rút. Do přítelovy nedůvěry ke klášternímu životu spisovatel opět promítl vlastní postoj, podnícený případem jeptišky Barbary Ubrykové.⁷⁶ Můžeme tedy říci, že všichni tři protagonisté jsou příležitostně autorovými mluvčími. – Tvrzením Schneiderovy postavy, že vše má přirozené příčiny, pak kombinuje Arbes odkaz osvícenství a podstatu romaneta.

2.2 *Páter Kodýdek* Jindřicha Šimona Baara

Jako literární postava se P. Schneider objevuje i v beletristickém díle Jindřicha Šimona Baara.

V *Páteru Kodýdkovi*, jedné z *Farských povídek* (1908–1912), vystupuje o poznání méně deformovaný básnickou licencí než v Arbesově *Ukřižované*. Autor totiž při psaní této povídky zpracoval život skutečného kněze, svého předchůdce v obci Klobuky Augustina Kodýdka († 1851).⁷⁷ Baar nastoupil jako klobucký farář v roce 1899, kdy v paměti obyvatel stále ještě žil odkaz P. Kodýdka coby lidumila a bolzanovce.⁷⁸ Ve své povídce rekonstruoval hrdinův život věrně, a to –

⁷⁴ MORAVEC, Josef. *Jakub Arbes: studie s ukázkami z Arbesova díla a úvah o něm*. Praha: Svobodné slovo, 1966.

⁷⁵ „Mračný tvůj Jehova, drahá Rut, právě tak málo zasahá v divuplné toto ústrojí všehomíra jako svrchovaně spravedlivý a milosrdný bůh, kterému se koří jiní a z jehož svrchované vůle úpí prý tisícové v mukách a utrpení věčném...“ Izolovaně by tento citát mohl působit panteisticky, ale Arbes ho kombinuje s dalšími tvrzeními o neexistenci nadpřirozena.

⁷⁶ Případ této polské jeptišky, která byla týrána v klášteře, se v tehdejší Rakousku proslavil – psal o něm Arbesův přítel Jan Neruda (*Šílení v klášteřích*) a sám Arbes látku využil v romanetu *První noc u mrtvol*. In: MORAVEC, Josef. *Jakub Arbes: studie s ukázkami z Arbesova díla a úvah o něm*. Praha: Svobodné slovo, 1966.

⁷⁷ Oficiální stránky obce Klobuky [online]. [cit. 2018-08-15]. Dostupné z: <https://www.klobuky.cz/>.

⁷⁸ Roku 1910 farníci zbudovali Augustinu Kodýdkovi pomník. Oficiální stránky obce Klobuky [online]. [cit. 2018-08-15]. Dostupné z: <https://www.klobuky.cz/>.

jak sám uvádí – na základě osadní kroniky.⁷⁹ Proto do povídky zařadil i zmínku o Franzi Schneidrovi, jenž se zúčastnil Kodýdkova pohřbu.

Povídka *Páter Kodýdek* je však víc než uměleckou biografií. Baar ji napsal jako obraz venkovského bolzanovského kněze, jehož archetyp se snaží pomocí Kodýdkovy postavy vystihnout. Skutečný Augustin Kodýdek býval totiž za života Bolzanovým žákem a účastnil se filosofova pohřbu stejně jako Kodýdek literární. Hrdinova osobní filantropie (odkázal například své jmění nadaci pro chudé služebnictvo) tak umožňuje Baarovi, aby jeho ústy nastínil bolzanovské učení o sociální rovnosti.⁸⁰ Z vnějších rysů Baar zdůrazňuje, že má lokalista na faře zasklenou podobiznu svého učitele a v knihovně jeho spisy, mimo jiné *Athanasii*. Kodýdek je zkrátka uvědomělým bolzanovcem,⁸¹ odhodlaným uvádět svou doktrínu do kněžské praxe a šířit ji dál.

V tomto světle získává také Schneiderova přítomnost na pohřbu symbolický význam: dokresluje prostředí Bolzanova kruhu, které dalo vyrůst Kodýdkovým ideálům, propojuje venkovského lokalistu se slavnými jmény kulturního světa a v neposlední řadě ilustruje délku času, který uplynul mezi Bolzanovou smrtí a smrtí jeho žáka.

Páter Schneider v povídce vystupuje spolu s bolzanisty sdruženými kolem fary v Peruci. Tu spravoval coby farář František Daneš, jenž v povídce pronáší pohřební kázání, a jeho kaplanem byl Josef František Řezáč, Schneiderův žák. Oba zde plní stejnou úlohu jako Schneider.

Sešli a sjeli se tu všichni, co jezdívali k lokalistovi za lepších časů [...]. [...] ale největší pozornost budili Peručtí [...] a mezi nimi byl vetchý stařeček.

„To je on, hleďte,“ upozorňovali se kněží, „věrný přítel nebožtíka Bolzana, František Schneider, dřív učitel náboženství na Polytechnice a nyní na německé reálce v Praze. [...]

[...] a když pak Daneš povzbuzoval také je k činům lidumilným, k činorodým ctnostem, k skutkům milosrdenství křesťanského, vzpomínali si: „Ano, tak, tak nám to v exortách [sic] právě říkával nebožtík [Bolzano]. Dozněla řeč, dozněly zpěvy, kněží chápali se mar [sic], aby jen několik kroků z chrámové lodi ven je poponesli. A hle, stařeček Schneider držel se oběma rukama tvrdého nosidla, a když přiskočil perucký kaplan, aby ho zastal, řekl se slzou v oku, „nebraňte mi, nebraňte, nedám si ho vzít, musím ho k hrobu donést.“⁸²

J. Š. Baar nebyl jediný spisovatel, který použil historického bolzanovce jako postavu ve svém díle. Analogicky si počíná český prozaik, dramatik a novinář Petr Fingal (1889-1940) v románu *Noemi*, jenž vznikl pro časopis *Rozkvět*. I jeho hrdinou je venkovský farář, který se setkává s Bolzanovým žákem, v tomto případě Michaellem Feslem.

Bolzanovec Josef Regner-Havlovický, buditel působící na Náchodsku, je dokonce hlavní postavou Jiráskovy prózy *U nás*.

⁷⁹ BAAR, Jindřich Šimon. *Farské historky*. V Praze: Novina, 1941.

⁸⁰ Viz například: „*Ale [chudobu] já odstraniti nechci, to je nemožno, ale úctu k té chudině, vážnost pro ni a lásku k ní, obětavou, činorodou lásku, to je, co pořád káži a říkám, abychom si vážili stejně člověka jako člověka.*“ Škodlivá je podle Baarova Kodýdka – a zároveň podle Bolzana – taková nerovnost, která nevyplyvá z nerovnosti přirozené a neprospívá obecnému blahu.

⁸¹ „*Zrní bylo zaseto, setba se ujala a klíčila, a aby nezahynula, my všichni jsme o to pečovali a dosud pečujeme, hle...*“

⁸² BAAR, Jindřich Šimon. *Farské historky*. V Praze: Novina, 1941.

2.3 Před branami Omegy Františka Všetického

S dozníváním bolzanismu v katolické moderně však postava Franze Schneidra z českého písemnictví nemizí. Objevuje se i v jednom z děl současné literatury (1995) s názvem *Před branami Omegy: román o jednom českém osudu*. Jeho autorem je literární vědec, akademik a spisovatel František Všetický (nar. 1932), bývalý docent české literatury na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Biografický román předkládá sérii portrétů těch osobností, které ovlivnily život hlavního hrdiny Jakuba Arbesa. Každé z postav (např. Janu Nerudovi, jeho mamince Barboře, S. K. Neumannovi, Karlu Sabinovi či Juliu Grégrovi) vyhradil autor krátkou kapitulu s jednoslovným názvem, jenž má osobnost charakterizovat. Tak jako v Baarově povídce se i zde Schneiderův jev omezuje na roli Bolzanova žáka: kapitola zasvěcená jemu se tak zve „Bolzanovec“. Není ostatně jediná, která si bere za předmět inspirátora některého Arbesova romaneta. Například první z kapitol, „Jezdec“, představuje vzor pro postavu z *Moderního Jóba*.

Všetickýův román se nachází na pomezí krásné literatury a literatury faktu: zakládá se na přísně biografických údajích, ale fabuluje ozvlášťující podrobnosti, například citové dojmy postav, atmosféru scén, okolnosti (počasí) a dialogy. Typické je pro něj jakési zrcadlení Arbesových tvůrčích přístupů – romanetu se blíží propracovanou symbolikou – často vzatou z řecké abecedy –, tajemnými motivy a složitou kompozicí. Kapitoly koncipuje autor rámcově, začínají v současnosti postaršího Arbesa, jenž se vzpomínkách prochází svůj život počínaje dětstvím, a končí hrdinovým procitnutím ze vzpomínky. V závěru románu Arbes umírá.

Kapitola nazvaná „Bolzanovec“ zachycuje poměrně krátkou epizodu Arbesova studentského života: ve škole na něj udělá dojem katechetova přednáška, proto se rozhodne navštívit jeho exhortu; těžce nemocný kněz však brzy nato zemře. Arbes se přijde rozloučit s mrtvým, vystaveným ve svatoklimentském kostele (v romanetu jde o Schneiderův byt), a po jeho pohřbu si v knihovně gymnasia vypůjčí profesorovy bajky. Všude ho doprovází spolužák František Ringhoffer, jehož rebelantské zneuznání kontrastuje s Arbesovou úctou k učiteli.

František Všetický při psaní vychází především z *Ukřižované*, ale prokazuje rovněž znalost Schneiderových *Bajek a podobenství* v překladu Václava Rozuma. Patrně od Arbesova životopisce Václava Dreslera přejímá údaj, že Arbes byl coby posluchač gymnasia od exhort osvobozen díky vzdálenosti svého bydliště. Podle popisu Schneiderových „úzkých dlouhých rukou“, které jsou navíc „sepjaté“, a „vysokého čela“ lze dovodit, že Všetický zná rovněž portrét od Antonína Machka.

Jinak se v popisu zcela drží romaneta (s jedinou výjimkou: Schneiderovu postavu vystihuje jako vysokou). Přejímá informaci o kazatelově hlasu přecházejícím nevědomky od tiché mluvy ke hřímání. Zajímavé je, že si od Arbesa nevypůjčil expresivní líčení Schneiderovy ošklivosti. Naprosto ale sdílí tragický dojem („tíseň a hořkost“, „tíživý smutek“⁸³), jež tento bolzanovec zjevně vyvolává ve všech, kdo mají co do činění s jeho odkazem.

Schneiderův obraz v tomto díle je výrazně pozitivní, autor projevuje knězi své sympatie a přenáší je i na hrdinu Arbesa. „Schneiderovskou“ kapitolku uvádí slovy: „[...] Jakub se snažil ve své minulosti vyhledat takovou osobnost, která by mu svou existencí, svou hojivou existencí, přiložila balzám na ránu, způsobenou Jarošovým⁸⁴ nemilosrdným skalpelem. Jakub věděl, že taková bytost existovala, velice se jí vážil a v jednom svém romanetu ji dokonce zvětčil. Touto postavou

⁸³ VŠETIČKA, František. *Před branami Omegy: román o jednom českém osudu*. Olomouc: Votobia, 1995.

⁸⁴ Jaroš („Beta“) je Arbesův někdejší přítel a současný odpůrce, který proti němu uveřejnil zdrcující výpad v *Času*; touto scénou román začíná.

byl jejich profesor náboženství [...].“ Když exhortista sestupuje z kazatelny a v důsledku nemoci zavravorá, líčí Všeticka reakci studentů následovně: „[...] šklebící se František [Ringhoffer] utrousil škodolibou poznámku. Jakubovi se zdálo, že byla nevhodná nejen k chrámovému prostředí, ale především k exhortátorovi samotnému.“ Při četbě Schneiderových bajek si pak Vsetičkův Arbes uvědomuje, že „nenávratně ztratil vzácného a výjimečného učitele. Zítra se pokusí sdělit toto své přesvědčení posměváčkovi Františkovi. Už předem věděl, že jeho rozhovor s ním bude zbytečný, neboť mladý Ringhoffer zásadně neuznával autority, natož autority vzácné a výjimečné.“

Leitmotivem kapitoly jsou Schneiderovy ruce a světelný paprsek. Ten nejprve Arbesa, naslouchajícího začínající exhortě, upozorní na kazatelova gesta, neboť ozáří jeho ruce. Paprsek zvýrazňuje Schneiderovu gestikulaci i na vrcholu exhorty a zcela na konci kapitoly proniká kostelním oknem, aby opět utkvěl na rukách nyní již mrtvého kněze. Kazatelovy dlaně přirovnává autor k motýlovi. Skutečný motýl se posléze objevuje, aby ohlásil Schneiderovu smrt; má lebku na křídlech a jeho druh se v Čechách údajně nevyskytuje, proto ve čtenáři vyvolává tajemné vzrušení a zneklidnění.⁸⁵ V těchto motivech zároveň spočívá Vsetičkův tvůrčí přínos, emancipovaný od historických fakt.

Shrnutí: život literární a život historický

Kromě tří příkladů Schneidrova literárního *nachlabenu*, které bakalářská práce rozebírá, existuje přinejmenším ještě jeden. Kněz a spisovatel František Pravda hovoří o nejmenovaném románu „z poslední doby“ (tedy zhruba konce 19. století), v němž je prý Franz Schneider vykreslen jako zuřivý jezuita.

Všechny tyto literární postavy, které nesou Schneidrovo jméno, jsou přirozeně v různé míře fiktivní. Jaký byl ale historický vzor, který podnítil tak odlišné interpretace? Proč byla vzpomínka na něj společným majetkem několika generací, takže s ním spisovatelé mohli nakládat jako se symbolem? A bude možné, aby historický výzkum pozměnil náš způsob vzpomínání, ač se památka na tohoto člověka dosud udržela takřka jen v krásné literatuře?

---

⁸⁵ Motýl rodu *M. Achillea* patří k souboru Vsetičkových románových symbolů; ohlašuje smrt Arbesova syna Edgara a v závěru díla i hrdiny samého.

III. „GEIST UND UNGEIST DER ZEIT“⁸⁶

3.1 Katolické osvícenství a restaurativní romantismus u bolzanovců

Schneider se narodil za vlády Františka II. (I.) do obtížně vymežitelného období pozdního osvícenství. Konec této epochy se někdy datuje do roku 1848 podle smrti Bernarda Bolzana:⁸⁷ poněvadž Schneider patřil mezi bolzanovce, má taková datace těsnou vazbu na jeho osobní život. Osvícenská témata, jako je ideál podstatné rovnosti všech lidí nebo osvětová praxe, ovšem dalece překračují horizont roku 1848 a působí v českém a německém prostředí po celé tzv. dlouhé 19. století.

Již před rokem 1848 se zároveň ohlašuje romantismus spojený s římskokatolickou restaurací. Toto hnutí má podoby čistě duchové, čistě politické i smíšené. Na jedné straně se projevuje ve verších Boleslava Jablonského⁸⁸ a Václava Štulce,⁸⁹ v nichž básníci citově prožívají svou katolicitu, na druhé straně pak v politice „trůnu a oltáře“. Tu v Rakousku symbolizoval císařův zpovědník Jakob Frint, zakladatel restaurativní instituce zvané *Frintaneum*. K tomuto typu katolicismu patří také ultramontánní a ortodoxní spiritualita, jež v podunajské monarchii ovlivnila spíše preláty než nižší klérus.⁹⁰ Literárně ji zesměšňoval K. Havlíček Borovský mimo jiné na příkladu presesa arcibiskupského semináře Antona Rosta. Marxistická historiografie, navazující na Havlíčka, označovala restaurativní romantismus *en bloc* za „reakční“.

Bolzanovství je jedním z proudů osvícenského katolicismu. Důkladnější pohled na duchový život 1. poloviny 19. století však ukazuje, že málokterou osobnost je možno označit za idealtypus – výhradního osvícence, či výhradního romantika. Bolzano sám byl některými badateli (např. marxistou Josefem Haladou) pokládán za příkladného osvícence. Tuto tezi nicméně vyvrátil Jaromír Loužil, jenž poukázal na významné romantické rysy v Bolzanově myšlení. Zdůraznil zejména filosofovo subjektivní pojetí křesťanství, jež je prý pro každého věřícího odlišné, a velkorysý prostor, jež Bolzano přiznal iracionalitě: citům a zvykům.⁹¹ Loužil vyzdvihl i jeho loajalitu k restaurativní církvi a státu a zdrženlivé chování při vlastním procesu. Tato analýza Bolzana tvoří určitý pendant k analýze Josefa Dobrovského, u nějž poukázali na romantické rysy Eduard Chalupný⁹² a Milan Machovec.⁹³ Je také potřeba zohlednit duševní vývoj během života, který u většiny osobností probíhal směrem od osvícenství k romantismu, a nikoli naopak.

Ostatní bolzanovce, počínaje již první generací, tím spíše nelze prohlásit za „čisté“ osvícence. Franz Schneider, Joseph Michael Fesl a Václav Štulec by mohli být počítáni jak k osvícencům, tak k romantikům. Druží dva přitom tíhli spíše k romantismu – svou emocionálně laděnou dikcí, romantickou motivikou a ve Štulcově případě i vášnivým nacionalismem. K osvícenství je lze zařadit na základě důrazu na osvětu, sociálního egalitářství a – přinejmenším u Fesla – kritického

---

⁸⁶ Německý frazém *Geist und Ungeist der Zeit* („duch a zloduch doby“) vybírám do názvu této kapitoly ze Schneidrova textu – předmluvy k Bolzanově *Religionswissenschaft*. In: BOLZANO, Bernard. *Lehrbuch der Religionswissenschaft*. Sulzbach, 1834.

⁸⁷ Jiný způsob datování chápe jako konec osvícenství Bolzanovo suspendování (1920, nebo 1921).

⁸⁸ WINTER, Eduard. *Bernard Bolzano a jeho kruh*. Brno, 1935.

⁸⁹ Srov. půvabné dvojverší P. Václava Štulce: „Nebi vzdávám vroucí dík, / že jsem Čech a katolík.“

⁹⁰ HANZAL, Josef. *Od baroka k romantismu: ke zrození novodobé české kultury*. Praha: Academia, 1987.

⁹¹ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano*. Praha: Odeon, 1978.

⁹² CHALUPNÝ, Emanuel. *Josef Jungmann*. Praha: Spolek výtvarných umělců Mánes, 1911.

⁹³ MACHOVEC, Milan. *Josef Dobrovský*. Praha: Svobodné slovo, 1964.

vztahu k dogmatům a hierarchii. Fesl byl ostatně zatčen na základě tvrzení, že pokud se doktrína nesrovnává s rozumem, nemůže být božského původu.⁹⁴

Schneider by se naopak svou střízlivostí, racionalismem a universalismem řadil spíše k osvícenství než k romantismu, nepostrádá však některé romantické kontury, jako je láska k moderní literatuře (Walter Scott, Jens Baggesen) a vlastní literární pokusy v romantickém stylu. Za symptomatický pokládám především jeho *Otevřený dopis dr. Augustinu Smetanovi*, v němž Schneider z pozice vlastní náboženské svobodomyšlnosti napadl Smetanovo filosofické náboženství, a tak se v boji se Smetanou vlastně zařadil po bok restaurativních katolíků. Tento pramen osvětluje duchovní milieu v českých zemích v celé jeho složitosti. Proti němu pak můžeme položit výpověď anonymního lipského protestanta, jenž v recenzi na Schneiderův životopis Krista složil hold katechetově osvícenosti a dodal: „*Tato kniha slouží katolíkům ke cti.*“⁹⁵

Můžeme tedy konstatovat, že na příkladu bolzanovců se odkrývá různorodé duchovní bohatství 1. poloviny 19. století. Životy a myšlení M. Fesla, V. Štulce nebo F. Schneidera ukazují, že ve zkoumaném období nelze rozplést a oddělit předivo osvícenských a romantických motivů.

3.2 Bolzanovství: theologická, filosofická a historická definice

3.2.1 Aspekty theologické

Jak již jsme podotkli výše, pojem *bolzanovství*, případně *bolzanismus* či *bolzaniánství* označuje jeden z proudů osvícenského katolicismu. Řadí se tak k „alternativním katolicismům“ (C. Arnold), jako je například febroniánství a jansenismus. Z hlediska hereziologie byly alternativní proudy oficiálně uznány za pravověrné až Druhým vatikánským koncilem. Nicméně už během modernistické krize je Vatikán toleroval coby „menší kacířství“ než samotný modernismus.⁹⁶

Osvícenská theologie se obecně vyznačuje revoltou proti tradici a hierarchii, kritickým přístupem k náboženským sdělením a pramenům, přehodnocením či zavržením dogmat, oslabením nebo popřením Zjevení, nahrazením christologie jezuologií (tedy zdůrazněním lidské přirozenost Spasitele na úkor přirozenosti božské), pragmatickým nazíráním na náboženství jako společenský jev, zvnitřněním zbožnosti nebo proměnou představu boha z trestajícího despoty v milujícího otce.⁹⁷ Pro bolzanovství z těchto bodů neplatí popření Zjevení – Bolzano se je naopak ve svých přednáškách a posléze v *Religionswissenschaft* pokoušel podložit rozumovými důkazy. Zato v bolzanismu vyniká zpochybnění dogmat. Zakladatel této myšlenkové školy některá z nich neuznával explicitně⁹⁸ (např. dědičný hřích či původ z Adama a Evy) a jiná implicitně (tvrzení, že není spásy mimo římskokatolickou církev).

---

⁹⁴ SELSFIELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: ODEON, 1991.

⁹⁵ Srov. odd. 8.4.2 v této práci.

⁹⁶ ARNOLD, Claus. *Malé dějiny katolického modernismu*. Praha: Vyšehrad, 2014.

⁹⁷ TÁBORSKÝ, Josef. *Reformní katolík Josef Dobrovský*. Brno: L. Marek, 2007.

⁹⁸ MORSCHER, Edgar. *Bernard Bolzano*. in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <plato.stanford.edu/entries/bolzano/>

3.1.2 Aspekty filosofické

Bolzanovství však není pouze theologickou školou. Tvoří také koherentní filosofický systém založený na hodnotě obecného blaha, jež představuje absolutní cíl (τέλος). Jeho zakladatel shrnul své učení do maximy: „*Ze všech možných způsobů jednání vol vždy takový, který při zvážení všech důsledků nejvíc přispěje k blahu celku, lhostejno, v kterých jeho částech.*“⁹⁹ Obecným blahem se rozumí dobro, moudrost a štěstí lidstva i jedince, které v dějinách stále rostou. Tomuto zřeteli musíme podřídít vše, od drobných soukromých počinů (např. koupě knih) přes hospodářské a politické jednání státu po volbu konfese. Podléhá mu i bůh.¹⁰⁰ Euthyfronovo dilema tedy Bolzano řeší zcela jednoznačně: bůh chce dobro proto, že je dobrem, místo aby se pojem dobra odvozoval druhotně od toho, co chce bůh.

Uplatnění tohoto principu ve vztahu k náboženství bylo dobově působivé, ale filosoficky problematické.¹⁰¹ Samotného Bolzana – podle jeho vzpomínek – vyléčila z filosofických pochyb o katolicismu přednáška profesora pastorálky Josefa Mariana Miky, v níž zaznělo, že pravým náboženstvím je to nejprospěšnější.¹⁰² A obecné blaho podle Bolzana nejvíce podporuje právě katolicismus, jenž je zdokonalitelný (perfektibilní), ergo je pravdivý.

Bolzanismus nelze prohlásit za konsekvencialistickou etikou, ačkoli tak na první pohled může působit. Zakladatel školy totiž přihlíží k pohnutkám jednání, nikoli jen k jeho výsledkům. Gnoseologicky a ontologicky pak není ani totožný s pragmatismem jakožto filosofickou školou, ač připomíná jeho etiku, protože pravda pro Bolzana existuje objektivně – není konstruována našimi činy.¹⁰³ Odlišuje se také od Vaihingerova fikcionalismu,¹⁰⁴ poněvadž postrádá jeho noetickou skepsi – pravdu podle něj můžeme poznat. Je to tedy poměrně originální systém.

3.2.3 Aspekty historické

Bolzanismus lze jako každý duchovní jev jen obtížně časově vymezit. Vyne se celým 19. stoletím a ve formě katolické moderny, která se k němu výslovně hlásí, dokonce pokračuje do století 20. Během této doby se však vyvíjí a u mnoha bolzanovců se mění k nepoznání.

Nejvýznamnější je nepochybně transformace z osvícenského universalismu, kde představuje objekt dobrodiní celé lidstvo, na obrozenský nacionalismus, kde se dobročinnost soustředí na jeho část – národ. Bez této změny, která se ostatně prosadila v mnohem větší míře u Čechů než Čechoněmců, by se bolzanismus přežil. V nacionální mutaci se však stal jednou z nejvýznamnějších komponent českého národního vzkříšení, protože odpovídal potřebě dělného a obětavého života zasvěceného novým hodnotám.

Celospolečenský význam bolzanovství se projevuje také v traumatu z Bolzanova procesu, který zasáhl Čechy a Čechoněmce velmi rozdílných postojů. Feslovo uvěznění, sesazení biskupa Hurdálka a „odstranění“ Bolzana se nedotklo jen žáků posledně jmenovaného – ačkoli bychom

---

⁹⁹ Existuje rovněž varianta ve znění: „*Rozum nás učí, že je souhrnem našich veškerých povinností a závazků podporovat podle svých možností nejvyšší stupeň blaženosti u všeho živého.*“

¹⁰⁰ J. Loužil podtrhl tuto myšlenku zdařilou formulací, že Bolzanův bůh je svého druhu občan, jenž podléhá konstituci obecného blaha. LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano*. Praha: Odeon, 1978.

¹⁰¹ ibidem

¹⁰² BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.

¹⁰³ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano*. Praha: Odeon, 1978.

¹⁰⁴ ibid. Hans Vaihinger prohlašuje, že tvrzení, jehož pravdivost či nepravdivost nemůžeme rozhodnout, si přesto podrží cenu pro praxi, jednání.

v této souvislosti měli připomenout známý Čelakovského dopis Kamarýtovi, kde mladý básník vzplanul zoufalstvím, rozhořčením a vzdorem, přirovnává Bolzana k Husovi. Charles Sealsfield, jenž se pohyboval v pražských pozdně osvícenských kruzích a bolzanovcem nebyl, napsal: „Tyto tři příklady účinně vyléčily ducha českých vzdělců, kteří se nyní plahočí dál předepsaným způsobem.“¹⁰⁵ I z toho důvodu je rok Bolzanova sesazení (1820/21) někdy pokládán za konec českého osvícenství, ačkoli tento zákrok patří mezi celou řadu restaurativních akcí.

Z výše citované maximy vyplývá, že hnutí klade důraz na čin, resp. na jednotu smýšlení a činu. I proto se stalo podnětem pro filantropickou a obrozenskou aktivitu venkovských i městských kněží, úředníků, lékařů i učitelů a v menší míře také šlechty¹⁰⁶ a zámožného měšťanstva. Kromě bolzanovců, již se proslavili jako obrozenci, existovala početná anonymní vrstva absolventů filosofie, kteří šířili myšlenky nového hnutí na venkově. „A kdež mi vyčísti řadu těch žáků Bolzanových, jichž blahonosné působení v úkrytu soukromého života uniká oku veřejnosti?“¹⁰⁷ táže se řečnický Marie Červinková-Riegerová.

Podívejme se nyní na konkrétní projevy. Ideál obecného blaha vedl mnohé bolzanovce k tomu, že věnovali národu peníze na zřízení dobročinných institucí. Specifickým jevem je odkazování knihoven; Bolzano se tématem knihy jako veřejného statku, jenž má prospívat všem, zabýval celý život. Provázelo ho dob studií, kdy se na rozdíl od bohatších spolužáků musel obejít bez učebnic,¹⁰⁸ přes učitelské působení na filosofii, během nějž zřídil pro studenty knihovnu z vlastních prostředků, až do stáří, kdy investoval svou penzi od šlechtických podporovatelů do knih a ty v závěti odkázal Lužickému semináři. Věnoval mu také samostatnou kapitolu v *Knížce o nejlepším státě*. Není tedy divu, že k odkázání knihovny podnítil také J. M. Fesla, který svou monumentální sbírku věnoval vznikajícímu Vlasteneckému museu, kde se stala základem jeho bibliotéky. Jak Fesl, tak Šebek patří vedle manželů Hoffmannových k bolzanovcům, již sponzorovali zakládání škol. Kromě toho se stoupencům hnutí nabízela celá škála podniků k podpoře obecného blaha: fundovali např. také záložny a sýpky.¹⁰⁹ Mnoho z nich finančně podporovalo své bližní nebo jim zdarma poskytovalo služby. Odtud čerpá typ lidumilného venkovského faráře, který vytvořil J. Š. Baar nejen v *Páteru Kodýdkovi*, v *Holoubkovi* a dalších prózách, ale také vlastním příkladem. Tento modernista ostatně na faře zřídil úřední hodiny, v nichž pomáhal farníkům psát dopisy vrchnosti a žádosti o penzi.¹¹⁰

Jako případovou studii bolzanovské filantropie by bylo možno vylíčit působení Josefa Regnera-Havlovického (1794-1852), Schneidrova současníka a kněze na Náchodsku. Tento Bolzanův žák ošetřoval nemocné obyvatele Hronova při epidemii cholery (1832), spoluzaložil tamní knihovnu a přádelní školu, zasloužil se o vystavění nového náměstí i fary a pokusil se na Hronovsko přenést těžbu uhlí, aby se vypořádal s nezaměstnaností v regionu. Coby člen Vlastenecko-hospodářské jednoty pracoval na osvětě zemědělců: přednášel o melioraci, štěpování a včelařství. Kromě toho

¹⁰⁵ SELSFELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: ODEON, 1991.

¹⁰⁶ Kromě Thun-Hohensteinů si zvolila bolzanovského zpovědníka a rádce například kněžna Kateřina Zaháňská (konvertovala ke katolicismu roku 1827).

¹⁰⁷ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

¹⁰⁸ FRÍČ, Josef Václav. *Paměti I-III*. Praha: SNKLHU, 1972.

¹⁰⁹ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano*. Praha: Odeon, 1978.

¹¹⁰ KOŘÁLKA, Jiří. *František Palacký a čeští bolzanovci*. In: LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus: historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002.

v Hronově založil ovocnou školku a vysázel ovocné stromy i lípy, a dokonce se sám pokusil o vylepšení pluhu.¹¹¹

Patrně nejlépe shrnul podstatu bolzanismu syn F. L. Čelakovského Jan v přednášce o J. V. Fričovi: „*Býti bolzanovcem znamenalo tehdy celý život zasvětit obecnému dobru.*“¹¹²

Středisky tohoto proudu byla města Praha a Litoměřice, a to až do Bolzanova sesazení a internace Fesla. Poté se místem schůzek stal Bolzanův vnitřní exil v jihočeské Těchobuzi nebo jeho pražský byt. Kromě pražské filosofie a litoměřického kněžského semináře šířily toto učení i další instituce, které na rozdíl od prvních dvou procesy s bolzanovci přečkaly. Byl to například Lužický seminář (zde působili Fr. Schneider, Fr. Náhlavský, Fr. Příhonský, A. Zimmermann či J. Slavíček), Akademické gymnasium (V. Štulc), německé reálné gymnasium v Mikulandské ulici (Fr. Schneider a V. Rozum) a Polytechnika (opět Fr. Schneider).

Bolzanovým odkazem žili nejen jednotlivci, ale i rody: Palačtí a Riegerové stejně jako Thun-Hohensteinové. V Sasku se bolzanovci domohli významného postavení v tamní katolické enklávě, kde působili ve vlivných funkcích (kaplani královské rodiny, ředitelé gymnasií apod.).¹¹³ Do Drážďan nuceně odešel po revolučním roce 1848 také František Příhonský a působil v rámci tamějšího katolického školství, zřízeného podle moderního lipského vzoru. Bolzanovci se vyskytovali rovněž ve Vídni, kde se scházeli u abbé Josepha Fischera.¹¹⁴

Jako médium sloužila také kázání bolzanovských kněží. Ačkoli v Rakousku nemohla Bolzanova díla získat imprimatur, za hranicemi vycházela tiskem, a navíc se mezi žáky a příznivci sesazeného filosofa šířily ruční opisy jeho přednášek a exhort.¹¹⁵ Nemalý význam měla díla jeho žáků. Po Bolzanově smrti hlásala jeho myšlenky krásná literatura (vedle J. Š. Baara třeba román *Noemi*, jež na pokračování vydal spisovatel Petr Fingal v časopise *Rozkvět*, nebo K. Světlá ve své *Zvonečkové královně*). Vedle ní se čtenářům nabízely literární vzpomínky na Bolzana, a to přirozeně rozdílné kvality, od akribického životopisu z pera M. Červinkové-Riegerové po mystifikaci v pamětech J. V. Friče.

Závěrem si musíme položit otázku, proč toto theologické, filosofické a sociální učení zapůsobilo na obyvatele českých zemí tak výrazně. Kromě výše zmíněné skutečnosti, že ve svojí nacionalistické obměně odpovídalo potřebám českého obrození, je třeba poukázat také na uvědomělou a propracovanou výchovu nových bolzanovců. Sám Bolzano, jako většina osvícenců, kladl na pedagogiku veliký důraz – proto si ostatně zvolil povolání učitele.¹¹⁶ Nevychovával ale jen studenty: už od jinošství pedagogicky působil na své přátele, na sourozence a jejich vrstevníky. Ve stáří rád vzdělával venkovské děti: chlapce i dívky.¹¹⁷ Jak ještě zmíníme

---

¹¹¹ ŠTASTNÁ, Růžena. „P. Josef Regner-Havlovický.“ Hronovská naučná stezka, Národní museum – Matice česká, duben 2017. Fast digital print studio s. r. o.

¹¹² Cituji podle časopisu *Život*, ročník 1904, číslo 7, str. 203–236.

¹¹³ Biskupem a kaplanem se stal Josef Dittrich, ředitelem katolického gymnasia v Drážďanech Jan Hraběta.

¹¹⁴ KOŘÁLKA, Jiří. *František Palacký a čeští bolzanovci*. In: LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus: historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002.

¹¹⁵ O tom nás zpravuje např. Fr. Schneider v úvodu k *Religionswissenschaft*. BOLZANO, Bernard. *Lehrbuch der Religionswissenschaft*. Sulzbach, 1834.

¹¹⁶ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha 1981.

¹¹⁷ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

v kapitole o Schneidrově díle, pěstoval také se svými žáky žánr bajky, mající mladým myslím vštěpovat oddanost obecnému blahu.

Vedle pedagogického úsilí bolzanovců hraje nespornou roli i určitý kult Bolzana jakožto mučedníka a morálního vzoru, jenž někdy nabývá rysů téměř světeckých. K jeho apoteóze přispěli už několikrát zmiňování buditelé: F. L. Čelakovský, V. Kamarýt, K. Světlá, M. Červinková, J. Š. Baar, Václav Mach a další.

IV. ŽIVOT: DĚTSTVÍ, STUDIA, ALUMNÁT

4.1 Původ a příchod na svět

Franz Schneider¹¹⁸ se narodil 1. října 1794 ve Velkém Ratmírově (Groß Rammerschlag). Tato jihočeská vesnička čítala na počátku 19. století asi dvě stě obyvatel, z nichž většinu tvořili Čechoněmci. Spolu s Malým Ratmírovem či Lodhéřovem patřila k prstenci německých obcí kolem Jindřichova Hradce, které v baroku vyvíjely germanizační tlak na celý region.¹¹⁹ Po vyhnání německých obyvatel v roce 1945 obec nezanikla, ale počestila se.

Kolem Ratmírova se rozprostírá klidný, rovinatý kraj lesů a vodních ploch. Samotná vesnička se soustředí kolem návsi s rybníkem; domek Schneidrových č. 67 stál na jeho břehu a současně na kraji lesa. Stavení koupil pro svého syna, domkáře Wenzela, Schneidrův dědeček za 100 tolarů.¹²⁰ Dodnes se však nezachovalo, neboť obec postihl v roce 1908 požár, jenž zničil stavby z doby Schneidrova života včetně kaple a vesnické školy.¹²¹ Hned za domkem Schneidrových začínala polní cesta do Jindřichova Hradce, po níž později chlapec chodíval na hradecké gymnasium, vzdálené osm kilometrů.

Jeho otec Wenzel Schneider byl podruhem a přivydělával si jako krejčí. Stav podruhů, kteří nevlastnili usedlost s poli, se ještě v první třetině 18. století nesměl ženit bez knížecího svolení,¹²² na jeho konci však už sňatkům nic nebránilo. Wenzel si vzal dívku z rolnické rodiny jménem Barbara; byla to dcera Michala Luksche a Margarethy Prinzové (Prinzin), bydlících v Ratmírově. Všichni chlapcovi příbuzní vyšli z chudého rodu rolníků a podruhů.

Z vesnického společenství pocházeli i oba Franzovi kmotři, Martin Miller a Elisabeth Öderová (Öderin), kteří byli zřejmě dobrými rodinnými přáteli, poněvadž je manželé Schneidrovi vybrali i za kmotry dalších svých dětí. Franz Schneider byl prvorozený, ale již 30. září 1795 k němu přibyl bratr Wenzel.

Když se Franz narodil, jeho tatínek si šťastnou událost zapsal na přídeští knížky: „*Am 1. Weinmonat 1794 ist mein Sohn Franz geboren worden.*“ Jeho syn již jako dospělý poznamenal ve vzpomínkách *Wie ein armer Dorfknecht zum Studieren kam*, že žádnému z mladších sourozenců se takové pozornosti nedostalo.¹²³ Dědeček se na prvorozeného vnuka chodíval dívat každého večera. Zemřel, když byl malému Franzi jeden rok, přesto se o něm chlapec dozvěděl z otcova častého vypravování, „*s jakou radostí a láskou byl můj vstup do života uvítán.*“¹²⁴

¹¹⁸ Jméno Franze Schneidra se v pramenech i v odborné literatuře vyskytuje v několika variantách. Setkáváme se s počestěnou podobou *František Šnaider* (např. u Václava Rozuma) či *Šnajdr* (např. u Marie Riegerové, roz. Palacké). Česká historiografie upřednostňuje variantu s počestěným křestním jménem: *František Schneider*. V této bakalářské práci se přikláním k dobovému skloňování: 2. p. *Schneidra* atd. místo *Schneidera*. Volím nicméně německou verzi jména, jež se nachází v matričním záznamu o narození a již po celý život používal sám nositel. Marxistická historiografie zamlčovala německý původ řady osobností českých dějin; domnívám se však, že je naopak vhodné národnost nepřehlížet, případně ji dokonce podtrhnout užitím autentického jména. Ve Schneidrově případě totiž sehrála jeho nacionalita roli při utváření postojů k národnímu obrození a k revolučním idejím roku 1848.

¹¹⁹ KALISTA, Zdeněk. *Století andělů a ďáblů*. Jinočany: H & H, 1994.

¹²⁰ [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870.

¹²¹ Děkuji Jaroslavu Podzimekovi z obecního úřadu Velkého Ratmírova za zodpovězení dotazů k dějinám obce.

¹²² KALISTA, Zdeněk. *Století andělů a ďáblů*. Jinočany: H & H, 1994.

¹²³ SCHNEIDER, Franz. *Wie ein armer Dorfknecht zum Studieren kam*, in: *Der österreichische Schulbote* 6, 1856

¹²⁴ *ibid.*

4.2 Dětství a rodina

Skutečnost, že chudý krejčí Wenzel Schneider uměl číst, natož psát, nebyla zdaleka samozřejmá. Franz Schneider zaznamenal, že se jeho „dobrý otec“ naučil číst od ženy, která docházela do vesnické školy. Ještě jako ženatý hospodář se prý nestyděl navštěvovat večerní a někdy i nedělní vyučování. Jeho knihovna sestávala z modlitební knížky a sbírky evangelií a epištol, tedy celkem dvou tlustých kvartových konvolut, nesoucích název „*Christliches Hausbuch, oder das grosse Leben Christi von Casparo Erhard*“. Wenzel Schneider je koupil na pouti do Mariazellu a pak těžké knihy nesl více než třicet mil domů. Byl to prý „nejcennější knižní poklad ve vsi“, počítaje v to i knihovničku tamního učitele.

Následující vzpomínku nám Franz Schneider zanechal ve *Wie ein Dorfknabe zum Studieren kam*: „Ze svého nejranějšího mládí si vybavuji velmi jasně jednu velikonoční sobotu. Otec odešel do farního kostela vzdáleného hodinu cesty, ale matka, navštívivši ranní mši, zůstala doma se mnou a mým druhým bratrem. Skoro celé odpoledne jsem nedělal nic jiného, než že jsem si s nevyslovitelnou radostí prohlížel své první sněhobílé kalhotky a vestičku, jež mi zhotovil otec a v nichž jsem měl obědovat. Kalhotky mi byly oblečeny po jídle, u něž jsem za svůj neklid obdržel nějaké výtky, a jak se mi zdá, dokonce trest. / Spěchal jsem ven, radostí jsem na trávníku vyskočil, upadl jsem a vrátil se zpět s pláčem a zelenými fleky na kolenou. Okamžitě mi kalhotky vzali, a ač nešťastné fleky byly odstraněny, ba i navzdory opakovaným přimlouvám mé dobré maminky, mi už tohoto dne nebyly vráceny. Když jsem si později ušpinil kabát, velikonoční vajíčka od příbuzných a kmotrů mi ani neudělala radost.“

Franzovo dětství se zřejmě výrazně nelišilo od zážitků, které si z tohoto období života odnesli jeho současníci vyrůstající v chudých venkovských rodinách. Otec se v jeho vzpomínkách rýsuje jako ctěná, ale přísná autorita. Anonymní autor Schneidrova hesla ve *Wurzbachově slovníku*, který zřejmě znal Schneidra osobně, vypravuje: „[Wenzel Schneider] položil vlastním přímým a zdravým jednáním a krátkými, ale důraznými pravidly výchovy základ pro onen rys synova charakteru, kterým se [Franz] později tak vyznačoval. Vyžadoval od něho mimo jiné bezpodmínečnou poslušnost bez odmlouvání, a jelikož byl ze sourozenců nejstarší, otec, těžce bojující se starostmi o obživu, ho pověřil dozorem nad mladšími dětmi a učinil ho zodpovědným za jejich přestupky.“¹²⁵ Oním charakterovým rysem autor patrně myslí Schneidrovu „žulovou povahu“, jak ji nazvala Marie Riegerová-Červinková; bude o ní řeč v příslušné kapitole.

Z chlapectví mu utkvěla ještě vzpomínka na vrabce, kterého mu jednou přinesl otec. Franz z něj byl nadšený: hrál si s ním až do večera a druhého dne ráno se na něj ihned po probuzení běžel podívat. Zvířátko však našel mrtvé, což ho bolestivě zasáhlo.¹²⁶

4.3 Elementární škola, hlavní škola a gymnasium; pasáčkem krav

Šestiletý hoch nastoupil do elementární školy ve Velkém Ratmírově, kterou navštěvoval šest let (1800-1806). Projevil se jako nadaný žák, ale Schneidrovi si nemohli dovolit svému

¹²⁵ [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876).

¹²⁶ SCHNEIDER, Franz. *Wie ein armer Dorfknabe zum Studieren kam*, in: *Der österreichische Schulbote* 6, 1856

prvoroznému dítěti platit další studia.¹²⁷ Dvanáctiletý Franz se od nynějška musel živit sám; nastoupil tedy do služby k sedláku, jemuž patřival domek jeho rodičů,¹²⁸ a stal se pasáčkem krav.

Toto období pro něj až do konce života bylo zdrojem výrazných dojmů: přátelům o něm vypravoval mnohem častěji než o studiích.¹²⁹ „... Zdá se, že právě v té době, v samotě luk a polí, uprostřed prosté přírody, se v něm zrodil a postupně projasnil nápad, že vykoná něco více a většího,“ uvažuje autor hesla ve *Wurzbachově slovníku*. Ačkoli to zřejmě nebyly nešťastné časy, třináctiletého Franze stále neopouštěla touha studovat. Po ročním intermezzu se tedy s podporou „několika dobrodinců“¹³⁰ zašel zeptat do právě založeného (1807) jindřichohradeckého gymnasia, jestli by mohl nastoupit jako jeho žák. Tam ho neodmítli, ale požadovali, aby chlapec nejprve absolvoval hlavní školu v Jindřichově Hradci.¹³¹

Do ní nastoupil po Velikonocích roku 1808. Ředitel ho umístil do II. třídy, po několika týdnech ho však přeložil o ročník výše, jelikož chlapec uměl z paměti katechismus. Už předtím se mu měšťanští spolužáci posmívali „pro krok a způsoby venkovské.“ Ve III. třídě se k šikaně přidal i třídní učitel, „poněvadž [Franz] příliš pozadu byl v ostatních vědomostech.“¹³²

Polední přestávku trávil u školy, kde obědval suchý chléb na náměstí, sedě na podstavci sochy.¹³³ Největší obtíže mu za špatného počasí působila neschůdnost cest. „Nemoha jednou pro trvající déšť několik dní do školy, začal se trestu vyloučení, hledal a našel přímluvčího v jistém gymnasiálním profesoru, který jej městským šatem daroval a na byt přijal,“ píše Riegerův slovník.

Půlrok 1808 zřejmě patřil k nejsvízelnějším v jeho životě. Na konci dostal špatné vysvědčení,¹³⁴ které však postačovalo k tomu, aby mohl zahájit studia na gymnasiu.

1. listopadu, na Svátek všech svatých, roku 1808 byl přijat do princepe pětiletého gymnasia v Jindřichově Hradci,¹³⁵ otevřeného teprve před rokem. Bylo to gymnasium světské, nikoli církevní, a vyučovalo se na něm náboženství, latině, řečtině, zeměpisu, dějinám a matematice.¹³⁶ Již v principii se čtrnáctiletý Franz, jemuž změna školy prospěla, zařadil mezi nejlepší žáky.¹³⁷ Na konci IV. třídy, tzv. rhetoriky,¹³⁸ opustil instituci s vynikajícím vysvědčením.

Přesto pro něj nebyla léta na gymnasiu bezstarostná. Předně mu plynuly nepříjemnosti ze vzdálenosti Ratmírova od Jindřichova Hradce. Trápily ho také starosti o obživu, kterých se zbavil až v kněžském semináři. O jeho gymnasiálních letech píše *Wurzbachův slovník*: „Studoval jako mnoho jiných chudých studentů: obědval v různých měšťanských domech a večerával u jednoho úředníka, doučoval děti za velmi průměrný honorář a sám dělal vynikající pokroky.“¹³⁹

¹²⁷ [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876).

¹²⁸ Jak jsme uvedli výše, dědeček z otcovy strany poté stavení koupil.

¹²⁹ *ibidem*.

¹³⁰ Podrobnosti nezjištěny. Srov. ARBES, Jakub. *Romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.

¹³¹ [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870.

¹³² *ibid.*

¹³³ *ibid.*

¹³⁴ *ibid.*

¹³⁵ [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876)

¹³⁶ SCHNEIDER, Franz. *Wie ein armer Dorfknabe zum Studieren kam*, in: *Der österreichische Schulbote* 6, 1856.

¹³⁷ [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870.

¹³⁸ Gymnasiální třídy byly rozděleny na *classes grammatices* (I. principie, II. gramatika, III. syntax) a třídy humanitní (IV. poesie, V. rhetorika).

¹³⁹ [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876).

4.3 Pražská filosofie

4.3.1 Příchod do Prahy; nemoc

Na podzim roku 1813 se Franz Schneider, sotva devatenáctiletý, vypravil do Prahy, aby zahájil studia na tamní filosofii. Nesl si s sebou výborné vysvědčení z gymnasia, něco málo peněz a doporučující dopis, který mu měl ulehčit první měsíce v hlavním městě.¹⁴⁰ Sotva však sehnal ubytování, ačkoli se postupně zřekl všech nároků. Nakonec zoufalý chlapec pomýšlel na návrat domů, kde by se ujal otcova řemesla.¹⁴¹

Tak jako většinu chudých studentů té doby ho zachránily kondice. Denně dával hodinu dvěma žákům, jejichž rodiny mu platily dva zlaté měsíčně, a tak mohl – „*uprostřed všemožných útrap a starostí*“¹⁴² – nastoupit první ročník tříletého filosofického kurzu. Shodou okolností se to stalo v době, kdy zemřela Bolzanova patnáctiletá sestra Františka a mladého katechetu z citového otřesu postihlo chrlení krve. Dva roky musel být suplován svým přítelem a ctitelem, opatem Benediktem Pfeifferem.¹⁴³ Mladý Franz tedy nejprve zažil Pfeifferovy hodiny, a nikoli Bolzanovy.

Nestudoval však dlouho. Onemocněl tyfem a dostal se do nemocnice milosrdných bratří Na Františku, kde ho lékař prohlásil za „ztraceného“. O jeho nemoci se později dozvěděl Jakub Arbes, který beletristicky zpracoval Schneidrova horečnatá blouznění z tohoto období. Chlapec se nakonec uzdravil, zameškal však příliš mnoho vyučovacích hodin a musel opakovat první ročník. Teprve v roce 1816 se setkal s Bernardem Bolzanem, zotaveným již dost na to, aby mohl přednášet a kázat.¹⁴⁴

4.3.2 Bernard Bolzano jako učitel

Tento filosof, matematik, logik a kněz byl jen o třináct let starší než Schneider. Navzdory svému mládí si dokázal získat úctu posluchačů filosofie: většina z nich, jež nebyla naladěna ultramontánně, mu projevovala láskyplnou oddanost. V literatuře bývá často citován příběh o tom, jak Bolzano poprvé vystoupil na katedru a nadchnul filosofy svou svobodomyšlností a mírností, takže zapomněli, že ho chtěli při první příležitosti zahnat dupotem.¹⁴⁵ Proslul neortodoxním výkladem náboženství, při němž se odmítl přidržovat oficiálního katechismu Jacoba Frinta. Byl také osočován z neznabožství a kritizován za to, že s posluchači probírá osvícenskou filosofii, předně Immanuela Kanta. Během patnáctiletého¹⁴⁶ působení na pražské filosofii odchoval celou generaci prodchnutou bolzanovskými idejemi – za všechny jmenujme Josefa Vlastimila Kamaryta, Františka Ladislava Čelakovského, Jakuba Malého, Františka Slámu nebo Václava Hanku, ale také méně slavné venkovské faráře jako Augustina Kodýdka, pozdějšího hrdinu stejnojmenné povídky J. Š. Baara. Marie Pavlíková odhaduje, že během patnácti let

¹⁴⁰ [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876)

¹⁴¹ [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876).

¹⁴² *ibid.*

¹⁴³ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

¹⁴⁴ [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870 a LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano*. Praha: Odeon, 1978.

¹⁴⁵ Zmiňuje se o tom také Bolzano sám: BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Odeon.

¹⁴⁶ Jaromír Loužil spočítal, že z těchto 15 let Bolzano reálně vyučoval pouze 12 a půl roku: po zbytek času musel být suplován.

Bolzanova oficiálního působení na universitě si jeho přednášky a exhorty vyslechlo asi 5 100 filosofů (nepočítaje v to tedy další návštěvníky exhort).¹⁴⁷ K tomu vyučoval katechismus dvě hodiny týdně, a to všechny tři ročníky filosofie. O tom, jak tyto přednášky vypadaly, nám dává představu *Lehrbuch der Religionswissenschaft*, již Franz Schneider později vydal (mimo jiné) podle svých studentských poznámek.

Bolzano pokládal za největší klad svého vyučování, že vede studenty k samostatnému myšlení – tuto zásluhu ostatně v jeho nekrologu vyzdvihl i K. Havlíček Borovský. Své učení o obecném blahu šířil nejen z katedry a z kazatelny, ale i vlastními činy. Z platu podporoval nemajetné studenty,¹⁴⁸ podněcoval posluchače k neustálému zdokonalování a ve volném čase dozíral na jejich dobrovolná řečnická cvičení. Chudé doučoval zdarma, od bohatých si dával platit a výdělek rozdával potřebným. Maje na paměti, jak mu během studií scházely knihy, které si nemohl koupit, zařídil bibliotéku pro filosofy. Věnoval jí svoje svazky, uspořádal na ni sbírku mezi přáteli a poté ji osobně spravoval a doporučoval studentům vhodnou četbu.¹⁴⁹

Požíval nesporné authority. Marie Červinková-Riegerová vyslechla pamětníky, kteří vzpomínali na Bolzanovu přísnost; jeho příchod prý zjednával ticho. Během opakovaného vyšetřování, zda se katecheta chová přiměřeně svému úřadu, stála většina filosofů na jeho straně. Když měl Bolzano odevzdat písemně své přednášky k přezkoumání, přes padesát studentů mu samo nabídlo pomoc s opisováním.¹⁵⁰ Ty, které posluchači pokládali za Bolzanovy nepřátele, vítali povykem a dupotem a neuklidnili se, dokud je milovaný učitel nepřišel napomenout.¹⁵¹ Sám Bolzano s dojetím zaznamenal, že když si jeden z filosofů ověřil pověst o jeho sesazení, zbledl a klesl na židli otřesen.¹⁵²

Jak vyplývá z faktu, že na Bolzana bylo podáno několik denunciací, měl mezi filosofy i své odpůrce. Prameny – zpravidla nikoli nezaujaté – je prohlašují za špatné studenty, kteří nemohli vystát náročnost a mravní přísnost svého učitele. Je ale nepochybné, že se mezi nimi nacházeli i ideologičtí oponenti, zejména stoupenci katolické restaurace, již prosazoval vídeňský arcibiskup Jacob Frint.

4.3.3 Franz Schneider jako Bolzanův žák

Jak se Bolzanovi podařilo získat Franze Schneidra? Mohlo se tak stát nejen při vyučování nebo exhortách, ale také v soukromí. Již jsme zmiňovali Bolzanem provozovanou knihovnu; nesmíme opominout ani důvěrné hovory, k nimž studenty vybízel. Následující úryvek z Bolzanova životopisu je podstatný i tím, že ukazuje metodu, již později uplatňoval Franz Schneider na vlastních svěřencích na Polytechnice, na reálce i v arcibiskupském semináři:

---

¹⁴⁷ Někteří badatelé (Jiří Kořalka) však pokládají tento počet za „příliš vysoký“. Srov. LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus, historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002.

¹⁴⁸ LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus, historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002.

¹⁴⁹ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001

¹⁵⁰ *ibidem*

¹⁵¹ Marie Riegerová-Červinková vypráví, že po Bolzanově sesazení kdosi napsal ostré verše na tabuli. Když je Alois Klaar kázal smazat, studenti neposlechli, ztloukli pedela pověřeného odstraněním rýmovánky a horečně si ji opisovali do sešitů.

¹⁵² BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha 1981.

„Bystře posuzoval své žáky, přátelsky k návštěvám je vybízel a hleděl sblížit se především s těmi, kteří duchem a smýšlením nad jiné vynikali a ve kterých doufal roznítiti lásku pro obecné dobro. [...] Po první návštěvě pominula bázeň, kterou naplňovala nováčky rozhlášená přísnost a učenost profesorova; brzy neobmezená důvěra nastoupila na její místo. Nejblaženějším požitkem zdály se mladíkům chvíle, jež strávili v hovoru s otcovským přítelem svým; tu každý mohl míti co na mysli, to na jazyku a mohl mluviti o náboženství i čemkoliv jiném tak svobodně jako se soudruhem svým.“¹⁵³

Tak získával pražský myslitel přívržence, kteří se označovali jako „bolzanovci“. Vedle nejužšího kruhu přátel a spolupracovníků, do něž se měl záhy vřadit i mladý Franz Schneider, se však vytvářela i širší sféra šířitelů bolzanovských idejí, kteří je později prosazovali ve svých úřadech a hlásili se hrdě ke svému učiteli, ačkoli s ním ztratili osobní kontakt. Na posluchače Bolzano často apeloval ve svých exhortách u sv. Klimenta a u sv. Salvátora. Mnohdy je dovedl oslovit velmi adresně a působivě: „Smím ke své útěše s jistotou předpokládat, že mezi vámi, přátelé, je několik takových, kterým propůjčila dobrotivá nebesa sílu a vůli vykonat jednou něco velkého, kteří jsou zcela prodchnuti ušlechtilým přáním podporovat dobrou věc lidstva, kteří s netrpělivostí čekají na příznivý okamžik, kdy jim bude dopřáno vyřknout velké slovo ve prospěch lidského štěstí!“¹⁵⁴

Ke třem letům na pražské filosofii snad máme rovněž Schneidrovo vlastní svědectví. Když v roce 1834 anonymně vyšla Bolzanova učebnice *Religionswissenschaft*, obsahovala předmluvu jeho žáka, rovněž anonymní. *Österreichisches Bibliographisches Lexikon* označuje za jejího autora „pravděpodobně“ Schneidra,¹⁵⁵ který na vydání díla pracoval spolu s Františkem Příhonským a který text editoval podle vlastních poznámek ze studií. Hypotézu o Schneidrově autorství předložil rovněž Eduard Winter. Patrně ji můžeme přijmout, ačkoli předmluva záměrně neposkytuje vodítka, podle nichž by bylo možné jejího původce určit. Nicméně i kdyby jím snad byl František Příhonský, stále by poskytovala cenný pohled na léta, která Franz Schneider prožil jako Bolzanův posluchač na filosofii.

Autor, jenž se opakovaně označuje za „páně spisovatelova“ šťastného žáka, popisuje Bolzanovo působení jako snahu „*das Beste der Menschheit durch Aufklärung der Jugend zu fördern*“ – „podporovat to nejlepší pro lidstvo prostřednictvím osvětování mládeže“.¹⁵⁶ Nabízí také své svědectví o Bolzanově přístupu k vlastním myšlenkám. Ačkoli prý byla Bolzanova náboženská nauka na konci jeho působení učenci všeobecně přijímána, on sám „aniž změnil názor na podstatu svých názorů, téměř nikdy se nepostavil za katedru, aby přitom nepřednesl přídavek nebo obměnu, které dodaly jeho přednášce proslovené v předcházejících letech větší světlo a jasnost, větší naléhavost a přesvědčivost, aby někde neodstranil možnou námitku či pochybnost nebo aby lépe nevyložil užitečnost a náležité využití [katolické] nauky.“¹⁵⁷

Ze všeho nejzajímavější je ovšem následující vyznání:
„Tak se stalo, že [Bolzanovy] přednášky působily stále blahodárněji. Ducha jeho žáků – víc, než vůbec může být vypověděno – prosvětlovaly, cvičily a ostřily, vzdělávaly a zušlechťovaly srdce,

¹⁵³ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001

¹⁵⁴ BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006

¹⁵⁵ REITTERER, H.: Schneider Franz. In: CSENDES, Peter. (redig.). *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*. Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

¹⁵⁶ Viz Schneidrovu předmluvu k *Religionswissenschaft* in: BOLZANO, Bernard. *Lehrbuch der Religionswissenschaft*. Sulzbach, 1834.

¹⁵⁷ ibidem

zlepšovaly a posilovaly vůli a pořádaly život i působení podle cíle, jemuž se máme s každým dnem stále více a více přibližovat; položil pevné základy víře, která vyživuje ctnosti, těší v utrpení, uzdravuje a smiřuje rozum s oněmi zdánlivými rozpory, z nichž povstává tolik nepřátel a protivníků náboženství; ukázal, jak se musí užívat nauky o Zjevení, pokud se máme Tomu, od koho nám byla dána, stále více a více podobat moudrostí, svatostí a blažeností; pravdy, které nemohou zůstat nepoznány a skryty bez veliké újmy pro lidstvo, a které jsou nicméně jen zřídka poznávány a uplatňovány správně, uchopoval v jasném světle, aby je vzal na vědomí netoliko rozum, nýbrž také srdce a vůle. Mnozí dosáhli toho, že se nyní ve veřejných, vlivných úřadech, jež drží, díky vhledu, počestnosti a profesní spolehlivosti osvědčují jako moudří přátelé lidskosti, jako usilovní a stateční služebníci dobra [Wohles] a práva, a radostně vyznávají, že dobro [Gut], které se v nich nachází a které je skrze ně přiváděno do světa, je třeba do značné míry přičíst jejich učitelům.¹⁵⁸

K tomu, co o sobě napsal sám Franz Schneider, můžeme připojit svědectví M. J. Fesla. V nekrologu připomíná, že jeho přítel byl žákem a přítelem „velkého, nezapomenutelného učitele. Ten měl rozhodující vliv na vývoj jeho intelektu. Od něj se [Schneider] naučil napnout všechny lidské síly k jednomu cíli: učinit bystřejším, vznešenějším a šťastnějším nejen sebe sama, ale rovněž ostatní.“¹⁵⁹

4.4 Léta seminářská

Pražskou filosofii dokončil na jaře 1817. Bylo mu právě dvacet tři let a krátce předtím prodělal období svízelných úvah¹⁶⁰ o životní dráze. Zprvu ho lákala medicína: od dětství měl totiž nadání pro přírodní vědy, a navíc v nemocnici u milosrdných bratří poznal její potřebnost a blahodárnost. Nakonec se však rozhodl pro kněžství.

Bylo by zjednodušující přičítat tuto volbu výlučně Bolzanovu vlivu: o nezvykle hlubokém náboženském životě mladého Schneidra svědčí už vzpomínky na jeho dětství. Na druhou stranu nelze Bolzanův vliv podcenit; víme, že zapůsobil na svého posluchače už během pražských studií, a ne až později prostřednictvím literatury. Nejvýmluvnějším důkazem je fakt, že si Schneider vybral ke studiu litoměřický seminář, proslulé centrum bolzanismu. Sám „mistr“ ostatně prohlásil, že tu jeho učení zakořenilo hlouběji než v Praze.¹⁶¹

Litoměřický seminář můžeme prohlásit za místo, které Schneidrově budoucnosti určilo nejjasnější kontury. Zde našel množství celoživotních přátel, utříbil si názory na bolzanovské hnutí a rozvinul své hlavní talenty a náklonnosti. Vášnivé studijní vypětí podnícené presesem Josephem Michaellem Feslem ho podporovalo v zájmu o přírodní vědy a výjimečně bohatá seminární knihovna mu poskytla látku nejen k bohosloveckým studiím, ale také k četbě krásné literatury; beletrie pak až do jeho smrti patřila k jeho největším radostem. Tehdejší známosti, zejména s biskupem Hurdálkem, mu zajistily ochránce, ale vazby ke kněžím kolem Fesla později Schneidrovi ztížily veřejné působení.¹⁶² A spor bolzanovců s jungmannovci, spojenými s Litoměřicemi, v něm zasel odpor k česko-německým národnostním sporům.

¹⁵⁸ BOLZANO, Bernard. *Lehrbuch der Religionswissenschaft*. Sulzbach, 1834.

¹⁵⁹ FESL, Michael Joseph. Nekrolog in: *Der österreichische Schulbote* 8, 1858, str. 349

¹⁶⁰ NITTNER, Ernst. Havlíčeks Beziehungen zu B. Bolzano über F. Schneider. In: *Gräben und Brücken*. Horst Glassel und Franz Olbert: München, 1980

¹⁶¹ SRŠEŇ, Lubomír. Michael Joseph Fesl, dobrodinec musejní knihovny, in: *Sborník Národního muzea v Praze*, řada C – Literární historie, sv. 57, 2012, č. 1-2, str. 82-95, 186

¹⁶² Ernst Nittner tento závěr opírá o Schneidrovo vlastní vyjádření v dopisu Feslovi (23. 10. 1850).

4.4.1 Vnitřní reforma alumnátu

Seminář, jenž roku 1806 přesídlil do budovy bývalé jezuitské koleje, se právě nacházel na vrcholu vlivu a slávy. Litoměřickým biskupem byl (od roku 1815) Josef František Hurdálek. Tento osvícenec, přítel Dobrovského i Mozartův, proslul humanismem a náboženskou snášenlivostí; jeho pastýřské listy si opisovali i nekatolíci mimo litoměřickou diecézi.¹⁶³

Poněvadž v době Hurdálkova předchůdce, Václava Leopolda Chlumčanského (1749-1830), seminář upadal, rozhodl se nový biskup pro reformu učiliště. Zakázal pořádání „*tabulí a tanečků*“, jichž si – jak napsal císaři – dopřávali alumnové za účasti představených,¹⁶⁴ a odstranil korupci při udělování far a kaplanek. Do vyšších funkcí jmenoval bezúhonné a reformně naladěné duchovní. Prvním představeným ustavil zkušeného a „*zralého*“ profesora Franze Faulhabera, jež kvůli tomu povolal z Vídně. Právě tohoto kněze později bolzanovci podezřívali, že udal litoměřický reformní spolek do Vídně, a tak ukončil osvícenskou epochu učiliště; v roce 1817 však nezavdával žádné příčiny k pochybnostem. Michael Josef Fesl (1788-1863), druhý představený, si dokonce stěžoval, že biskup upřednostňuje Faulhabera před ním samotným.¹⁶⁵

Při Schneidrově nástupu tomu bylo přesně rok, co se Fesl stal presesem.¹⁶⁶ I on, stejně jako Faulhaber, byl do funkce představeného jmenován proto, aby seminář zkáznil a pozvedl. Tento Čechoněmec, syn havíře a vinárníka z rakouské Křemže,¹⁶⁷ na filosofii patřil k nadšeným posluchačům Bolzanových přednášek a exhort. Do semináře vstoupil pln náboženské horlivosti, ale i opravných záměrů, jejichž prostřednictvím chtěl katolicismus přizpůsobit racionalistickým a humanistickým nárokům své současnosti. Již za biskupa Chlumčanského suploval – na doporučení Josefa Dobrovského – v učilišti hermeneutiku, církevní dějiny a kanonické právo.¹⁶⁸ Po Chlumčanského jmenování arcibiskupem zůstal v Litoměřicích a stal se řádným profesorem. S biskupem Hurdálkem pojilo mladého profesora nevšedně silné přátelství, založené na sdílené touze po poznání (oba ostatně vybavili seminář knihovnou) a na přesvědčení, že „*ecclesia est semper reformanda*“.

4.4.2 Osobnost a působení biskupa Hurdálka

Josef František Hurdálek (1747-1833) ztělesňoval ideál osvícenského katolíka. Než byl zvolen litoměřickým biskupem, vedl pražský generální seminář a vysloužil si při tom výtoku za přílišnou svobodomyšlnost. Alumny totiž nenutil vycházet v souspřeží a netrval ani na tom, aby nosili při všech příležitostech talár a pudrovali si nakadeřený účes.¹⁶⁹ Ze salvátorského chrámu odstranil relikviáře s odůvodněním, že tyto směšné přezítky z doby temna obsahují kosti zvířat, nikoli světců. Vydal spisek proti celibátu, kde – v souladu s dobovou náladou – argumentuje prospěchem, jež by měl stát z hospodaření kněžské rodiny. Díky zvláštnímu povolení mohl studovat zakázanou literaturu, především zahraniční osvícence; podrobně se věnoval Kantovi. Imponoval také svou úctyhodnou vzdělaností: byl to brilantní latiník, podržel si ze studií znalost řečtiny a částečně hebrejštiny, četl italsky, francouzsky a anglicky. V krásné literatuře tehdejší Evropy se vyznal stejně dobře jako v literatuře antické. Nikdy si nenechával od podřízených líbat

¹⁶³ [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870

¹⁶⁴ O pohoršujících poměrech, které prý v semináři vládly za působení V. L. Chlumčanského a kanovníka Hinrleho, napsal biskup Hurdálek dopis císaři Františku I.

¹⁶⁵ [Anonym], Fesl Michal Josef, in: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 3. díl, Praha 1863

¹⁶⁶ Preses byl druhým představeným semináře.

¹⁶⁷ František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 3. díl

¹⁶⁸ ibidem

¹⁶⁹ [Anonym], Bernard Bolzano, in: Jan OTTO, *Ottův slovník naučný*, 4. díl, Praha 1891.

ruku¹⁷⁰ a proslul jemností, vlídností a laskavostí. Slovy Vincence Zahradníka byl „přemilostné povahy“.

Není tedy divu, že mezi chovanci byl většinou oblíben. „... všichni, kteříž za onoho času k žákům náleželi, i nyní vyznati musí, žeť se jim výborně vedlo, že duchovně i tělesně byli opatřeni a že nad to, což se příčinou jich dalo, od biskupa alespoň nic více s rozumem žádati nemohli,“ vzpomínal bývalý seminarista Zahradník. Tak jako Fesl se i biskup svojí úloze ve správě semináře aktivně věnoval. Chovanci měli možnost se s ním setkat mnohem častěji než při povinné řeči, již tradičně proslovil na počátku akademického roku, a při zkouškách z bohosloví. „Často býval v semináři, bera účastenství na slušných zábavách [alumnů]; často je k stolu zval, aby je osobně seznal.“¹⁷¹ Navštěvoval chovance i v jejich bytech. Při některé z těchto příležitostí našel zalíbení také ve Franzi Schneidrovi. Se svými oblíbenými studenty, jako byl nyní i bohoslovec z Ratmírova, biskup rozprávěl „svobodně a otevřeně“ a svou zvláštní náklonnost jim dával znát. Cenil si u nich „hlavy a srdce“, nesnesl faleš. „Nechtěl tomu, by se duchovní alumnové jeho toliko z paměti odříkávati učili, nýbrž k tomu všemi obyčeji čelil, aby světlých a důkladných známostí nabývali, aby se mysliti a psáti učili a aby všecky vůbec duševní mocnosti jejich vzdělávány byly,“¹⁷² líčí Zahradník. Díky tomu mohl Franz Schneider při studiu uplatnit a zdokonalit zkoumavý, kritický rozum, jímž vynikal po celý život.

4.4.3 Litoměřičtí přátelé a učitelé

Kromě biskupa Hurdálka se stal Schneidrovým nejbližším přítelem Michael Fesl, s nímž si důvěrně dopisoval až do své smrti. Poté stárnoucí Fesl složil zesnulému hold v nekrologu, jež otiskl *Schulbote*, jako „vzácnému charakteru“, který „naplňoval ducha Ježíše Krista a v tomto duchu vedl neúnavně činný život coby ctěný učitel, zpovědník a lidumil [*Menschenfreund*].“¹⁷³ Ačkoli Feslova vídeňské internace omezovala osobní styk obou přátel, o hloubce jejich vztahu svědčí i následující detail. Když Fesl poslal z Vídně Anně Hoffmannové šest svých portrétních litografií, aby je jako upomínku rozdala „mým blízkým osobám“ v Čechách, jednu určil i pro pátera Schneidra.¹⁷⁴

Z dalších jeho přátel, s nimiž se seznámil v semináři, známe Jana Tachezziho (jenž tu přednášel *Starý zákon*), Václava Káru (pozdějšího kapitulního děkana v Litoměřicích),¹⁷⁵ Antona Krombholze (pozdějšího šéfredaktora *Österreichische Schulbote*) a Vincence Zahradníka – všichni jmenovaní se počítali k bolzanovcům. Zahradník od roku 1816 plnil funkci sekretáře a vedl biskupskou knihovnu, od roku 1820 přednášel v semináři pastorálku. Ačkoli nebyl ve Feslově procesu odsouzen, stal se – stejně jako Schneider – „nespolehlivou osobou“. Oba kněží, kteří sdíleli zájem o bajku a literární tvorbu vůbec, zůstali přáteli do Zahradníkovy smrti a Schneider se postaral o část jeho literární pozůstalosti.

¹⁷⁰ ZAHRADNÍK, Vincenc: *O životu a powaze zesnulého w Pánu, býwalého Litoměřického biskupa, Josefa Františka Hurdálka*, ČKD, 1834/1, str. 104–130.

¹⁷¹ *ibidem*.

¹⁷² *ibid.*

¹⁷³ FESL, Michael Joseph. Nekrolog in: *Der österreichische Schulbote* 8, 1858, str. 349.

¹⁷⁴ Dalšími osobami byla Feslova maminka, Bernard Bolzano, Anna Hofmannová, František Příhonský a kupec Graf. SRŠEŇ, Lubomír. *Michael Joseph Fesl, dobrodinec musejní knihovny*.

¹⁷⁵ Po smrti biskupa Hurdálka za něj P. Kára sloužil zádušní mši.

Jeho učiteli zde byli kromě zmíněného Fesla (církevní dějiny a kanonické právo) také Anton Grün (dogmatika), Jan Tachezzi (*Starý zákon*), Franz Winckler (pastorálka), Anton Krombholz (*Nový zákon*) a Florian Werner (morálka).¹⁷⁶

4.4.4 Zážitky ze semináře

Franz Schneider byl alumnem „*tichým, rozkošem světa úplně odcizeným a studiu filosofie a přírodovědy s neobyčejnou horlivostí oddaným*“.¹⁷⁷ Léta v semináři pro něj znamenala úlevu po obtížných rocích na filosofii, kdy trpěl neustálými starostmi o obživu.¹⁷⁸ „*Čilý, vážný a vědecký duch*“ učiliště (A. Gaudek) mu vyhovoval: oceňoval zejména řečnická cvičení pořádaná Feslem.

Mezi ostatními aktivitami, o nichž bude řeč níže, preses totiž s obzvláštní zálibou pořádal rétorické večery. Konaly se pětikrát týdně ve speciálně zařízeném sále a trvaly hodinu. Během této doby vystoupili tři alumnové ve stanoveném pořadí a pronesli příspěvek zčásti v próze a zčásti v řeči vázané. Každá přednáška musela obsahovat úvod, v němž bylo představeno téma (to si řečník vybíral sám), obsah a cíl. Když seminarista domluvil, posluchači rozebrali jeho výkon z hlediska pravidel rétoriky. „*Tato metoda byla mimořádně úspěšná. Žáci, kteří při prvním vystoupení sotva srozumitelně četli, natož aby dokázali mluvit, a kteří vyvolávali rozličnými tělesnými pohyby, výrazy tváře a gesty rukou halasný smích, byli po roce vyslechnuti s potleskem. Alumnové se brzy přesvědčili o veliké užitečnosti těchto cvičení a konali je s úctyhodným zápalem,*“ napsal později Franz Schneider, který k těmto nadšencům patřil.¹⁷⁹

Reformně zanácený preses se rozhodl vyhladit z Litoměřic zlovyky a v rámci tohoto boje se pokusil přimět bohoslovce i měšťany, aby se vzdali kouření i šňupání tabáku. Farníci jeho kázání nepřijali a stěžovali si na ně, alumnové však byli nuceni vyslechnout Feslovu dlouhou a ohnivou řeč až do konce. Dozvěděli se, že jim hrozí padoucnice, křeče, nespavost, žaludeční onemocnění, kolika, nevolnost, záškuby víček, slepota a hluchota. Seznámili se s Linného výrokem, že rostlina tabáku právem nese jméno *Atropa* stejně jako rulík zlomocný, poněvadž je prý stejně jedovatá. Rozvášněný preses „*vykreslil ponurými slovy a s otřesným účinkem, jak je tabák odporný v očích, jak jedovatý pro nos, škodlivý pro mozek a nebezpečný pro plíce i jak zahaluje celé tělo černým páchnoucím kouřem.*“¹⁸⁰ Dodal, že příznivec tabáku je vrahem vlastní duše, neboť papež Urban VIII. kouření v roce 1624 odsoudil.

Sám Schneider si tuto neřest přinesl zřejmě z pražské filosofie; Anton Gaudek prohlásil, že to byl „*pravidelný kuřák [Schnupfer]*“. Presesův výstup ho proto „*přímo ohlušil*“ a rozhodl se otázku prostudovat v bullariu seminární knihovny. Svému zlovyku se pak odnaučil. Akurátní zkoumání pramenů k problému kuřáctví, které předcházelo odvykacímu procesu, je pro Schneidrovu přemýšlivou povahu typické.

4.4.5 Feslovo působení a aktivity v semináři

Mladého profesora poznal Schneider již během prvního roku alumnátu jako svého učitele církevních dějin. Setkával se s ním však i mimo vyučování, neboť Fesl byl ve funkci presesa neobyčejně činný. Pravidelně obědval – a zpočátku i večerel – u biskupa, aby se nemusel

¹⁷⁶ GAUDEK, Anton. Nekrolog in: *Bohemia*, 18. 3. 1858.

¹⁷⁷ ARBES, Jakub. *Zázračná madona; Ukřižovaná; Newtonův mozek*. Praha: Slovart, 2011

¹⁷⁸ GAUDEK, Anton. Nekrolog in: *Bohemia*, 18. 3. 1858.

¹⁷⁹ Cituji P. Schneidra podle Antona Gaudka, viz výše.

¹⁸⁰ GAUDEK, Anton. Nekrolog in: *Bohemia*, 18. 3. 1858.

zatěžovat vlastní domácností a zbylo mu více času na řízení semináře.¹⁸¹ U tabule svého spolustolovníka zpravoval o veškerém dění v učilišti. Spával jen tři až čtyři hodiny denně, seděl v křesle a oblečený, a zbytek noci věnoval sebevzdělávání.¹⁸² Stejně náročně jako sebe samého vychovával svěřené alumný. Marie Riegerová-Červinková cituje denunciaci zaslanou do Říma,¹⁸³ jež o Feslovi praví: „... *hoří takovou horlivostí reformovati Čechy, že mu těžko nalézti rovna. Celou diecési a biskupa pokynem svým řídí, káže kandidátům teologie veškeré knihy bez rozdílu čísti jakožto neúčinnější prostředek vzdělati ducha a vyhnouti se předsudkům.*“¹⁸⁴ Feslův vliv na biskupa potvrzuje Eduard Winter, který ho zároveň vysvětluje tím, že si biskup nepřiměřeně vážil presesovy činnosti.¹⁸⁵

Udavač, který pravděpodobně vystoupil právě z litoměřického semináře, a tak jeho poměry dobře znal, ve druhé části tvrzení nijak nenadsazoval: preses skutečně vedl bohoslovce k četbě. Seminaristé měli nejen „*pilně čísti*“, ale také pořizovat excerpta, sepisovat vlastní texty, každý měsíc je odevzdat a veřejně je předčítat či deklamovat;¹⁸⁶ jedna Schneidrova práce se například týkala role obrazu v katolické věrouce.¹⁸⁷ Fesl v tom dokonce pořádal soutěže, kde alumni hodnotili jeden druhého, a sám se jich účastnil.¹⁸⁸ Čtenářskou horlivost přizíval tím, že zájemcům půjčoval díla ze své soukromé knihovny, především kontroverzní spisy Bolzanovy.¹⁸⁹ Chovanci také pod jeho vedením přepisovali ruční záznamy Bolzanových exhort.¹⁹⁰ Pro Franze Schneidra a ostatní studenty, již přišli z pražské filosofie, to znamenalo kontinuitu bolzanovského působení – a náš bohoslovec ji jistě vítal.

Presesova reformní aktivita se vyžívala i dalšími způsoby: „*I nastal opravdu nový, čilý vědecký i mravný život v litoměřickém semináři. [...] Po večerní modlitbě se deklamovalo, každou neděli byly hudební a zpěvní akademie, hrálo se divadlo, v neděli při mši byla oběť na knihovnu atd. atd. Politika byla zcela vyloučena [...].*“ Vedle uměleckých zábav podporoval Fesl také vycházky alumnů do přírody, které sloužily „*k zotavení a zpružení mysli*“.¹⁹¹

Svědectví *Slovníku naučného* o vyloučení politiky potvrzuje v Bolzanově životopisu Marie Červinková-Riegerová, která se od pamětníků dozvěděla, že se v semináři nečetly noviny.¹⁹² V náležitém světle se nám tak ukazuje odlehlost světa, který se uzavřel sám v sobě a snažil se naplnit svoje reformně křesťanské ideály v měřítku svého malého společenství. Právě tato izolace, jak upozornila Červinková-Riegerová, navodila politickou necitlivost a neopatrnost, která se učilišti později stala osudnou.

¹⁸¹ ZAHRADNÍK, Vincenc: *O żywotu a powaze zesnulého w Pánu, býwalého Litoměřického biskupa, Josefa Františka Hurdálka*, ČKD, 1834/1, str. 104-130.

¹⁸² [Anonym], Josef František Hurdálek. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 3. díl, Praha 1863

¹⁸³ Denunciace byla zveřejněna v časopisu *Isis*.

¹⁸⁴ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

¹⁸⁵ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945.

¹⁸⁶ „Fesl Michal Josef.“ In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 3. díl.

¹⁸⁷ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945.

¹⁸⁸ *ibidem*.

¹⁸⁹ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

¹⁹⁰ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha: 1945.

¹⁹¹ [Anonym], Josef František Hurdálek. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 3. díl, Praha 1863

¹⁹² ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001

4.4.6 Vnější a vnitřní neshody: jungmannovci a Christenbund

Ne všem pochopitelně ovzduší v semináři vyhovovalo. Prameny¹⁹³ poněkud stranicky podotýkají: „Vyvinulť se tehdáž v semináři litoměřickém takový pružný a mravný duch mezi alumný, že žádný nedbalý aneb nemravný nemohl mezi nimi vydržeti a musel ústav opustiti.“ Církevní reformismus, tak problematický v době předbřeznové, dráždil konzervativce; mravní přísnost, pedagogická náročnost a mimořádná činorodost představených znechucovala liknavé chovance; a údajným „němčením“ si Fesl znepřátelil jungmannovce.

Ačkoli preses v semináři založil českou knihovnu a sám četl množství česky psaných knih,¹⁹⁴ Antonín Marek vytkl „Litoměřickým“, že jsou „těla bez duše a za kus chleba prodejní“,“¹⁹⁵ takže prý propadají germanizaci. Jungmann navíc podezříval Fesla coby Čechoněmce, že protežuje své soukmenovce na úkor Čechů.¹⁹⁶ Řevnivost vůči „bolzanovsko-feslovské sektě“ nabyla nenávistných rozměrů, když Marek roku 1820 přivítal Bolzanovo sesazení a Feslovo zatčení.¹⁹⁷ – Spory mezi romanticky nacionálními jungmannovci a mezi bolzanovci, ať už byli ti druzí osvícensky kosmopolitní, nebo proněmečtí (jak se domnívali Češi), Schneidra vnitřně zasáhly. Později projevil hluboký odpor k česko-německým třenicím, a to v době, kdy se už samotní bolzanovci štěpili na národovce české (K. A. Vinařický, V. Štulc) a německé (Robert Zimmermann).

Mnohem závažnější než spor s jungmannovci byl ale vliv nespokojených alumnů, kteří přestupovali do Prahy; někteří z nich psali na původní učiliště udání.¹⁹⁸ Zanedlouho získali dostatečně kompromitující údaje na to, aby Feslovy přívržence odstranili.

Zmíněný izolacionismus, o němž jsme hovořili výše, způsobil, že presesův kruh nepočítal s rozjitřenou politickou situací v zemi a založil tzv. *Christenbund*. Zřídil ho Fesl se záměrem navyknout bohoslovce mravnému a bolzanovsky činnému životu; byl to také on, kdo mu předsedal. Místo tajemníka zastával Anton Krombholz. Pod presesovým vedením vypracoval svaz vlastní stanovy a „životní řády“. Jako poznávací znamení si alumnové vybrali železný prsten, symbol „pohrdání bohatstvím a slávou pro pravdu a spravedlnost.“¹⁹⁹ Sám Franz Schneider se nestal členem,²⁰⁰ s Feslem však sympatizoval.

Programově nebyl Christenbund závadný. Podobal se maličkému přátelskému spolku, který kdysi, ještě jako školák, vytvořil kolem sebe Bernard Bolzano.²⁰¹ Členové si vedli deníky a psali literární úlohy, aby se mohli zdokonalovat na základě sebereflexe, konali nad sebou navzájem mravní soudy a měsíčně se skládali na dobročinnost a vědu.²⁰² Způsoboval však „řevnivost; kdož nebyli ve spolku, pohlíželi nepřítivným okem na schůzky ostatních; povstávaly hádky a různice.“²⁰³

Koncem roku 1819 odpůrci svazu zaslali udání do Vídně, a tím odstartovali jak Bolzanův

¹⁹³ V tomto případě *Riegerův slovník naučný* – srov. poznámku o charakteru pramenů v oddílu „Prameny a literatura“.

¹⁹⁴ SRŠEŇ, Lubomír. Michael Joseph Fesl, dobrodinec musejní knihovny

¹⁹⁵ SAK, Robert: *Josef Jungmann*. Praha: Vyšehrad, 2007.

¹⁹⁶ ibidem

¹⁹⁷ ibid. Jungmann plakal při biskupském svěcení J. F. Hurdálka.

¹⁹⁸ SAK, Robert: *Josef Jungmann*. Praha: Vyšehrad, 2007.

¹⁹⁹ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

²⁰⁰ [Anonym], Fesl Michal Josef. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 3. díl, Praha 1863

²⁰¹ WINTER, Eduard. *Bernard Bolzano a jeho kruh*. Brno, 1935.

²⁰² ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

²⁰³ [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870

proces, tak ideologickou a personální proměnu litoměřického učiliště. Bolzano, jakmile se v Praze dozvěděl o existenci spolku, okamžitě žádal jeho rozpuštění,²⁰⁴ v té době však již byla denunziace doručena do Vídně.

Pro pochopení účinku, který mělo odhalení Christenbundu, je třeba mít na paměti předbřeznovou citlivost vlád, které u občanů agilně pátraly po projevech revolučních myšlenek²⁰⁵ a spatřovaly je i tam, kde o žádné odkazy na revoluci nešlo. Bolzano sám se zmiňuje, že byl podezříván ze spojení s karbonáři jen na základě italského příjmení.²⁰⁶ Charles Sealsfield zase zachytil příhodu, která ilustruje podrážděnou, ba možno říci paranoickou obrazotvornost tehdejších elit. Pruský korunní princ Bedřich Vilém IV. se rozhodl poškádlit svého otce, Bedřicha Viléma III., tak, že se k němu při procházce v lázeňském parku přiblížil s rukou v západě. Král, který si okamžitě vybavil Sandův atentát na Kotzebua, reagoval na ruku zasunutou pod kabátem útekem.²⁰⁷ Se zřetelem k tomuto kontextu si lze vysvětlit, že úřady vyhodnotily Christenbund jako orgán ohrožující stát a že proti němu zakročily s odpovídající tvrdostí. Svým názvem totiž připomínal stejnojmenný německý revoluční svaz studentstva.

Události spojené s vyzrazením Christenbundu hluboce zasáhly také do Schneidrova života. Fesl byl zatčen a internován, nejprve v klášteře Rossau, poté ve Vídni; nepočítáme-li jeho tajné a krátké zájezdy do Čech, nesměl se již nikdy do rodné země vrátit. Biskup Hurdálek, jenž se ho marně pokoušel zachránit,²⁰⁸ byl nucen zbavit Fesla všech funkcí. Císař František ho dokonce pokáral, že v úřadu dosud ponechal několik Feslových žáků, čímž ohrožuje pravověrnost dorostu. Jen „s bolesti“²⁰⁹ propustil bolzanovce Wenera a Krombolze. Bernard Bolzano byl sesazen v roce 1820.²¹⁰ Obě centra bolzanismu, litoměřické i pražské, tak oficiálně zanikla.

Werner a Krombolz byli zatčeni. Schneider strávil ve Vídni 24 hodin ve studené a temné místnosti,²¹¹ oddělen od Fesla, a po skončení procesu si musel odbýt osmidenní vězení, vykonat exercicie a složit *professio fidei* – podobně jako Bolzano. Vyslýchala ho vídeňská komise, před níž „hájl statečně jak *praesensa Fessla*, tak i biskupa svého velemilovaného Hurdálka“.²¹² Zásadovost a odvaha, s níž se postavil za proskribované přátele, však nemohla mít kýžené účinky. Pouze na sebe uvrhl podezření rakouských úřadů. Podle dopisu Feslovi, který cituje Nittner,²¹³ byl kvůli spojení s potrestanými duchovními stíhán nedůvěrou ještě dlouho poté, co seminář opustil. Jako na ostatní bolzanovce na něj byl uvalen policejní dohled.²¹⁴

---

²⁰⁴ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha 1981.

²⁰⁵ Sealsfield např. uvádí, že při zkouškách na filosofii i na právech vyučující kladli otázky, jimiž se snažili zjistit studentův názor na kontroverzní aktualizovatelná témata, mj. na zavraždění Caesara Brutem mladším apod.

²⁰⁶ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha 1981.

²⁰⁷ SELSFIELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: ODEON, 1991.

²⁰⁸ Feslova stará maminka, která marně na kolenou prosila císaře Františka I. o milost pro svého syna, se obrátila na biskupa Hurdálka. Ten jí slíbil, že pro Fesla udělá, co bude v jeho moci. Neuspěl a bývalý preses musel zůstat v rakouské internaci, třebaže časem byla zmírněna, až do konce života.

²⁰⁹ [Anonym], Josef František Hurdálek. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 3. díl, Praha 1863

²¹⁰ Někdy se v literatuře uvádí r. 1821, protože rozhodnutí, vyhotovené na sklonku roku 1820, nabylo platnosti až na počátku roku následujícího.

²¹¹ GAUDEK, Anton. Nekrolog in: *Bohemia*, 18. 3. 1858.

²¹² [Anonym], Fesl Michal Josef. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 3. díl, Praha 1863

²¹³ NITTNER, Ernst. *Havlíčeks Beziehungen zu B. Bolzano über F. Schneider*

²¹⁴ ZEIL, Wilhelm: *Bolzano und die Sorben: ein Beitrag zur Geschichte des „Wendischen Seminars“ in Prag zur Zeit der josefinischen Aufklärung und der Romantik*. Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1967

4.4.7 Biskupským sekretářem a ceremoniářem

Schneidrovo vysvěcení na kněze bylo pozdrženo procesy s bolzanovci. Dočkal se ho až 24. srpna 1820 v litoměřické katedrále. Čerstvý duchovní přijal jméno Serafin.²¹⁵

Rok poté nahradil odstoupivšího přítele Vincence Zahradníka ve funkci biskupského ceremoniáře a zároveň se stal Hurdálkovým sekretářem. Archiv Památníku národního písemnictví dodnes uchovává pastýřský list přepsaný Schneidrovou rukou.

Funkce v semináři nastoupil v době, kdy se jeho litoměřická *alma mater* změnila k nepoznání. Pronásledovaného Josefa Hurdálka nyní zastupoval téměř ve všem jako generální vikář Faulhaber a umělecká vystoupení, procházky v přírodě, dobročinnost nebo spolkové úsilí o vzdělání a výchovu, jež Franz Schneider zažil při studiích, už z větší části patřily minulosti.

Litoměřická léta pro něj skončila roku 1823, když se svým biskupem odešel do Prahy.

---

²¹⁵ HANZAL, Josef. *Od baroka k romantismu: ke zrození novodobé české kultury*. Praha: Academia, 1987. Serafini čili serafové představovali v nebeské hierarchii Pseudodionysia Areopagity nejvyšší triádu všech devíti andělských trůnů. Mystická literatura je spojovala s láskou k bohu a kontemplací (tak např. v díle renesančního filosofa Giovanni Picco della Mirandoly *De dignitate hominis*). V *Izajášově proroctví* obklopují serafové – ohniví andělé – trůn boha-Otce.

V. ŽIVOT: PŘÍTEL, UČITEL, VYCHOVATEL

5.1 První pražská léta; soukromý vychovatel

5.1.1 Poslední léta biskupa Hurdálka

Jelikož Jacob Frint vyhrožoval biskupovi ponižujícím sesazením, pokud neodstoupí sám, složil stárnoucí Josef Hurdálek svůj úřad. Podle Zahradníka tak učinil s vyrovnanou myslí, „*nižádného zármutku nejevil*“.²¹⁶ 6. července 1823 se bez okázalosti vypravil do Prahy, kde si koupil dům na Dobytčím trhu (č. p. 285). Franz Schneider milovaného biskupa doprovázel a ubytoval se v témže domě. „*Za povinnost vděčnosti a cti kladlo si to kněžstvo diecése litoměřické, aby biskupovi tak výtečnému až do úmrtního lože sloužilo skrze kněze ceremoniáře z téže diecése, kterýž úřad čestný se dostal Frant[išku] Schneidrovi [...]*“,²¹⁷ jak nás zpravuje litoměřický přítel jich obou Zahradník. Byla by však chyba domnívat se, že se Schneider díval na svého biskupa nekriticky. Nemohl mu odpustit, že rezignoval na místo v Litoměřicích, a jak napsal Feslovi, podle jeho názoru měl Hurdálek raději čelit stíhání. Podle dopisu udělal vše, co bylo v jeho silách, aby osvěcený prelát před nátlakem ultramontanů necouvl.²¹⁸

Mladý ceremoniář tedy trávil s biskupem jeho poslední léta v Praze, naplněná četbou *Bible* a antických klasiků, zdravotními vyjíždkami za město a hovory o světovém dění a o tom, „*na čem jest ustanoveno blaho lidstva*“.²¹⁹ Byly to zřejmě diskuse nikoli nepodobné těm, které vedl s Bolzanem.

Když v roce 1833 biskup po krátké nemoci zesnul, patřil jeho bývalý ceremoniář k organizátorům pohřbu. K poslednímu rozloučení se samovolně sjel klérus z celých Čech. Podle svého budoucího žáka Antona Gaudka „*Schneider v slzách vděčnosti a lásky doprovázel drahé tělo*“²²⁰ na Malostranský hřbitov. „*Věrný přítel Schneider*“²²¹ dal také na svoje náklady zhotovit náhrobní desku; latinský nápis na ni si ještě za života sestavil Hurdálek sám. Po zrušení Malostranského hřbitova byla na žádost jeho synovce kanovníka Šrůtky²²² deska i s biskupovými ostatky převezena do Náchoda, kde se osvěcenec narodil – toto město si sám zvolil za místo posledního odpočinku.²²³ 3. ledna 1834 pak vyšel v *Prager Zeitung* nekrolog ze Schneidrova pera.

5.1.2 Katechetou u Thun-Hohensteinů

Ve 20. letech, kdy probíhaly procesy s bolzanovci, se Franzi Schneidrovi paradoxně podařilo získat dobré postavení v pražské společnosti. Vděčil za to nejen vlivu svých přátel, ale také pověsti osvěceného kněze a věrného Bolzanova žáka. Elity ovlivněné pozdním osvěcenstvím často protestovaly proti pronásledování Bolzana tím, že navázaly kontakt s jeho stoupenci, a

---

²¹⁶ ZAHRADNÍK, Vincenc: *O životu a powaze zesnulého w Pánu, býwalého Litoměřického biskupa, Josefa Františka Hurdálka*, ČKD, 1834/1, str. 104-130

²¹⁷ *ibid.*

²¹⁸ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945

²¹⁹ *ibid.*

²²⁰ GAUDEK, Anton. Nekrolog in: *Bohemia*, 18. 3. 1858.

²²¹ ZAHRADNÍK, Vincenc: *O životu a powaze zesnulého w Pánu, býwalého Litoměřického biskupa, Josefa Františka Hurdálka*, ČKD, 1834/1, str. 104-130

²²² KALINOVÁ, Gabriela a Adam HNOJIL. *Malostranský hřbitov: historie a současnost*. Praha: ARSCI, 2016. Za informaci děkuji p. docentce D. Tinkové.

²²³ V současnosti se biskupův hrob nachází uvnitř kostela sv. Jana Křtitele na náhodském hřbitově a není běžně přístupný.

nejlepšího zprostředkovatele mistrova učení ponejvíce spatřovaly právě ve Schneidrovi: „Čím dále tím více byl Sch[neider] hledán. Přední rodiny v Praze, šlechtické i měšťanské, vyprosily si jej za učitele náboženství pro své děti, mezi nimiž v první řadě stála pravou šlechtou duše²²⁴ vynikající rodina hraběte Františka Thuna Děčinského,“ vzpomíná anonymní autor hesla v Riegerově Slovníku naučném.

Tato šlechtická rodina²²⁵ vlastnila litoměřickou diecézi²²⁶ a sama se hlásila k osvětskému katolicismu, proto zvolila jako učitele mužských příslušníků nejmladší generace – synů Františka, Bedřicha a Leopolda – Bolzanovy žáky.²²⁷

Kromě úřadu soukromého katechety, jež pater Schneider vykonával v letech 1820-1826,²²⁸ byl také zpovědníkem celé rodiny a důvěrníkem hraběnky Theresie Thun-Hohensteinové. O náboženskou výchovu chlapců se dělil s touto zbožnou ženou, která občas s dětmi sama četla a vykládala *Bibli* nebo se s nimi modlila.²²⁹

Kontakty, jež v rodině získal, mu byly užitečné po zbytek života. Nejvřelejší vztah měl k hraběnce Theresii, která mu později pomohla získat učitelské místo na Polytechnice, a k nejmladšímu synovi Lvovi (Leopoldu) Thunovi, pozdějšímu ministru kultury a vyučování. Marcela Oubrechtová upozornila také na zmínku v korespondenci nejstaršího syna Františka s Angličanem Robertem Noelem; Thun mu doporučil v Praze návštěvu „výborného, osvěceného a tolerantního duchovního pátera Schneidra, jenž se rozešel s rakouskými poměry“.²³⁰

K bolzanismu se všichni tři Thunové hlásili po celý život. O kontaktech, jež Franz Schneider zprostředkoval mezi Bolzanem a Lvem Thunem, se ještě zmíním v podkapitole o přátelství mezi oběma těmito kněžími.

5.1.3 Rodinným přítelem, vychovatelem a katechetou u Palackých a Riegerů

Pedagogické zkušenosti získával katecheta také u dalších rodů, které formovaly české dějiny předbřeznové i pobřeznové. Nejvýznamnější z nich byli Palačtí. Mladý kněz zaujal v Palackého okruhu svérázné postavení, které Jiří Kořalka vystihuje jako roli „v jistém smyslu rodinného rádce“. Nejdříve poznal hlavu rodiny a posléze se stal přítelem všech čtyř generací, počínaje Janem Měchurou a konče Marií Červinkovou-Riegerovou.

---

²²⁴ Šlechtictví duše je Bolzanem propagovaný pojem pro stav, kdy člověk usiluje o blaho co největšího počtu svých bližních (národů nebo celého lidstva). Podle filosofa by mělo šlechtictví duše zdobit především vyšší stavy včetně šlechty rodové.

²²⁵ Bolzanismu v rodině Thun-Hohensteinů se již věnovala Marcela Oubrechtová v níže citovaných studiích, proto Schneidrovo působení v tomto prostředí omezují na nejnutnější poznámky. Tato badatelka zpracovala také vztahy Thunů k bolzanismu obecně.

²²⁶ OUBRECHOTVÁ, Marcela. „Duchovní orientace děčinských Thun-Hohensteinů v době předbřeznové“. in: NEŠPOR, Zdeněk R. a Kristina KAISEROVÁ, ed. *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*. Ústí nad Labem: Albis International, 2010.

²²⁷ Vedle Franze Schneidra to byl Johann Rohrweck. Více o jeho osobě in: OBROUCHETOVÁ, Marcela. „Na děčinském zámku. Dospívání Františka Thuna (1809-1826)“.

²²⁸ OUBRECHOTVÁ, Marcela. „Na děčinském zámku. Dospívání Františka Thuna (1809-1826)“. in: *Zpravodaj historického klubu* 19, 2008, 1-2, s. 24-45

²²⁹ ibidem

²³⁰ ibid.

a) František Palacký a Terezie Palacká-Měchurová

Palacký se v Praze i mimo ni stýkal s množstvím bolzanistů.²³¹ S páterem Schneidrem se seznámil roku 1827, kdy se už dlouho přátelil s K. A. Vinařickým a kdy se již osobně znal s Bolzanem samotným. Společenského života v Pasiřské ulici se účastnil také bolzanovec František Daneš, pozdější farář v Perucí, jenž se spolu s Franzem Schneidrem vyskytuje v Baarově povídce *Páter Kodýdek*.²³² O hloubce Schneidrových vztahů s Palackým svědčí skutečnost, že nebyly narušeny ani revolučními událostmi a Palackého pronásledováním.

„Po roce 1849, zejména v letech 1850-52, prořídil značně onen společenský okruh, jež paní Palacká vždy ráda soustřeďovala kolem sebe. Všechny slabé a chabé, opatrné duše vyhýbaly se styku s mužem, jež dala tehdy do klatby zášť nepřátel a absolutistické vlády. Jen úzký okruh přátel zůstal mu věrným [...],“ líčí Marie Červinková-Riegerová v životopisu své matky. Franz Schneider k těmto přátelům patřil a prožíval svízelné období po boku Palackého rodiny. Nedal se odradit ani tím, že občas bylo nutné navštěvovat byt v Pasiřské ulici jen po nocích.²³³ Jak nás zpravuje anonymní autor slovníkového hesla z okruhu F. L. Riegera, tento bolzanovec pokládal dokonce „za svou povinnost více než kdy jindy k jeho domu lnouti a důkazy přátelství svého k němu na jevo dávat, ano i v kruzích, na nichžto záleželo, co obhájce dobrého jména jeho neohroženě vystupovati.“²³⁴ Osvědčil tak stejnou věrnost a zásadovost jako v minulosti, kdy hájil biskupa Hurdálka a Bernarda Bolzana.

Terezie Palacká, rozená Měchurová, si vybrala tohoto duchovního za svého důvěrníka.²³⁵ Z korespondence manželů Palackých ostatně Jiří Kořalka zjistil, že během revolučních nepokojů v září roku 1848 rozebírala svoje obavy právě s páterem Schneidrem. Palacký, jenž byl zrovna mimo Prahu, nevnímal tehdy situaci jako závažnou – Tereziino znepokojení však sdíleli její otec Měchura, jehož rolníci se připojili k povstalcům, a Franz Schneider, který se jako bolzanovský landespatriot děsil české nacionální agrese.²³⁶

b) Marie Aloisie Riegerová-Palacká a František Ladislav Rieger

Není tedy divu, že Terezie „zvolila muže, jež byl jedním z nejhrolivějších stoupenců Bolzanových“,²³⁷ za katechetu a vychovatele svojí dcerky Marie Aloisie. Nebyl ovšem jediným duchovním působícím v Palackého rodině. Prvorozeného „Janka“ křtil Karel A. Vinařický a Mariin vztah ke Schneidrovi má určitou dobu v Janovu vztahu k Vinařickému.²³⁸

Mezi katechetou a žačkou panovala podle Marie Červinkové-Riegerové harmonická náklonnost. Citovaný pramen – životopis Marie Riegerové-Palacké z pera její dcery Marie

²³¹ KOŘALKA, Jiří. *František Palacký a čeští bolzanovci*. In: LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus: historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002.

²³² ČERVINKOVÁ-RIEGEROVÁ, Marie. *Marie Riegerová, rodem Palacká: život a skutky její*. Praha: nákladem obce Pražské, 1892.

²³³ JETMAROVÁ, Milena. *František Palacký*. Praha: Svobodné slovo, 1961.

²³⁴ RIEGER, František Ladislav. *Slovník naučný*, 8. díl.

²³⁵ COUFALOVÁ, Vladka. „Dobročinné aktivity Marie Riegrové-Palacké a Marie Pape-Carpantier ve prospěch reformy předškolního vzdělávání v 19. století.“ In: *Člověk. Časopis pro humanitní a společenské vědy*, 25. 10. 2010. Dostupné on-line na: <http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocclanku=2010102509>

²³⁶ KOŘALKA, Jiří cituje dopis ze 7. září 1848.

²³⁷ ČERVINKOVÁ-RIEGEROVÁ, Marie. *Marie Riegerová, rodem Palacká: život a skutky její*. Praha: nákladem obce Pražské, 1892.

²³⁸ O tomto vztahu píše KOŘALKA, Jiří. *František Palacký a čeští bolzanovci*. In: LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus: historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002.

Červinkové-Riegerové – vypovídá jak o bolzanismu popisované hrdinky, tak autorky, proto z něj reprodukuje hned několik významných úryvků.

*„Nebylo nikoho, kdo by rozmilé dítě nebyl miloval pro neobyčejnou dobrotu a něžnost. Bylo to děvčátko neobyčejně spanilé, tiché a skromné, překypující něžností a vroucností citu,“*²³⁹ napsala M. Červinková po smrti své matky, vycházejíc ze vzpomínek jejích známých. Přesto měla Marie Aloisie nejbližší k učiteli náboženství, s nímž – podle autorky životopisu – sdílela podstatné povahové rysy: *„Dcera [tj. Marie Riegerová-Palacká] nezdělala po matce ani její živý, veselý temperament, ani její společenské nadání, bylať se v povaze své úplně potatila a již v dětství a mládí projevovala se její vážná mysl, která život v ničem nedovedla bráti lehce, ale ve všem vážně a opravdově. Snadno nakloněna k melancholii, vždy spíše nadála se zlého [...] než očekávala dobré. Páter Fr[antišek] Schneider říkal o ní, že má jen jednu chybu: schází jí trocha lehké mysli.“* Marie Riegerová-Palacká totiž proslula ztrápenou tvář, černým šatem a předčasnými šedinami stejně jako neúprosnou vážností a svědomitostí, jimiž se vysloužila přezdívku „černá paní“. Její zbožnost a asketická dobročinnost byla tedy nejen důsledkem bolzanovské výchovy, ale také vrozeným charakterovým rysem. Dá se dokonce hovořit o pozoruhodné kongenialitě mezi žačkou a učitelem: *„Vliv tohoto muže byl neobyčejně mocným na duševní a mravní rozvoj mladé Marie Palacké. Setkaliť se tu dva duchové sobě příbuzní. / Marie zdělila po svém otci povahu neobyčejně opravdovou, vůli pevnou, mysl nakloněnou k mravní přísnosti a k vážnému pojmání života; všechny tyto vlastnosti byly v ní živeny vlivem Schneidrovým.“*²⁴⁰

Vedle Františka Palackého přikládá M. Riegerová největší vliv na formování své matky právě bolzanismu, zprostředkovanému domácím katechetou. Bez poznání obou etických vzorů prý nelze porozumět bytosti Marie Palacké. *„... toto vážné pojmání života, ono stálé obrácení mysli ke snahám a ideálům vyšším a také vnitřní síla k mravní oběti živeny byly v duši mladé dívky zároveň vlivem jiným [než otcovým] – působením jejího učitele a přítele rodiny, P. Fr[antiška] Schneidra, jednoho z nejoddanějších přátel a následovníků Bolzanových. [...] Působil na ni vážný, ideální, vroucnosti národní plný duch otcův a zároveň celou duší její pronikla vroucnost náboženská a onen duch mravně opravdový, vřele humánní a opravdu křesťanský, jakým nadšení byli a v jakém působili odchovanci Bolzanovi.“* Následující stranu věnuje M. Červinková bolzanismu, pro nějž nachází samá ocenivá slova, a navazuje zmínkou o třech bolzanovcích, jež považuje za nejvýznamnější. Spolu s Feslem a Příhonským je to Franz Schneider. Zatímco první dva se podle autorky nejvíce zasloužili o rozšiřování Bolzanových spisů, posledně jmenovaný *„nejúčinněji působil v životě, vychovává mládež [...]“*. Na tuto poznámku navazuje líčení katechetovy mimořádné vůle, které reprodukuje v kapitole o Schneidrově povaze.

Bolzanovec je vzpomínán také v samém závěru životopisu, kde se autorka vrací ke zbožnosti své matky. Zmiňuje, že Marie Riegerová-Palacká byla občas nepřejícnými pražskými kruhy označována za *„přehnaně bigotní a ultramontánní“*. Riegerová-Červinková nařečení vyvrací a argumentuje při tom *„hlubokým citem náboženským“*, jenž Palackého dceru chránil před náboženským formalismem. Dodává, že by nikdo *„nenalezl v jejím jednání ani stínu jakékoli nesnášenlivosti ku [věroučnému] přesvědčení jiných.“* Marie Riegerová-Palacká podle vlastního vyjádření *„již kvůli nebožtíku otci svému nemohla na protestanty zanevříti“* a stěžovala si na nedostatek liberálně katolických klášterů v českých zemích. *„Věrna zásadám svého učitele Schneidra vždy hleděla k duchu a k skutkům, šla pevně za svým přesvědčením a neodchýlila se od*

²³⁹ ČERVINKOVÁ-RIEGEROVÁ, Marie. *Marie Riegerová, rodem Palacká: život a skutky její*. Praha: nákladem obce Pražské, 1892.

²⁴⁰ ibidem. Na tomto místě vynechávám líčení Schneidrový povahy, které cituji v příslušné kapitole.

něho v levo ani v pravo.“ Tato slova patří k nejvýmluvnějším svědectvím o různorodém a intenzivním vlivu bolzanismu na vzdělané vrstvy.

Vedle Mariina životopisu zachycuje její vztah k P. Schneidrovi také korespondence. Milostné dopisy, které si vyměnila s F. L. Riegerem v letech 1852-1854, zmiňují jejího katechetu a rádce stejně často jako členy rodiny. Příznačné je, že i když bolzanovec právě nepředstavuje námět dopisu, Marie mu alespoň vzkazuje pozdrav z Nice v postskriptu. Například: *„Prosím Vás, vyřídte pozdravení a úctu panu prof. Šneidrovi a Vaší paní matce.“* nebo *„Otec drahý Vás pozdravuje, prosím byste to samé vyřídil velebnému p. Šneidrovi.“*²⁴¹ F. L. Rieger odpovídá, že Mariiny pozdravy P. Schneidrovi nikdy vyřídít neopomine: z toho lze usoudit, že s ním byl v pravidelném kontaktu. – Je pozoruhodné, jaké místo v korespondenci obou milenců zaujímá Schneidrova osoba jako taková. Od prosince roku 1852 do jara následujícího roku mezi nimi trvá diskuse, kterou vyvolala Mariina porada s páterem Schneidrem o lásce k Riegerovi. Marie vysvětluje, proč působí odtažitě a nedostupně: není to prý Riegerovou vinou, nýbrž *„v pouhém oboru myšlenek a citů ouzce s bytostí mou spojených [...] – vzdávám však srdečné díky hlavně dobrotě a pečlivosti velebného pána prf. Šneidra, který v tom ohledu lépe objasnil mysl i srdce mé.“* Autorka dopisu je tedy zmatena svým citem vůči Riegerovi a snaží se vyzkoumat jeho povahu: je to láska milenecká, anebo láska k bližnímu? Zmatky jí pomáhá objasňovat její přítel a důvěrník. Ten s ní hovoří, jak vyplývá z následujících dopisů, také o dobročinné lásce k člověčenstvu – a snad především o ní. – Rieger reaguje vzníceně a odkrývá zároveň svůj vlastní poměr ke Schneidrovi. Následující ukázka je ostatně zajímavá také tím, že v ní mladý politik definuje bolzanismus, jak ho sám chápe:

*„Tak jako Vy mluvíte, tak nerasonuje láska. Pravíte mi, že p. Šneider Vám vyjasnil mnoho stran postavení vašeho [sic] ve světě a určení ženské ve společnosti. Nevážím zajisté lehce učení jeho – ano ještě [sic] jej znám osobně, jsem přesvědčen, že Vám podal radu pravou a neklamnou – a že Vám snad v čase připomenul, že mysl svou vzdalujete až příliš od světa, v němžto žijete, a že snad více než sama mravouka schváliti může, se skrýváte za hradbami světa a myšlení osobního a těch poměrů, jež příznivý osud tak ladně okolo Vás postavil. – Dobře Vám zajisté radil, že třeba otevřítí oči i srdce světu, v nějž dříve neb později budete muset vkročiti – a že určení naše jest rozšiřovati spokojenost a útěchu v okresech širších a že sama naše blaženost nejlépe bývá pojištěna výměnou služeb lásky s těmi, jimž srdce a duše naše oddána. Avšak jakkoli jeho nauky Vám mohou býti světlem neklamným na dráze života – vězte, že láska by i bez této hvězdy vedení dříve nebo později nabyla cestu do srdce Vašeho [...]. [...] Vy jste pomyslíla o těch věcech, a objasněna slovy pat. Šneidra ustanovila jste se na tom, že byste mohla, neb snad i měla, se věnovati péči blaha někoho, jenž by toho byl hoden [...]. Toto není láska!“*²⁴²

Rozrušený milenec pokračuje námitkou, že touží po jiném druhu Mariiny lásky, než je bolzanovská filantropie. V podstatě tutéž myšlenku opakuje v následujícím dopisu: *„Vy jste rozmlouvala s pat. Šneidrem o svém určení na světě – o své budoucnosti – o poměru k našemu pohlaví, – a tuť vzniklo ve Vás přesvědčení, že nechvalno žítí jen sobě [...]“* Vyniká tu autorita P. Schneidra jako Mariina rádce a důvěrníka, ale také jejího učitele ve filosofickém smyslu.

Riegerovi zřejmě tato autorita není zcela po chuti. Naléhá na Marii, aby mu prozradila, zda pokládá lásku k muži – coby k milenci, nikoli bližnímu – za hřích. Oslovil také dívčinu matku

²⁴¹ Milostné dopisy Františka Ladislava Riegera a Marie Palacké. F. Topič: Praha, 1932.

²⁴² Riegerův list Marii z 23. prosince 1852. In: ibidem.

Terezii a patrně s ní řešil, zda s ním bude Marie ochotná vstoupit do manželství. Dívka odpovídá: „*Jak jste ve mně vše pobouřil několika slovy, v kterých mamince pravíte, že jste se obával s velebným p. Šneidrem, že nebudu schopná k živobytí tomuto!*“ Činí ji prý šťastnou, že ji má Rieger „*tolik rád*“. Poznává, že Riegerovo blaho je i blahem jejím, a dodává: „*Rodiče i Vy, jste-li nespokojení, neb i veleb. pán [P. Schneider], pak se mi zdá, že svět jakoby nebyl více tak krásným a půvabným [...]*.“

Následující konverzace je poněkud enigmatická. Rieger zde odkazuje na ústní rozhovor: „*Bez toho jste mi ještě dlužna odpověď na mou otázku, co soudíte o této [zá]sadě, kterou jsem slyšel od p. Šneidra a Vám zdělil [sic]*.“²⁴³ Marie odpovídá, že „*nebude třeba starati se o zlé, to přichází samo sebou dosti, [...] i můžem tedy docela se oddati přání a snahy [sic] vždy jen dobré konati*.“ Zmíněná zásada se tedy týkala vztahu ke zlu v lidském životě.

Z korespondence vysvítá nadmíru jasně dívčin vztah ke katechetovi, s nímž řeší svůj citový život i filosofický poměr k životu. Klade ho naroveň členům rodiny, řeší s ním otázky teoretické i osobní a často mu posílá pozdrav.

Marie také po celý život zůstala čtenářkou Schneidrových spisů. Z Nice, kde trávila s matkou její ozdravné pobyty, psala páteru Danešovi, že ji potěšilo „*doručení knih profesorů Bolazana a Schneidra*“.²⁴⁴ 15. srpna 1853 ji Franz Schneider v kostele u Panny Marie Sněžné oddal s Františkem Ladislavem Riegerem. Vzhledem k Riegerově situaci sňatek musel proběhnout „*ve vší tichosti*“ a pouze v důvěrném kruhu, ačkoli se udál se souhlasem rodiny.²⁴⁵

Ve světle těchto pramenů a přirozeně i životního díla M. Palacké lze přitakat tvrzení, které vyslovil editor Mariiny korespondence: „*Celý život Marie Palacké [...] je naplněním Schneidrova odkazu*.“²⁴⁶

c) Jan Měchura a Marie Červinková-Riegerová

Nelze opominout ani Schneidrovu styky s Janem Měchurou, v jehož salonu býval hostem. V roce 1852 umírajícího statkáře zaopatřil. Kořalka datuje Schneidrovo odcizení Palackého rodině právě do let 1852 (smrt Měchury) až 1853 (sňatek Marie Palacké s nacionálem F. L. Riegerem). Je nepochybné, že revoluční rok 1848 a jeho následky byly pro jeho poměr k Palackým důležité; pokud se však opravdu rodině vnitřně vzdálil, nepřerušil s ní styky. Jak již bylo řečeno, oddal Marii Aloisii. Na Mariino přání také pokřtil prvorozenou dcerku novomanželů Márinku.

V rodině Riegerů nebyl domácím katechetou a skutečnost, že se Marie Riegerová-Červinková stala „*upřímnou bolzanistkou z přesvědčení*“, jak ji charakterizoval její muž,²⁴⁷ nelze přičítat výlučně jemu. Přesto patřil k bolzanovcům, kteří dívky zprostředkovali mistrovo učení, a tím ji ovlivnili na celý život.²⁴⁸ Víme, že Marie už v deseti letech četla práce Bolzanovy, ale i Schneidrovu; do deníku si poznamenala: „*Ráno jsem četla něco z Wissenschaftslehre, ještě jsem v předmluvě, není to tak zajímavé jako Religionswissenschaft*.“ K její oblíbené četbě náležely i Schneidrovu autobiografické příspěvky do *Schulbote* a bajky, jak vyplývá z níže citované zmínky.

²⁴³ Riegerův dopis z 27. ledna 1853.

²⁴⁴ ibidem.

²⁴⁵ „... Fr. Schneider požehnal jejich svazku, jenž byl jeden z nejšťastnějších, jaké si možno mysliti,“ jak napsala ČERVINKOVÁ-RIEGEROVÁ, Marie. *Marie Riegerová, rodem Palacká: život a skutky její*. Praha: nákladem obce Pražské, 1892.

²⁴⁶ ibidem.

²⁴⁷ SAK, Robert: předmluva in: ČERVINKOVÁ-RIEGEROVÁ, Marie. *Bernard Bolzano*. 2. samostatné vyd. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

²⁴⁸ Více o bolzanismu M. Riegerové-Červinkové viz ve výše citované předmluvě Roberta Saka.

Později věnovala tomuto knězi několik vděčných poznámek v životopisu své matky (jak již jsme uvedli) a obsáhlý podčarník – 280 slov – v životopisu Bernarda Bolzana. S výjimkou Schneiderovy povahové charakteristiky, kterou cituji v oddílu o jeho povaze, uvádím celý text podčarníku, protože autorka sděluje fakta příznačně subjektivním způsobem:

„Příhonský, Fesl a Schneider tvořili onu trojici přátel Bolzanových, již nejvřeleji pojali a nejhorlivěji rozšiřovali názory jeho náboženské. [...] Fr[anz] Schneider, žák Bolzanův z doby pozdější [tzn. než Příhonský], studoval teologii v Litoměřicích, právě když nastalo vyšetřování Feslovo, a osvědčil tehdy odvahu i duchapřítomnost neobyčejnou. [...] Názorům Bolzanovým oddán byl Schneider ne s vírou učedníka, ale s hlubokým přesvědčením ducha samostatně tvořícího, názory ty rozšiřoval ne tak vydáváním spisů Bolzanových jako spíše živým slovem a volným zpracováním ve spisech vlastních. On ze všech stoupenců Bolzanových největších zásluh dobyt sobě o vychování mužů působících v duchu Bolzanově a dosud mnozí mezi námi vděčně vzpomínají šlechtěného a neobyčejného kněze toho! [...] Spisy jeho z veliké části vešly nyní v zapomenutí; nacházíme v nich všude výraz určitý a jadrný, hluboké proniknutí předmětu a ve mnohých i opravdu pojmů básnické. Popis jeho dětství ve Wie ein Dorfknabe zum Studien kam, jeden z nejrozkosnějších obrázků života vesnického, vytištěn jest v Österreichische Schulbote [...] a přeložen také v pařížském Bulletin de l'Instruction primaire. Schneidery bajky ve Wahrheit in Bilder náležejí jistě k nejlepším pracím svého oboru.“

Vztahy s rodinou Palackých a Riegerových se nakonec ukázaly jako důležitý faktor, který zabránil tomu, aby Schneiderův odkaz upadl v 70. a 80. letech zcela v zapomnění. Nikoliv náhodou se nám dochovalo obsáhlé biografické heslo k jeho osobě právě v Riegerově *Slovníku naučném*.

5.2 Přátelství s Bernardem Bolzanem (v letech 1823-1848)

5.2.1 V Těchobuzi a v Praze

K Bolzanovým žákům a přátelům se Franz Schneider počítal od roku 1816, kdy se s ním setkal jako posluchač filosofie. Myslitel ho přijal do užšího kruhu „bolzanovců“, o němž napsal ve svém životopisu: „*Tímto úřadem [katechety a exhortisty] poznal jsem konečně, i když zrovna ne mnoho, přece několik mladých mužů, kteří napomáhají částečně již nyní, více však snad ještě budou napomáhat v budoucnu, šíření mých názorů.*“²⁴⁹ Do tohoto kruhu Schneider přivedl i Václava Štulce, který jako mladík zakolísal v katolictví, ale pak se přiklonil k liberálnějšímu bolzanismu a nakonec se stal ultramontánním romantikem, aniž by se ke svému učiteli přestal hlásit. Dále odchoval bolzanovce a matematika Josefa Wenziga (1807-1876).²⁵⁰

Když byl Bolzano sesazen a Schneider odešel z Litoměřic, otevřela se v jejich přátelství nová kapitola. Stárnoucí myslitel pobýval na venkovských sídlech svých známých: v Radíči, Liběchově, a především v jihočeské Těchobuzi. S bývalými žáky včetně Schneidra si pravidelně psával: ostatně není nezajímavé, že je v korespondenci označuje příjmeními. Osobně se s nimi stýkal při svých pobytech v Praze a bolzanovci za ním zajížděli také na venkov.

V letech 1830-1841 se Bolzano trvale přestěhoval do Těchobuzi, kde prožíval idylu s manželi Hoffmannovými, jejichž rodinným přítelem byl. Vychovával zde jejich vnoučata – zejm. Bernarda, pojmenovaného na jeho počest – i děti z okolí, pozoroval noční oblohu, bavil se

²⁴⁹ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha 1981.

²⁵⁰ ZEIL, Wilhelm: *Bolzano und die Sorben: ein Beitrag zur Geschichte des „Wendischen Seminars“ in Prag zur Zeit der josefinischen Aufklärung und der Romantik*. Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1967.

mikroskopováním, procházkami a botanizováním. Kromě toho se věnoval dobročinnosti, hovořil s přáteli a svými žáky a psal. Schneider zmínil v předmluvě k *Religionwissenschaft*, že se Bolzano v Těchobuzi zaměstnával především matematikou a logikou. Nová díla tu konzultoval nejen s mužskými žáky, nýbrž i s Annou Hoffmannovou. Kromě toho s ní četl klasickou literaturu a zval ji k vědeckým pozorováním.

Jak již jsme zmínili, těchobuzské idyly se účastnili bolzanovci. Zejména to byli Michael Fesl, František Příhonský a Franz Schneider, jež Anna Hoffmannová podle svých slov „adoptovala“ spolu s profesorem Bolzanem: „*Jeho prostřednictvím jsem si pak osvojila ještě další dobré děti.*“²⁵¹ Tato trojice navštěvovala Hoffmannovy i při jejich pražských pobytech. Na Těchobuz několikrát tajně zajel z rakouského vyhnanství i Michael Fesl. Zde Bolzano vytvářel program pro budoucnost s F. Schneidrem, F. Příhonským a J. A. Zimmermannem, příležitostně i s Feslem.²⁵² (*Pradoxien der Unendlichkeit* zase vznikly z pracovních rozhovorů, jež s Příhonským vedl v Liběchově.²⁵³) Jak podotkl Jaromír Loužil, Anna „byla skutečně matkou všech členů Bolzanova kruhu“, která se neostýchala ani žáky kárat: Feslovi dlouho nemohla odpustit, že na Frintův nátlak odvolal, a u Roberta Zimmermanna předpověděla odklon od bolzanismu.²⁵⁴

Této ženě věnoval ve své bolzanovské monografii samostatnou kapitolu J. Loužil; zde alespoň připomeňme, že pocházela ze zchudlé šlechtické rodiny Janotíků, dostalo se jí výchovy v klášteře a poté se vdala za „prostého, ale dobrosrdečného“²⁵⁵ Jana Hoffmanna. Z jejich sedmi dětí přežili pouze dva synové. S Bolzanem se poprvé setkala po smrti šestnáctileté dcerky Karoliny, po níž Anna truchlila obzvláště hluboce. Pražský kazatel jí na pohřbu stál po boku. Aby ji utěšil a přivedl na jiné myšlenky, provázel ji po příbytcích chudiny, vedl ji k dobročinnosti a sepsal pro ni knížku *Athanasia*, pojednávající o nesmrtelnosti duše. Po zbytek života se tyto přátelé vzájemně ošetřovali v nemocích a takřka se od sebe neodloučili. Když Anna zemřela, Bolzano až do své smrti počítal čas podle dne jejího skonu. – Podle svědectví svého manžela milovala bouři, divoké koně a tanec, nesnášela formality a lichotky a zásadně se nezdobila šperky. Projevovala nadání pro všechny vědy, obzvláště pro logiku.²⁵⁶

O tom, jak Bolzanovi svědčila Anina péče, nám Franz Schneider poskytuje svědectví ve zmíněné předmluvě: „*Rovněž zdraví našeho nejctihodnějšího učitele je, bohužel! již od jeho dětství tak slabé, jeho drahocenný život visí na tak jemných nitích, než abychom směli s jistotou doufat, že bude moci tuto práci [na náboženských dílech] dokončit. A přestože máme to štěstí, že se nám díky mateřské, láskyplné péči, již nyní, jak se lze přesvědčit, zažívá, zachová dost dlouho na to, aby mohl provést svá předsevzetí [...],*“ bude přesto užitečné – dovozuje Schneider – vydat jeho *Religionwissenschaft* již teď, protože Bolzano sám to patrně neudělá. Nepřetržitá péče paní Hoffmannové skutečně Bolzanovi, trpícímu tuberkulózou, několikrát zachránila život.²⁵⁷

Páter Schneider se o Bolzana staral rovněž. V roce 1842, když právě umírala Anna Hoffmannová, byl myslitel postižen zápallem plic. Zachvátil ho „v té míře, že lékaři již vzdávali se

²⁵¹ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano*. Praha: Odeon, 1978.

²⁵² ZEIL, Wilhelm: *Bolzano und die Sorben: ein Beitrag zur Geschichte des „Wendischen Seminars“ in Prag zur Zeit der josefinischen Aufklärung und der Romantik*. Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1967

²⁵³ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano*. Praha: Odeon, 1978.

²⁵⁴ ibidem.

²⁵⁵ ibidem.

²⁵⁶ ibidem.

²⁵⁷ ibidem.

naděje; avšak obětavou péčí svého mladého přítele Wisshaupta a prof. Schneidra byl zachráněn“.²⁵⁸ Částečně uzdravený Bolzano pak spěchal za umírající přítelkyní. Po její smrti přešla péče o stárnoucího kněze na pražský okruh jeho přátel a bratra Josefa. Marie Červinková píše: „Vždy měl kolem sebe hlouček přátel vroucně oddaných, kteří se o závod přičiňovali, aby nahradili mu ztrátu pečlivé ošetřovatelky. Zejména pečovali o něj v každé nemoci ve dne v noci s obětavostí neúnavnou dr. Wisshaupt²⁵⁹ [...], prof. F. Schneider a paní Liebleinová²⁶⁰ [...]“. Tito lidé se starali nejen o Bolzanovo zdraví, ale také mu opatrovali finanční prostředky. Když filosof odmítl „ničeho věnovati na potřeby své, posilňující vyjížděky apod.“, zašel Schneider za svým bývalým žákem Lvem Thunem. Ten Bolzanovi ochotně poskytl podporu. Bolzano se ji však zdráhal přijmout a nejprve hraběte požádal, aby si přečetl rukopis *Knížky o nejlepším státě*: chce Thun skutečně zaopatřit člověka, který tak nevybíravě píše o šlechtě a o bohatcích? Hrabě dílo prostudoval a vrátil je autorovi s přípisem, že ačkoli s některými názory nesouhlasí, stále mu chce poskytnout penzi. Po Franzi Schneidrovi mu pak posílal 600 zlatých měsíčně. Bolzano si umínil, že peníze vloží pouze do nákupu knih, jež nebude vlastnit, nýbrž – v souladu s ideálem předloženým v *Knížce o nejlepším státě* – jen dočasně opatrovat. Stejně naložil s finanční podporou od hraběte Colloreda. Podařilo se mu shromáždit 2 437 knih, jež v závěti odkázal knihovně Lužického semináře. Zde měly být k dispozici studentům i veřejnosti. Jak uvidíme níže, fond v semináři opatroval mimo jiné Franz Schneider. Příběh o Bolzanově knihovně tak od začátku až do konce ilustruje, jakou roli hráli v jeho životě vděční žáci.

Páter Schneider také patřil k těm, kdo s Bolzanem mluvili naposledy. Den před svou smrtí, 17. prosince 1848, si mu filosof postěžoval, že církevní hierarchie ztrestala Františka Náhlovského za liberální projevy během revoluce. A ačkoli nemáme doklady pro to, že Schneider byl přítomen u úmrtního lože svého učitele a přítele, můžeme to předpokládat takřka s jistotou.

V důsledku revoluce přišli o místo hned dva ze Schneidrových blízkých přátel: František Náhlovský a František Příhonský. První jmenovaný byl zatčen na základě pomluvy, že se osobně účastnil povstání, a z vězení ho osvobodila až Schneidrova intervence.²⁶¹ Oba odešli do Saska – Příhonský do Budyšina (Bautzen) a Náhlovský do Drážďan –, kde existovaly bolzanovské enklávy. Exil pro ně byl bolestný. Příhonský se k němu odhodlal až po dlouhých poradách se svým osobním přítelem a zpovědníkem, jímž byl právě Schneider.²⁶²

Ten se do revolučních bouří, pokud víme, nezapojil. Je však zajímavé připomenout v této souvislosti Arbesovo romaneto, v němž z barikád prchá před Windischgrätzovým vojskem a v duchu se již připravuje na popravu, nakonec však nachází azyl v loretánském chrámu stejně jako vypravěčův přítel. Arbese patrně inspirovala k obrazu Schneidra-revolucionáře skutečnost, že bolzanovci vyznávali revoluční doktríny, jako byl socialismus, a několik se jich na březnových událostech podílelo.

Franz Schneider se také roku 1848 v Praze účastnil schůze revolučně naladěného duchovenstva, které chtělo prosadit „modernizaci“ církve, počínaje odstraněním vysokých

²⁵⁸ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

²⁵⁹ Osobní lékař Bolzanův.

²⁶⁰ Bolzanova žačka, kterou vyučoval zároveň se svou sestrou Františkou.

²⁶¹ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945.

²⁶² ZEIL, Wilhelm: *Bolzano und die Sorben: ein Beitrag zur Geschichte des „Wendischen Seminars“ in Prag zur Zeit der josephinischen Aufklärung und der Romantik*. Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1967

podpatků z kněžské obuvi a konče zrušením celibátu. Eduard Winter se snažil dokázat, že na posledně jmenovanou položku se ve skutečnosti nekladl zvláštní důraz, právě vyzdvihováním Schneidrovy přítomnosti. Katecheta, „jenž byl znám svou mravní počestností a jemuž se nemohlo přičísti ani jediné dvojsmyslné slovo“,²⁶³ je pro tohoto historika zárukou nezištnosti a čistoty celého shromáždění. Musíme nicméně připomenout, že v otázce celibátu Schneider nereprezentoval zbytek Bolzanova kruhu. Na kněžské bezženství útočil již sám Bolzano, a to nejen soukromě ve své autobiografii určené pro paní Hoffmannovou, ale i před širším okruhem čtenářů v *Knížce o nejlepším státě*. Ostré vymezení proti němu je ostatně pro osvícence typické a ustupuje až později s ultramontánním romantismem.

Emigranta Příhonského nahradil ve funkci presesa lužického semináře jiný bolzanovec – Josef Slavíček. Ten působil na ústavu již dříve jako jeden ze tří kurátorů Bolzanovy knihovny; druhými dvěma byli Schneider a Zimmermann. Správci měli dbát, aby knih mohl užívat kdokoli, nakolik to jen bude možno, a tím naplnit Bolzanovo i Thunovo přání.

Páter Schneider nebyl v Lužickém semináři jen kurátorem knihovny, ale také zpovědníkem. V roce 1853, pět let před jeho smrtí, navíc vyšla *Grammatik der wendischen Sprache* podepsaná jménem Franz Schneider (bez titulů či jiných dodatků). Sorabista Antonín Frinta²⁶⁴ uvádí, že autor byl „katolický farář“. *Grammatik* však není uvedena, pokud je mi známo, v žádné Schneidrově bibliografii a nepodařilo se mi ani dohledat v dobovém tisku recenzi, která by jeho autorství potvrzovala. Odborně lingvistická předmluva neposkytuje žádné indicie.

5.2.2 Franz Schneider a Bolzanův literární odkaz

Díla Bernarda Bolzana nesměla v Rakousku vycházet. Nabízela se možnost vydat je v zahraničí, k čemuž se nabídl Michael Fesl. Bolzano však váhal: v *Lebensbeschreibung* píše o dilematu mezi loajalitou k panovníkovi a prospěchem, který by snad mohly jeho knihy přinést obecnému blahu.

Nakonec zvítězil ohled na prospěšnost a Bolzano už proti vydání neprotestoval. Komunikace s jeho žáky, kteří díla připravovali do tisku, však vzhledem k okolnostem zůstávala omezená. Po vydání *Lebensbeschreibung* vzrušeně pokáral Fesla, jenž dílo publikoval bez jeho vědomí, a k tomu prý zvolil obzvlášť odpudivou litografii, která se Bolzanovi nepodobala.²⁶⁵ *Büchlein vom besten Staate* zase kolovalo mezi jeho žáky v opisech, a když Bolzano váhavě svolil k vydání, pod dojmem revoluce z roku 1848 zase souhlas odvolal.²⁶⁶ Navíc měl zvyk opravovat své texty až do chvíle, kdy šly do tiskárny, a se svým výkonem nebyl spokojen ani po vydání – při pročitání tiskopisu se prý červenával studem.²⁶⁷ Honorář omítal a místo toho prosil nakladatele, aby knihu zlevnil, a tak ji zpřístupnil chudším čtenářům.

O vydávání se starali především Michael Fesl a František Příhonský. Franz Schneider psal k dílům předmluvy,²⁶⁸ tak jako patrně i k *Lehrbuch der Religionswissenschaft*. Než si tuto předmluvu rozebereme, podívejme se na další Schneidrovu práci s Bolzanovými texty.

²⁶³ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945.

²⁶⁴ FRINTA, Antonín. *Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*. Praha: Československá akademie věd, 1955.

²⁶⁵ PAVLÍKOVÁ, Marie. Doslov in: BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha 1981.

²⁶⁶ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 2. vyd., v MF 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1981.

²⁶⁷ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad,

2001

²⁶⁸ ibidem

Po mistrově smrti připadl Franzi Schneidrovi úkol utřídit jeho literární pozůstalost. Významně také přispěl do peněžní sbírky na vydání Bolzanova souborného díla, kterou mezi sebou uspořádali autorovi žáci a přátelé. Edice se však nikdy neuskutečnila.²⁶⁹

Spolu s ostatními bolzanovci obohatil svými poznámkami rukopis prvního Bolzanova životopisu od Řehoře Zeithammera (jenž rovněž dosud nevyšel). Právě díky Schneidrově vložce například víme o vystoupení Josefa Dobrovského v Bolzanův prospěch. Když se v Praze jednalo, ve kterém klášteře má být myslitel internován, J. Dobrovský napsal arcibiskupu Chlumčanskému a Jacobu Frintovi. Prvního ujistil, že lužický biskup Locke, u nějž právě Dobrovský pobývá, shledal Bolzana „nejkatoličtějším“. Druhému oznámil, že jestli ihned neupustí od Bolzanova stíhání, sežene pisatel svědky, kteří veřejně potvrdí, že je Frintovo působení odradilo od římského katolicismu, a jiné, kteří naopak byli do církve přivedeni Bolzanem.²⁷⁰ O tom, že tyto Dobrovského dopisy účinkovaly, dostatečně svědčí fakt, že Bolzanův proces byl vzápětí zastaven.

Lehrbuch der Religionswissenschaft vyšlo roku 1834 v Sulzbachu, a to anonymně. Předmluva pochází z července téhož roku a také ona je nesignovaná. Celý název zní příznačně „*Lehrbuch der Religionswissenschaft, ein Abdruck der Vorlesungshefte eines ehemaligen Religionslehrers an einer katholischen Universität, von einigen seiner Schüler gesammelt und herausgegeben*.“²⁷¹ Podkladem pro vydání byly poznámky z přednášek, jež si pořídili Josef Dittrich²⁷² a Franz Schneider, a na vydání spolupracovala i Anna Hoffmannová. Bolzanovým přáním – pravi předmluva – bylo už dlouho otestovat udržitelnost myšlenek jejich publikováním.

Autor předmluvy mluví o svém učiteli nanejvýš uctivě a láskyplně, nazýváje ho „*náš nejdražší učitel*“ nebo „*náš nejctihodnější učitel*“. Pisatelova oddanost zaujala i dobového německého recenzenta Josepha Handschuha, ředitele knižecího arcibiskupského alumnátu, jenž „*vděčného žáka*“ dlouze cituje a podotýká: „*Tuto spoustu chvály, jež je vyslovena v předmluvě spisovateli a jeho dílu, se musí jeho žákovi a vydavateli přičíst k dobru, neboť je věru přirozené, že žák stojí při svém mistru.*“²⁷³

---

²⁶⁹ [Anonym], Bernard Bolzano, in: Jan OTTO, *Ottův slovník naučný*, 4. díl, Praha 1891.

²⁷⁰ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

²⁷¹ Lehrbuch
der
Religionswissenschaft,
ein
Abdruck
der Vorlesungshefte
eines
ehemaligen Religionslehrers
an einer katholischen Universität,
von
einigen seiner Schüler
gesammelt und herausgegeben.

²⁷² Pozdější biskup a kaplan v Drážďanech.

²⁷³ „*Das viele Lob nun, welches in der Vorrede dem Verfasser und seinem Werke gesprochen wird, muss man seinen Schülern und Herausgebern schon zu Gute halten, denn es ist ja natürlich, dass der Schüler unter dem Meister steht.*“

Text obsahuje jednak Schneidrův názor na dílo samotné, jednak ospravedlnění vydavatelského počínu a jednak klasické ediční poznámky; jeho vzpomínky na studentská léta jsme již citovali výše.

Dílu připisuje značnou hodnotu a aktuálnost, ačkoli „od té doby, co žijeme daleko od svého bývalého ctěného učitele, uplynulo mnoho let, a za tu dobu toho bylo mnoho vymyšleno a napsáno o náboženství“. Zdá se mu totiž, že Bolzanovy názory „přesvědčují rozum nejen o možnosti božského učení, nýbrž zároveň jsou v takovém stavu, že [umožňují] s jistotou rozhodnout, které z různých náboženství, jež jsou hlášána a vyznávána na zemi, se skutečně může pochlubit božským původem.“²⁷⁴ Bolzano podle něj objasnil Zjevení natolik, že čtenář poté, co dílo promyslí, už nebude žádat dalších důkazů, aby v toto Zjevení uvěřil. Navíc Religionswissenschaft poprvé dostatečně objasňuje smysl a význam některých náboženských pravd, které se zdají v rozporu s jinými.

Zajímavé je, jakým způsobem se páter Schneider snaží publikování ospravedlnit, ba snad by se dalo říci omluvit. Z následujících vět jako by mělo vyplynout, že Bolzano o vydání svého díla neví a jeho stoupenec je vydává na svou vlastní zodpovědnost. Je to on, kdo plní Bolzanovu nezávazně vyslovenou touhu, a nikoli autor sám:

„Že jsme se ale my, pouhý spisovatelův žák, rozhodli ke zveřejnění svých přednáškových sešitů a nepřenechali je spisovateli samotnému, si žádá vysvětlení. Pravda má ještě dnes své protivníky a její obránci našli nepřítele tím mocnější, čím důraznější a údernější byla jejich obrana.“ A dále: „Také proti našemu nejctihodnějšímu učiteli se pozvedli již poté, co prvně nastoupil svůj učitelský úřad, nepřátelé, kteří [...] nakonec uspěli a vzbudili proti němu podezření vyšších míst, jež mu zakázala zveřejňovat díla tiskem. Proto jsme my, kterým ruce neváží podobné ohledy, rozhodli učinit v jeho jménu to, v čem je mu bráněno. Věříme také, že můžeme počítat s jeho poděkováním.“ [podtržení A. P.] Předmluva dodává, že si spisovatel přeje, aby se jeho zásady šířily, vynaložil na ně mnoho času, námahy a péče, a navíc byly mnoho let přednášeny veřejně. „... a my²⁷⁵ si velmi dobře pamatujeme – a mnozí z jeho žáků také zapomněli právě tak málo –, že opakovaně vyjádřil přání, aby jeho zásady byly dobře známy a přijaty.“ Zveřejnění tedy musí být namístě, tím spíše, že Bolzanovy přednášky stejně kolují na veřejnosti v opisech. Navíc by vydání mohlo být základem pro případné pozdější přepracování spisovatelem samým, kdyby se k němu snad – přes špatné zdraví a vyčerpání jinými vědami – odhodlal.

Výroky naznačující, že Bolzano o publikování neví, ho s největší pravděpodobností jen chrání a převádějí zodpovědnost na obětavého žáka. Usuzuji tak podle toho, že páter Schneider, jak sám prohlašuje, „měl to štěstí“, získat poslední přepracovanou verzi knihy od Bolzana samého. „Kromě několika nevýznamných podčárků není v tomto výtisku vůbec nic, co by sám spisovatel písemně svému žákovi nepředal; ani jedna jediná poznámka, kterou učinil pouze ústně, ani jediné místo z jeho exhort, jichž mu [tj. žákovi] bylo nabídnuto několik stovek a v nichž nezřídka [Bolzano] shrnul svoje názory obsírněji a působivěji, než se to mohlo stát v hodinách. Čtenář v tomto výtisku nenalezne nic, co sám spisovatel nezahrnul do svých školních přednášek.“ Ví, že Bolzano své přednášky přepracovával až do konce učitelského působení, proto si také nedovolil

---

²⁷⁴ BOLZANO, Bernard. *Lehrbuch der Religionswissenschaft*. Sulzbach, 1834. Jakož i všechny následující citace, není-li uvedeno jinak.

²⁷⁵ Jedná se o autorský plurál. Vsuvku odděluji kvůli přehlednosti pomlčkou místo původních čárek.

poslat své vlastní výpisky, „které jsme si opatřili za studií, do tiskárny, jakkoli byly tehdy nejlepší“²⁷⁶ – patrně míněno „nejsvědomitěji zpracované“.

V odborné literatuře (E. Winter, J. Loužil) se opakuje tvrzení z předmluvy, že Bolzano o vydání knihy nevěděl. Oba historikové však jako zdroj uvádějí pouze předmluvu samotnou. Ačkoli, jak již jsme viděli výše, Bolzano neměl dobrý přehled o vydávání všech svých děl, nepokládám za pravděpodobné, že *Religionswissenschaft* vyšlo bez jeho vědomí: poskytl přece Franzi Schneidrovi rukopis a zakázal mu vydat jednoduše poznámky posluchačů.

Pokud jde o změny, které provedl v textu, charakterizují jeho počínání jakožto editora. „Pro pohodlí čtenářů“ překládá do němčiny latinské citáty z *Nového zákona* a z římských klasiků, které autor – „*jak se sám několikrát vyjádřil*“ – ponechal v originále jen proto, že na vhodný překlad neměl čas. Totéž činí s latinskými citáty. (Časté odkazy na Bolzanova vlastní slova svědčí o blízkosti žáka a učitele, ale také o úctě, s níž si páter Schneider ukládal do paměti Bolzanovy výroky.) Přemístil Bolzanovu vložku o kantovské filosofii a nových německých školách „*na místo, kam se zdá patřit*“. Navíc vypustil „*poznámky o literatuře k příslušnému předmětu*“, které se nacházely za jednotlivými oddíly a pododdíly, protože pro obyčejného čtenáře – na rozdíl od studenta filosofie – se mu zdály zbytečné.

Péče, již Franz Schneider věnoval dílu svého učitele, dokresluje jeho obraz jako aktivního bolzanovce, ale také jednoho z mistrových nejužších přátel.

5.3 Učitel, ředitel a exhortátor

5.3.1 Pražský Polytechnický institut: úřad, spolupracovníci a žáci

20. léta přinesla Schneidrovi vedle míst soukromého učitele také několik veřejných pozic.

V roce 1824 bylo na Polytechnice nově zřízeno místo exhortátora.²⁷⁷ Toto opatření mělo u studentů prohloubit katolicitu, „pouto“ mezi občanem a rakouským státem.²⁷⁸ Nejprve na ně nastoupil páter Čeněk Praský, jenž do měsíce po svém jmenování zavedl pro studenty ještě dvě hodiny katechese týdně.²⁷⁹ Když pak páter Praský postoupil na výhodnější pozici v pražském arcibiskupském semináři, získal obě funkce, exhortátora a katechety, Franz Schneider.

Jak je možné, že bolzanovec, na nějž se do nedávna hledělo s podezřením, mohl nyní nastoupit prestižní místo na státní instituci? Vděčil za ně přimlouvám hraběnky Theresy Thun-Hohensteinové. V roce 1844 jí vyslovil hlubokou vděčnost ve věnování katechismu a modlitební knihy s názvem *Die heilige Messe im Allgemeinen und für Verstorbene*: zde děkuje své ochránkyni, že popřála důvěru duchovnímu „*v hlavním městě ještě zcela neznámému*.“²⁸⁰ Kromě toho byl zavázán i samotnému P. Praskému, jenž si výslovně přál Schneidra jako nástupce.²⁸¹ 1.

---

²⁷⁶ Wir durften uns also nicht erlauben, jene Bearbeitung, die wir in unserer Studienzeit uns verschafften, obgleich sie damals die beste war, in die Druckerei zu schicken.

²⁷⁷ JELINEK, Carl. *Das Ständisch-Polytechnische Institut zu Prag: Programm zur fünfzigjährigen Erinnerungs-Feier an die Eröffnung des Institutes*. Prag: J.G. Calve, 1856

²⁷⁸ Selasfiled cituje výrok Františka I. z roku 1825: „*Chci, aby se moji poddaní naučili všechny ty věci, které [...] jsou vhodné k tomu, aby je poutaly k naší osobě a k jejich náboženství*.“ In: SEALSFILED, Charles: *Rakousko, jaké je*. Stejně mentalitě vděčil Bernard Bolzano za nově ustavené místo katechety na pražské filosofii.

²⁷⁹ JELINEK, Carl. *Das Ständisch-Polytechnische Institut zu Prag: Programm zur fünfzigjährigen Erinnerungs-Feier an die Eröffnung des Institutes*. Prag: J.G. Calve, 1856

²⁸⁰ [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876)

²⁸¹ [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870

ledna 1827 ho tedy císařský dekret jmenoval zaměstnancem Polytechniky a přiřkl mu roční plat 400 zlatých.²⁸²

Jako takový byl pověřen vypracováním posudku na matematika, astronoma a fyzika Christiana Dopplera, který se ucházel o katedru na německé reálce. Že se Schneider zhostil úkolu kompetentně, dosvědčují jeho vlastní slova: přírodovědec prý „rozvinul řešení první konkursní otázky s takovou obecnou platností, přesností a jistotou, že je možno věřit, že je kandidát schopen matematiku zdokonalit.“²⁸³ Doppler pak na reálce přednášel matematiku a účetnictví, kdežto na Polytechnice získal katedru matematiky a praktické geometrie. Během pražského pobytu se také sblížil s Bernardem Bolzanem.²⁸⁴ lze snad uvažovat o tom, že Schneider jim byl prostředníkem.

Mladý katecheta se osobně znal i s Karlem Jelinekem, rakouským fyzikem, meteorologem a profesorem vyšší matematiky na Polytechnice. Při psaní dějin tohoto ústavu (*Das ständisch-polytechnische Institut zu Prag*) Jelinek využil údaje ze Schneidrova životopisu, které mu katecheta „sám laskavě sdělil“²⁸⁵ – včetně podrobností o svízelných školních letech. Dílo vyšlo až roku 1856, osm let poté, co byly Schneidrový náboženské přednášky na technice zrušeny. Pokud poznámky nevznikly už dříve, je pravděpodobné, že se oba muži vídali ještě po ukončení pracovních styků.

Dalšího přítele získal páter Schneider v žáku Antonu Gaudkovi, Čechoněmci, který zahájil studium Polytechniky v roce 1846. Později se stal učitelem na hlavní škole v Jablonci a ve své době byl znám i jako básník.²⁸⁶ Ještě než se mladý Gaudek seznámil s budoucími profesory, narazil náhodou v dominikánském kostele na muže, jenž ho zaujal svým vzhledem. Později zjistil, že jde o jeho katechetu, a po roce si ho vyvolil za zpovědníka. Tehdy se mezi nimi rozvinulo přátelství trvající až do Schneiderovy smrti. Ačkoli v roce 1851 opustil absolvent Polytechniky Prahu, jednou za několik let se vídali osobně a dopisovali si. Gaudek nám zachoval patrně nejcennější a nejkomplexnější Schneidrovu biografii v podobě článků, jež otiskl na počest zesnulého přítele v časopisech *Österreichische Schulbote* a *Bohemia*.

Bolzanovo učení Schneider zprostředkoval také architektu a politikovi Františku Šebkovi, který na Polytechnice studoval v letech 1829–1832. Pocházel z chudých poměrů. Bolzanovství zřejmě konvenovalo jeho vlastním sklonům k dobročinnosti. Roku 1850 dal na vlastní náklady zbudovat stavitelskou školu pro české řemeslníky.²⁸⁷ Architekt, žijící a tvořící ve Vídni, se stýkal s J. M. Feslem a vlastnil portréty jak Fesla samotného, tak Bolzana, jež mu podle Lubomíra Sršně pravděpodobně předal přímo Fesl.²⁸⁸ Smrt pátera Schneidra se ho bolestně dotkla. V úmrtním

---

²⁸² JELINEK, Carl. *Das Ständisch-Polytechnische Institut zu Prag: Programm zur fünfzigjährigen Erinnerungs-Feier an die Eröffnung des Institutes*. Prag: J.G. Calve, 1856

²⁸³ ŠOLCOVÁ, Alena. *Christian Doppler – profesor matematiky na pražské polytechnice (1836–1847)* In: BEČVÁŘ, Jindřich (ed.); Fuchs, Eduard (ed.): *Matematika v proměnách věků. I. Sborník*. Praha: Prometheus, 1998.

²⁸⁴ VLACH, Martin, Vojtěch KEMENNY, Ilona ŠIMÁNKOVÁ a Luboš VEVERKA. *Cesty nesmrtelných: putování po osudech a hrobech slavných českých matematiků, fyziků a astronomů*. Praha: Matfyzpress, 2016.

²⁸⁵ JELINEK, Carl. *Das Ständisch-Polytechnische Institut zu Prag: Programm zur fünfzigjährigen Erinnerungs-Feier an die Eröffnung des Institutes*. Prag: J.G. Calve, 1856

²⁸⁶ NOVÁ, Jana a NOVÝ, Petr. *Otcové města Jablonce. Väter der Stadt Gablonz*. Jablonec: Muzeum skla a bižuterie, 2007

²⁸⁷ [Anonym], Bernard Bolzano, in: Jan OTTO, *Ottův slovník naučný*, 4. díl, Praha 1891

²⁸⁸ SRŠEŇ, Lubomír. Michael Joseph Fesl, dobrodinec musejní knihovny, in: *Sborník Národního muzea v Praze*, řada C – Literární historie, sv. 57, 2012, č. 1–2, str. 82–95, 186

roce svého profesora založil Šebek na německé reálce dvě nadace na jeho památku. Každá disponovala 80 zlatými, jež měly být použity ve prospěch chudých žáků podle uvážení ústavu.²⁸⁹ V roce 1860, dva roky po Schneidrově smrti a dvanáct let po Bolzanově, jim Šebek zbudoval společný kamenný památník na Olšanských hřbitovech.

Stojí několik kroků od hřbitovní zdi III. oddělení, podél níž byli oba kněží původně pohřbeni. Náhrobek od Šebka má podobu diptychu: pravé křídlo nese Schneidrovu nacionálii (jméno, životní data a motto: „*Immer besser, weißer, lebensfroher werden.*“), levé Bolzanovy. Mezi nimi prochází pata krucifixu. Všechna čtyři břevna kříže jsou zakončena rosetou, svrchní navíc nese ornament zpodobňující pergamen se zkratkou *INRI*. Krista Šebek zobrazil s anatomickým realismem a ikonograficky obvyklým způsobem: s dlaněmi probítymi hřeby, trnovou korunou a kruhovou svatozáří, do níž jsou vyhloubeny paprsky. Umírající Spasitel nesklání hlavu ke straně, napjaté svaly a vystupující žíly však svědčí o tělesném utrpení a kontrastují s ochablými prsty.

Tento artefakt spolu s Arbesovým romanetem ukazuje, jak hluboký byl Schneiderův vliv na některé žáky, dovedl-li se přetavit i v uměleckou inspiraci.

5.3.2 Německé reálné gymnasium

V říjnu roku 1833 byl páter Schneider jmenován katechetou a místoředitelem na právě zřízené pražské c. k. německé reálné škole (*Deutsche Oberrealschule*) v Mikulandské ulici. Tato instituce, první reálné gymnasium v Čechách, vznikla při Polytechnice a byla s ní personálně provázaná.

K jeho kolegům v tamním profesorském sboru patřil fyzikář Josef Hašek (otec Jaroslava Haška) a češtinář Václav Rozum, filantrop, bolzanovec a později překladatel Schneidrových děl. Od roku 1853 zde učil češtinu Jan Neruda. O Schneidrově nejslavnějším žáku na reálce, Jakubu Arbesovi, jsme se již zmiňovali.

Když se ve školním roce 1851/2 gymnasium oddělilo od Polytechniky, stal se páter Schneider automaticky jejím místoředitelem (tzv. „provizorním“ ředitelem) a zároveň mu přibýly povinnosti exhortátora. 12. února 1856 byl pak jmenován řádným ředitelem.²⁹⁰ Tato funkce byla definitivou, takže mu zajišťovala příjem až do smrti. Na ředitele samotného to nicméně působilo skličujícím dojmem. O rentu nijak zvlášť nestál a následující citace vypovídá mnoho o jeho žebříčku hodnot. V dopisu Feslovi z 24. dubna téhož roku se svěřil: „*Bojím se budoucnosti. Nezávislost a svoboda, jichž jsem dosud požíval, jsou asi navždy pryč a ke spisovatelským počínům se už více nedostanu. Doufal jsem, že bych se mohl zbavit svého místa, až bude škola zcela v pořádku, a žít na venkově, ale na to teď sotva mohu pomýšlet.*“²⁹¹

Své povinnosti ředitele, katechety a exhortisty věrně plnil až do smrti. Přednášel a kázal, dokud mu to zdraví dovolovalo, tedy do konce listopadu roku 1857 (zemřel v březnu následujícího roku). Fesl v jeho nekrologu připomíná, že těžce nemocný Schneider se nepřestal zajímat o školu, do níž se hodlal vrátit, jakmile se uzdraví. „*Ještě se sháněl po nové budově s příslušnými vyučovacími pomůckami, když ho uchopila neúprosná ruka smrti a odtrhla ho od*

²⁸⁹ Posel z Prahy, VI. svazek, r. 1858, str. 304.

²⁹⁰ [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876).

²⁹¹ „*Ich fürchte mich vor der Zukunft. Die Unabhängigkeit und Freiheit, deren ich jetzt genossen, ist wohl für immer hin und zu einer schriftstellerischen Tätigkeit werde ich nicht mehr kommen. Ich hoffte, meiner Stelle los werden zu können, bis die Schule wird ganz in Ordnung sein, und auf dem Lande zu leben, aber daran ist nun gar nicht zu denken.*“ Citováno podle Ernsta Nittnera.

doufajících přátel a představených, kteří o něj pečovali. Místo neúnavně přátelského člověka, který se všem stal vším, nám zůstal jen jeho obraz k uctívání, jeho příklad k napodobování, jeho [...] jméno, k němuž se připínají všechny dobré vzpomínky, které mohou zaujmout a potěšit ty, jímž činil dobro, pro které obětoval všechny své duševní a životní síly až do vyčerpání,²⁹² truchlí Fesl.

5.3.3 Učitel ve vzpomínkách žáků: J. Arbes a A. Gaudek

Faktografickou strukturu, která se skládá z dat a funkcí, můžeme naštěstí zaobalit vzpomínkami Schneidrových žáků. Ukazují nám každodennost i zásady jeho pedagogické praxe.

Jak nás informuje *Slovník naučný*, „s neunavenou pílí vrhl se nový učitel do práce a chopil se jí s obzvláštní působností [sic]. Sepsané přednášky své, bedlivě vypracované a opět i opět přehlédnuté, podával posluchačům svým co rukojeť předmětu, kterémuž je učil. Netrvalo dlouho, a nejlepší z nich lnuli k svému mistru s celou duší. Mluvil k rozumu i srdci jejich bez hledaných slov, ale s jasností, jenž [sic] měla do sebe moc přesvědčující, ano unášející. Hlavní starost jeho byla o to, by netoliko budil poznání pravdy přednášené, nýbrž i vůli pohnul k zachování se dle ní v životě, k svědomitému plnění povinností náboženstvím ukládaných.“

Přednášky, o nichž hovoří citace, jsou nepochybně *Lies und denke: Gedrängte zeitgemäße Darstellung der wichtigsten katholischen Glaubenslehren*, tištěné ve Vídni v letech 1850-1852. Podle Feslova svědectví je pater Schneider vydával „na naléhavou žádost svých žáků a přátel.“²⁹³ Světlo světa spatřilo pouze šest sešitů, ty však stačí pro představu, oč katechetovi šlo. Představil v nich základy katolické víry: (1) nejsvětější Trojici, (2) ubohost člověka, (3) vykoupení, (4) boží milost, (5) nejsvětější svátost oltářní a (6) svátost smíření. Dílo se patrně nedochovalo, nejspíš kvůli své sešitové formě. Domnívám se však, že se mi podařilo objevit šestý sešit ve formě českého článku, který pod Schneidrovým jménem, ale bez udání zdroje vyšel v *Časopise katolického duchovenstva*.²⁹⁴

Jako mnoho jiných současníků zdůrazňují i vzpomínky zachycené ve *Slovníku* imponující jednotu mezi učením a životem, bolzanovskou doktrínou i praxí, jimiž katecheta a kazatel dovedl zapůsobit na posluchače. O to zajímavější je hodnocení Jakuba Arbesa. Spisovatel se pokusil o objektivní pozorovatelskou zprávu, promítl do ní ale i vlastní dojmy, a navíc zkazky tradované mezi studenty.

„U studujících pater Schneider příliš chvalné pověsti nepožíval. Pokládán za pedanta a bezpříkladně přísného examinátora, jenž o zkouškách žádal doslovné odříkávání svých ctěných přednášek.“²⁹⁵ Avšak mnohostranná učenost jeho nebrána nikým v pochybnost. Kolovalať o něm pověst, že kdysi jako exhortista na Polytechnice vyzval své posluchače, aby každý z nich napsal na lístek nějakou, byť sebezáhlednější otázku, on pak že beze vší přípravy otázky ty jednu po druhé zodpoví. Posluchači vyzvání tomu vyhověli a stručné, důmyslné, překvapující odpovědi Schneiderovy budily prý pravý úžas.“ Tento údaj je nepochybně pravdivý: potvrzuje ho totiž další pramen, jímž se budeme zabývat níže.

Romanetista popisuje také Schneiderovu pedagogickou metodu: přednášky podle vlastní učebnice, do níž učitel shlížel s brýlemi na očích, prý prokládal exkurzy a komentáři. Dále zachytil počáteční opatrnost, která zklamala očekávání žáků, a následně nekonvenční přednášku o Kristově podobě a zvycích. V *Ukřižované* píše, že otrásající vliv, který na vypravěče tento projev

²⁹² FESL, Michael Joseph. Nekrolog in: *Der österreichische Schulbote* 8, 1858, str. 349.

²⁹³ *ibid.*

²⁹⁴ Srov. 8.2 v této bakalářské práci.

²⁹⁵ Snad právě proto si studenti tak naléhavě žádali jejich vydání tiskem ve formě *Lies und denke*.

„z úst duchovního“ měl, vyústil v jeho ateismus – znak sdílený se samotným tvůrcem, a tedy autobiografický.

Po smrti pátera Schneidra nechali jeho žáci z Polytechniky vytisknout katechetův portrét. Připojili k němu báseň, jež měla vystihnout povahu zesnulého:

*Ein heller Geist,
ein Wollen rein und gut,
ein Tun aus festem Muth,
aus menschenfreundlich weißem Sinn,
und kindlich frommen Gottvertrauen
kann unseres Heiles Tempel bauen.* ²⁹⁶

Zvláště cenné údaje nám díky přátelství se svým učitelem mohl zanechat Anton Gauderk. Sděluje, že Schneidrovo filosofické a náboženské vzdělání bylo stejně tak obsáhlé jako důkladné. Nabyté znalosti pro něj nepředstavovaly účel, nýbrž východisko samostatného přemítání. Monumentální Bolzanovu *Logiku* si celou vlastnoručně přepsal a v roce 1856 se Gaudkovi zmínil, že ji studuje již po šesté.²⁹⁷ Usiloval také o zřejmost a jasnost svých myšlenek, opak mu byl protivný.

Samostatné bádání se u něj výtečně snášelo s učitelským působením. Pedagogické dílo *Die Bestimmung des Menschen* ukazuje podle Gaudka, jak Schneider „sladil filosofickou hloubku se srozumitelným podáním“. Jmenuje i další jeho náboženská díla: katolickou mravouku, pojednání o odměnách a trestech a německý překlad evangelijních perikop. Chválí rovněž *Lies und denke*: v tomto díle se podle něj projevuje Schneidrovo zodpovědné úsilí poznat a rozumově obhájit křesťanství.

Při ústním výkladu prý dovedl katecheta přesvědčit téměř každého pozorného a schopného posluchače. Podobně účinkovaly také jeho knihy. Následující poznámku překládám ze Schneidrový biografie od Gaudka, otištěné v *Schulbote*: „*Jak velmi byly tyto spisy způsobilé získat prostřednictvím svého správného a přesvědčivého líčení pro katolickou nauku také takzvané vzdělance [die sogenannten Gebildeten], mimo jiné dokazuje skutečnost, o níž mi vypravoval důvěryhodný přítel. Jeden vysoce ctěný a vzděláním ověřený muž dosud nebyl přesvědčen o výtečnosti křesťanského pokání. Schneidrovu pojednání o svátosti sv. smíření se ho přesvědčit podařilo.*“²⁹⁸

Na základě Gaudkových postřehů lze také Arbesův portrét Schneidra-atheisty označit za fiktivní. „*Sotva by bylo možné, aby byl někdo náboženství, jehož byl učitelem, oddaný se silnějším a niternějším přesvědčením než on,*“ ujišťuje jeho žák a penitent a dodává, co se doslechl od svých vrstevníků: „*Prý řekl jednou při přednášce pro posluchače Techniky: Neučím tak tedy proto, že nosím černý klobouk [tj. znamení duchovenského stavu], nýbrž proto, že je to moje přesvědčení. – A jak mnozí mu děkují ještě v hrobě, že díky němu dospěli k přesvědčení, že katolické učení je pravým božským zjevením!*“²⁹⁹

---

²⁹⁶ GAUDEK, Anton. Nekrolog in: *Der österreichische Schulbote* 8, 1858, str. 350–361. „*Jasný duch, / čistá a dobrá vůle, / čin pevné odvahy, / lidumilné moudré mysli / a dětsky zbožné důvěry v boha / může stavět chrám naší spásy.*“

²⁹⁷ *ibid.*

²⁹⁸ *ibid.*

²⁹⁹ *ibid.*

Pokud jde o Schneidrův vztah k Ježíši Kristu, Gaudek doporučuje k četbě *Geschichte*, jež o autorově zbožnosti svědčí s dostatečnou výmluvností. Toto dílo podle něj vedle *Evangelii* nabízí „nejvznešenější a nejvážnější vyličení svatého života a učení Ježíše Krista“³⁰⁰ v celé literatuře.

Již jsme zmínili historku, jak katecheta udivoval posluchače techniky improvizovanými odpověďmi na jejich dotazy. Že si ji Arbes nevymyslel, potvrzuje zmínka o tomtéž z Gaudkova pera. Aby se kněz vypořádal s pochybami studentů, vyzval je prý, aby mu „s největší otevřeností předložili námitky, pochybnosti a otázky, jež pak rozřešil k jejich spokojenosti.“³⁰¹

Schneidrova zbožnost byla tedy nepochybně hluboká, přitom však svérázná. Michael Joseph Fesl ji popsal slovy sv. Augustina, jež prý platila i pro jeho přítele: „*Nutká mě to pravdě nejen věřit, ale také ji myšlenkově uchopit.*“³⁰²

5.3.4 Exhortátor

Jak jsme již podotkli, s místem katechety na obou zmíněných ústavech se pojila povinnost exhortátora. Franz Schneider měl tedy každou neděli a ve svátek přednést studentům krátké zušlechťující kázání (*Erbauungsrede*, exhortu) spojené s ranní bohoslužbou.

Kazatelnu akademické farnosti sv. Salvátora vlastně zdědil po Bolzanovi. Na rozdíl od něj své exhorty nevydal tiskem a nedochoval se zřejmě žádný seznam témat, na něž kázal. Víme však, že se svým učitelem inspiroval – nejen v odvážném a nekonvenčním pojetí věroučných otázek, ale patrně také ve volbě aktuálních námětů. Ve prospěch druhého tvrzení přesvědčivě vypovídá fakt, že Pražané přikládali Schneidrovým exhortám společenský význam právě tak jako exhortám Bolzanovým a že je hojně navštěvovali „i četní vzdělanci nejrozličnějších stavů“.³⁰³ Ti se v kostele tísnilo spolu se žáky reálky a studenty Polytechniky, pro něž byla kázání povinná. Podle Roberta Saka tvořily nejvýznamnější část externích posluchačů ženy a dívky.³⁰⁴

Svědectví, která máme k dispozici, se shodují v tom, že exhorty byly oblíbené díky nevšední otevřenosti: „*Tím duchem, kterým proniknuty byly přednášky jeho na ústavě, oživeny byly též [Schneidrovy] řeči [v kostele sv. Salvátora]. [...] Tak znenáhla vzrostl počet ctitelů jeho, kteří si zvykali v důležitých života případnostech u něho poučení, rady a útěchy hledati.*“, zpravuje nás *Slovník naučný*.

Arbes, jenž byl jako Smíchovan účastí na exhortách zproštěn,³⁰⁵ je přesto znal: „*Jako Bolzano odchyloval se i páter Schneider ve svých přednáškách často od předmětu a vysvětloval záhadné neb nepochopitelné případy způsobem přirozeným. Z té příčiny bývaly nejen přednášky jeho, nýbrž i veřejné exhorty v chrámě salvátorském, ačkoli v těchto posledních nikdy nešel tak daleko jako ve škole, velmi zajímavý a exhorty také od obecnstva čteně navštěvovány. Morálka, kterou hlásával, nebyla sice v ohledu filosofickém nikdy výstřední, ale přes všechn svůj nádech náboženský v podstatě přece svobodomyšlná.*“ Stejnou charakteristiku bychom mohli vyslovit o morálce Bolzanově.

---

³⁰⁰ ibid.

³⁰¹ ibid.

³⁰² FESL, Michael Joseph. Nekrolog in: *Der österreichische Schulbote* 8, 1858, str. 349

³⁰³ [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870

³⁰⁴ SAK, Robert. *Rieger: konzervavec nebo liberál?* Praha: Academia, 2003.

³⁰⁵ VŠETIČKA, František. *Před branami Omegy: román o jednom českém osudu*. Olomouc: Votobia, 1995.

5.3.5 Zpovědník

Vedle toho působil jako rádce svědomí „*ke spáse mnohých, kteří dosavad vděčně žehnají svému šlechetnému rádci*“.³⁰⁶ Zpovídal zejména studenty (Polytechniky, reálky a Lužického semináře) a vzdělané měšťany, jako byli Palačtí, ale také již zmiňovanou rodinu hrabat Thunů. K jeho penitentům patřili rovněž mladší bolzanovci: Václav Štulc, František Náhlovský a František Příhonský. Na oba posledně jmenované měl vliv, který přerůstal z duchovních záležitostí do politických. Tak Náhlovskému – zcela v Bolzanově duchu – rozmlouval, aby odvolal svoje snahy o církevní reformu, a s Příhonským probíral možnost saské emigrace.³⁰⁷ S vysokou pravděpodobností se u něj zpovídal i jeho překladatel a kolega na reálce Václav Rozum.

Jistý vhled do praxe jeho duchovního vedení snad poskytuje Schneidrova parabola o Gamalielovi a Mirjam.³⁰⁸ Rabbi Gamaliel byl židovský učenec z 1. století a ochránce křesťanů, jenž vychoval sv. Pavla. Mirjam v textu vystupuje jako jeho žačka, prostá a zbožná jeruzalémská žena, která touží po zdokonalení. Gamaliel jí v příběhu udílí několik poučení, jež mají platit pro všechny věřící. Jedno z nich zní, že když člověk duchovně roste, roste zároveň i jeho ideál, a tak ho nikdy nemůže dosáhnout. Jiné varuje před snahou dosáhnout rychlých pokroků ve víře. Další vysvětluje, že změna k lepšímu je snadno viditelná jen na počátku, když teprve zavrhneme zlé, kdežto zdokonalení morálně vynikajícího člověka o další stupínek se nám jeví nepatrné. Tyto a další principy jistě nejsou v náboženském myšlení originální,³⁰⁹ naopak platí univerzálně. Poněvadž je katecheta předkládá v bajkách veřejnosti, lze se tím spíše domnívat, že podle nich směřoval i své vlastní svěřence. Totéž, co se Mirjam dozvěděla od Gamaliela, tak patrně slýchali i Schneidrovi žáci a penitenti.

Anton Gaudek po katechetově smrti vzpomínal, že když si ho jako student polytechniky zvolil za zpovědníka, duchovní si ho okamžitě získal. Do té doby ho Gaudek znal jen letmo z přednášek, a přesto ho páter Schneider již po první zpovědi pozval k sobě na návštěvu. „*Přijal jsem jeho nabídku, a neumím vypsát, s jak blahým dojmem jsem odcházel. Díky němu se mi otevřel nový svět. Od té doby jsem měl to štěstí, že jsem ho směl navštěvovat jednou nebo dvakrát týdně a zažít jeho vyučování. Také jsem ho často doprovázel do kolegia a téměř každý pátek a sobotu z kostela domů, a pokaždé mě obohatil o nějaký náhled. Tento vztah trval po čtyři roky, a skýtal mi tudíž dobrou příležitost poznat částečně jeho ducha a srdce.*“

5.3.4 Alumnové Pražského arcibiskupského semináře

Schneiderův vliv přesahoval instituce, v nichž byl činný oficiálně. Z hlediska zápolení dvou katolických mentalit, osvícenské a restaurační, je nevěšedně poutavá jeho – pouze trpěná – pedagogická činnost při arcibiskupském semináři v Praze.

Tehdejší preses Anton Rost vychovával své alumny v duchu restaurativního romantismu. Místo úvah o filosofických a dějinných aspektech náboženství vedl chovance k subjektivnímu prožívání víry: k mystickému ponoru do ní. Kladl důraz na pravověří,³¹⁰ před spekulováním

³⁰⁶ [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870.

³⁰⁷ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945.

³⁰⁸ SCHNEIDER, Franz. *Pravda v obrazech*. Praha: B. Rohlíček, 1850.

³⁰⁹ Srov. první zásadu s výrokem Françoise Fénelona, že pokud se nám zdá naše zkaženost tím větší, čím křesťanštěji se snažíme žít, není to proto, že bychom se zhoršovali, ale proto, že ostřeji vnímáme svoje nedokonalosti.

³¹⁰ Značně stranickou charakteristiku Rosta podal Václav Zelený v Havlíčkově životopisu. „... *jedinou jeho snahou bylo, aby mládeži vštípil onen smysl náboženský, jenž pohřžuje se v mystickém rozjímání, v životě pak jeví se co plané růženečkářství. Nebyloť se čemu diviti, že z mládeže chtěl vychovati co nejvíce*

upřednostňoval autoritu a tradici. Sledoval také s nevolí nacionalismus českých studentů – místo něj se jim Sudetoněmec Rost snažil vštípit loajalitu vůči habsburskému státu. Část bohoslovců, která sympatizovala s jeho linií, se nazývala „rostiány“.³¹¹

Protipól rostovské strany představovala skupina liberálních seminaristů tíhnoucích k osvícenskému racionalismu a „pokrokovému“ českému vlastenectví. Byli to například Karel Havlíček Borovský,³¹² František Řezáč, Innocenc Antonín Frencl,³¹³ František Mudra, Václav Hlinka (píšící později pod pseudonymem František Pravda) nebo Václav T. Kratochvíl,³¹⁴ studující ve 40. letech 19. století. Tito svobodomyšlní chovanci vystavovali dogmata kritickým úvahám a někteří z nich – zejména Havlíček – se postupně vnitřně rozešli s podstatnými články víry. Na druhou stranu jim vadil formalismus, který do státních institucí vnesla katolická restaurace. Usilovali ho nahradit takovou zbožností, s níž by se mohli ztotožnit: jak to vyjádřil Václav Zelený, hledali „uspokojení vyšších tužeb“ a „hlubší pojetí učení křesťanského“.³¹⁵

Příliš nepřekvapí, že skupina mladíků se zhlédla v bolzanismu. Vždyť toto hnutí bylo principiálně otevřené vůči každé theologické otázce, zpochybňovalo význam ortodoxie³¹⁶ a zároveň oplývalo charismatickými, zbožnými postavami.

Poněvadž tedy formace, které se alumnům dostávalo od P. Rosta, se přičila jejich založení, docházeli za Franzem Schneidrem. Činili to bez svolení svých představených; návštěvám vyhradili chvíli osobního volna ve čtvrtek mezi desátou a dvanáctou hodinou dopoledne.³¹⁷ O průběhu sezení jsme zpraveni díky Havlíčkovu životopisci Václavu Zelenému, který vyzpovídal několik pamětníků:

„... rozmlouvali tam o všem, co se jim právě naskytlo. Tu vyslovovali pochybnosti, které v nich to neb ono učení zbudilo; jindy žádali poučení o věci, která jim zůstala temná; jinde zase sdíleli se s ním o všelike strasti a trampoty, hledající u něho útěchy a úlevy.

Návštěvy u Schneidra mívaly ráz rozmluv sokratických: kdo si přál poučení, vyložil stručně, čeho si přeje, a Schneider začal ihned rozmluvu veda tazajícího se střídavými odpověďmi a otázkami k cíli. Obcování s tímto mužem rozumu i srdce výtečného osvěcovalo i povznášelo všechny mladíky k němu docházející a mnozí z nejvýtečnějších kněží našich vzpomínají podnes vděčně hodin u něho trávených přičítajíce mu hlavní zásluhu všeho dobrého, co vykonali.“

V podčarníku zachytil Zelený cennou anekdotu, která osvětluje Schneidrovo působení v roli rádce, přítele a jakéhosi „externího spirituála“ alumnů. Týká se Havlíčkova druha, jehož jméno se Zelený s ohledem na žijícího pamětníka rozhodl zamlčet:

---

přivržencův snah svých; a poněvadž probudil vlastenečtí jinochové pojímající křesťanství z plodných jeho stran vyhýbali se jeho svůdným sítím, bylo mu národní jejich snažení tím protivnější. Nalézal pak mezi slabšími hlavami vždy některé věrné, kteří ať si z přesvědčení, ať k vůli přízni jeho snah účastníky se činili.“

ZELENÝ, Václav. *Ze života Karla Havlíčka*. In: Osvěta, r. 1872, č. 7

³¹¹ ZELENÝ, Václav. *Ze života Karla Havlíčka*. In: Osvěta, r. 1872, č. 7

³¹² František Buriánek vede linii českého racionalistického myšlení od Dobrovského přes Havlíčka a Nerudu ke Karlu Čapkovi. In: BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Melantrich, 1973.

³¹³ O tomto knězi vyšel rozsáhlý biografický článek v ČKD: Košnář, Jul.: *Dr. Innocenc Antonín Frencl, kněz a spisovatel*. Nástin životopisný., ČKD, 1902/4, str. 217-222. II. díl tamtéž.

³¹⁴ NITTNER, Ernst. *Havlíček's Beziehungen zu B. Bolzano über F. Schneider*. In: *Gräben und Brücken*. Horst Glassel und Franz Olbert: München, 1980.

³¹⁵ ZELENÝ, Václav. *Ze života Karla Havlíčka*.

³¹⁶ Podle vzpomínek M. Červinkové-Riegerové se Bolzano vyjádřil o pravověří jako o zbytečném. Sám popřel některá dogmata explicitně (prvotní hřích) a některá implicitně (učení, že pouze římskokatolická církev umožňuje spásu).

³¹⁷ NITTNER, Ernst. *Havlíček's Beziehungen zu B. Bolzano über F. Schneider*. In: *Gräben und Brücken*. Horst Glassel und Franz Olbert: München, 1980.

„Přijda jednoho dne k Schneidrovi toužil mu trpce vyličiti rozličného týrání, ježto musil snášeti od správy seminářské. Vyslechnuv všecko pozorně tázal se P. Schneider krátce: Chcete býti knězem? – Chci. – Chcete-li býti knězem, nesmíte takových věcí příliš vážiti; či se domníváte, že až budete ve správě duchovní, budou vás zavínovati do plének?“

Ona seminářská správa skutečně nebyla nakloněna ani bolzanovským chovancům, ani Schneidrovi samému. Ernst Nittner cituje z dopisu, jež zaslal Rost Schneidrovi, aby mu vyčinił, že seminaristé obcházejí své profesory, a navíc jsou drzí. Chtějí prý znát alternativu k pravověrné doktríně a troufají si kriticky zkoumat takové otázky, jako je „určení člověka, božství Krista a mnohé další“. Schneider je má přestat učit „Bolzanovým omylům“; svévolné návštěvy alumnů nelze už tolerovat.³¹⁸ Mezi ty, kdo se provinili „trapnými styky“ s páterem Schneidrem, patří podle Rosta především Václav Štulc a Josef Slavíček (pozdější preses Lužického semináře), oba bolzanovci. – Schneidrovu kousavou odpověď, plnou dušezpytných rozborů, v *Josefinismu* parafrázoval Eduard Winter. Podle ní Rost těžce hřeší, jestliže Bolzana udává, a proviňuje se také nařčením bohoslovců z různých nectností, jichž nemají. Katecheta spatřuje chybu ve výchově alumnů na Rostově straně: pokud z Bolzanových spisů cituje na přednáškách, ať se prý nediví, že seminaristé se o učení pražského filosofa začnou zajímat.³¹⁹

Když byl roku 1838 jmenován pražským arcibiskupem Alois Josef Schrenk (1802-1849), Bolzano to přijal se střízlivou radostí. Eduard Winter podotýká, že z bolzanovců se tento prelát v Praze stýkal zejména s páterem Schneidrem, a cituje Schneidrův dopis Feslovi: „Kníže arcibiskup, k němuž občas večer chodím, se ke mně chová velmi výtečně, mluví s největší pozorností a úctou o našem učiteli; zmiňuje se prý také hojně o nepřátelích, jež prý mám, kteří se sice vzhledem k postavení, jež jsem zde získal, nemohou odvážiti veřejně mě napadnouti, jejichž tajných a malých úskoků je však třeba se velmi obávat, a mám věřiti, že jen kvůli nim mě pozval k večeri, aby si nikdo nemyslel, že se se mnou stýká. Obává se zpátečníků a nikdy se veřejně nepřihlásí k naší věci, i když by ji rád znal. Na mou prosbu, aby mně laskavě jmenoval mé nepřátele a jejich tajné a malé útoky, ujišťoval mě, že prý mu nikdo neřekl o mně nic, co by mně mohlo uškodit.“ Poté, co Anton Rost publikoval výzvu biskupům, aby se s bolzanovským kacířstvím nezapléтали, Alois Josef Schrenk se ke Schneidrovi přestal znát.³²⁰

Roku 1840 uvažoval Bolzano o „vzdálené možnosti“, že by stolicí náboženské filosofie na pražské universitě mohl získat Franz Schneider. Že se tak nestalo, přičítá Winter opět ultramontánním silám v čele s Rostem. Na druhou stranu později (1847) biskup Schrenk odvolal Rosta z funkce presesa na nátlak bolzanovců.³²¹ Záležitost se tak jeví spíše jako zápolení dvou frakcí, které si navzájem nezůstaly nic dlužny, než jako jednostranný útlak osvícenských katolíků ultramontány.

5.3.5 Žáci: K. H. Borovský a J. F. Řezáč

Pokud jde o Schneidrův vliv na budoucího básníka *Tyrolských elegií*, oba havlíčkovští badatelé – Zelený i Nittner – se vyslovují mírně odlišně, byť ne neslučitelně. Zelený konstatuje, že Havlíček, třebaže katechetu velmi ctil, navštěvoval sezení s ním jen zřídka. Schneider si ho

³¹⁸ NITTNER, Ernst. *Havlíček's Beziehungen zu B. Bolzano über F. Schneider*. In: *Gräben und Brücken*. Horst Glassel und Franz Olbert: München, 1980

³¹⁹ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945.

³²⁰ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945.

³²¹ *ibidem*.

nicméně pamatoval, protože po jeho smrti napsal Feslovi: „*Den Havlíček kenn ich genau. Er war schon als Student in meinem Umgange.*“³²²

Nittner rozpoznal ve Schneidrově osudovou spojnici mezi Havlíčkem a Bolzanem. Básníkův způsob katolicity podle Nittnera zformoval právě páter Schneider, jenž ho přivedl na cestu „*reformního katolicismu*“, připravenou Bolzanem. A byli to Schneider a Havlíček, kdo jako jediní – tvrdí Nittner – na této cestě setrvali.

Domnívám se, že označení Havlíčka jako katolíka není nesporné,³²³ o Schneidrovu vlivu na mladého bohoslovce však není pochyb. S liberálními kněžími bolzanovského naladění se stýkal celý život; byl to ostatně páter František Řezáč, spoluúčastník návštěv u Schneidra, kdo Havlíčka oddal a posléze pronesl smuteční řeč na jeho pohřbu. Slavný nekrolog Bernarda Bolzana, jenž vyšel v *Národních novinách*,³²⁴ je sice nesignovaný, ale o Havlíčkově autorství panuje v literatuře shoda. Robert Sak dokonce přičítá Havlíčkovu vystoupení ze semináře zákazu návštěv u Schneidra.³²⁵

František Josef Řezáč se celoživotně osvědčoval jako bolzanovec: coby pedagog a reformátor vězeňství, zakladatel i redaktor časopisu *Škola a život* a v neposlední řadě jako povstalec z roku 1848. Jeho dobrovolné návštěvy u pátera Schneidra neopomijí žádný z biografických textů k Řezáčově osobě: např. *Slovník naučný* vypráví: „... vyhledával poučení u milého jim (tj. alumnům z Havlíčkova okruhu – pozn. A.P.) učitele a přátele prof. Fr. Schneidra, horlivého hajitele zásad pokroku a rozmnožení blaha obecného a věrného žáka prof. Fr. B. Bolzana.“ Téměř týchž slov užívá také Řezáčův nekrolog v *Národních listech*.³²⁶ Po vysvěcení se stal kaplanem v Perucí u dalšího bolzanovce a Schneidrova přítele pátera Daneše.

O tom, že na svého učitele pamatoval s vděčností, vypovídá i dedikace jeho spisu „*Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*“ z roku 1852. Pátera Řezáče k zájmu o rakouské vězeňství přiměl vlastní pobyt za mřížemi v revolučním roce 1848. Dílo, jež mělo přispět ke zlidštění podmínek, věnoval příteli „*Jeho Důstojnosti blahorodému pánu panu Františku Schneidrově, řediteli školy reální v Praze, učiteli náboženství, skutečnému a přispívajícímí oudu Jednoty k ochraně propuštěných káránců; též přispívajícímu oudu Jednoty k zaopatření osiřelých dítek; jakož i Společnosti k pěstování hudby chrámové v Čechách, a. t. d., s nejvroucnější uctivostí [...]*.“ Tento pramen poskytuje náhled na jeden ze způsobů bolzanovské dobročinnosti – péče o ty nejpotřebnější – v praxi. Zároveň ukazuje, za jak mocné podněty vděčí česká společnost 19. století Bolzanovu učení.

---

³²² „Toho Havlíčka dobře znám. Stýkal se se mnou už jako student.“ Citováno podle Nittnera. Dopis pokračuje: „So wenig ich mit seinem Treiben in den letzten Jahren zufrieden bin, und so wenig ich die übertreibung mag, die über ihn in die Welt geschickt werden: doch war er ein durchaus eherlicher Mann, ein guter Kopf... ich bedauere seinen Tod, ich bedauere sein Schicksal...“ (11. srpna 56 Feslovi).

³²³ Viz jeho zápis v deníku ze seminářských let, citovaný podle Zeleného: „Věřím v Boha, otce, všemohoucího, stvořitele nebe i země. Věřím, že o něm nebudu nikdy nic jistého vědět, a věřím, že by to pošetilost byla přít se, kolik má vlastností.“

³²⁴ Praví se zde mimo jiné: „Pomníkem jeho nejkrásnějším a nejtrvalejším jest, že svobodné pohybování ducha v naší vlasti jest namnoze plod semene, které on rozsíval!“

³²⁵ SAK, Robert. *Rieger: konzervativec, nebo liberál?* Praha: Academia, 2003.

³²⁶ „... vyhledává vydatnějšího poučení u prof. Fr. Schneidra, horlivého hajitele zásad pokroku a rozmnožení blaha obecného a věrného žáka prof. dra. Bernarda Bolzana“. 1879, č. výtisku 308.

5.3.6 Žáci: Innocenc A. Frencl a František Pravda

V pražském arcibiskupském semináři náležel ke Schneidrovým žákům také Innocenc Antonín Frencl – kněz, buditel a autor českého katechismu. S ním docházel do Schneidrova kroužku další alumnus, Frenclův přítel František Pravda (vlastním jménem Vojtěch Hlinka), jenž byl rovněž knězem a buditelem. Pod pseudonymem navíc proslul jako autor katolicky laděných próz.

Frenclův životopisec Julius Košnář ve svém článku pro „Časopis katolického duchovenstva“ popsal Frenclovy návštěvy u Schneidra následovně:

„Přes tyto snahy čistě národní nezapomínal však Frencl na studium bohoslovecké, v němž vynikal měrou nemalou, neobmezuje se toliko na výklady svých profesorů. K tomuto privátnímu studiu byla pro bohoslovce tenkrát příležitost dosti blízká, již poskytoval všem studujícím bez rozdílu ve svém bytě František Schneider, tehdy professor náboženství na polytechnickém ústavě.

O tomto vynikajícím knězi podáváme kratičkou zprávu kvůli úplnosti, vyňatou ze vzpomínek Pravdových, uveřejněných ve Vlasti (ročník VII. str. 260), kde výslovně se dí:

»František Schneider byl žákem slavného profesora Bolzana a nejpřednějším tlumočnickem jeho náboženských nauk a výkladů. Měli ho mnozí za velkého, až nebezpečného svobodomyšlníka, a tím podivnější jest, že se v novějším čase jeden spisovatel napsal o něm román, v němž ho zase vylíčil jako nejhoršího jezuitu ve svém převráceném, arcit' nepravém smyslu.³²⁷ Avšak Schneider nebyl ni zlý liberál, ani zlý zpátečník a tmář, nýbrž byl poctivý kněz, jenž umě mluvit k rozumu a srdci, a to slovy prostými, nehledanými, budil poznání pravdy, nakloňoval vůli k zachování se dle ní v životě...«³²⁸

P. Košnář dodává, že k páteru Schneidrovi, ač to byl Němec, chodili většinou čeští alumnové. To je poznámka obvyklá v pramenech z doby národního probuzení (např. *Slovník naučný*, Fričovy *Paměti*, Bolzanův životopis od M. Červinkové) a objevuje se ještě v pramenech ze století 20. (kromě tohoto zdroje např. v *Géniích církve a vlasti*). Schneider tak bývá oddělován od údajné masy nepřátelských Čechoněmců, již brání obrození. Článek však zachází ještě dál, když upozorňuje na zvláštní zálibu, kterou měl mít katecheta v Čechách: *„Žáci se [P. Schneidra] tázali a učitel odpovídal pln bystrosti, ale spolu i laskavé pozornosti a ochoty zvláště k českým posluchačům, kteréž si z duše oblíbil. A proto nelze se diviti, že tito mocně podléhali jeho vlivu a snažili se prohloubiti své theologické vzdělání, jak to činil i Frencl [...]. Rozloučení se žáka s učitelem bylo co nejsrdečnější.“*

Na příkladech čtyř žáků, kteří navštěvovali pražský seminář, jsem se pokusila ukázat Schneidrův vliv na liberálně orientované kněžstvo 2. poloviny 19. století a počátku 20. století. Není pochyb o tom, že tento vliv byl nestejnomyšlný a různorodý. Na některé žáky působila především Schneidrova vlastní osobnost, jiní ho vnímali spíše jako zprostředkovatele Bolzanova učení. Z nich většina, zejména Čechové, přejímala z bolzanismu étos činné lásky k obecnému blahu, jež ztotožňovala s blahem národním, a naopak upozadovala Bolzanův a Schneidrův osvěcenský universalismus. Ačkoli se však toto učení šířilo jen výběrově a s každou generací se vyvíjelo, stopa, již páter Schneider jako učitel zanechal, byla hluboká.

Slovník naučný pracuje s poněkud patetickými výpověďmi pamětníků, které se podobají svědectvím přímých žáků Bolzanových. Dodává: *„Alumnové, jimž přáno bylo činiti jej v chrámě i*

³²⁷ Román neidentifikován.

³²⁸ KOŠNÁŘ, Julius: *Dr. Innocenc Antonín Frencl, kněz a spisovatel. Nástin životopisný.*, ČKD, 1902/4, str. 217-222 a 240-257.

domě jeho učitelem svým, vyznávají co kněží v duchovní správě jsoucí neb učitelské úřady zastávající s vděčným srdcem, že, co dobrého v povolání svém spůsobili [sic], jest na větším díle ovoce práce od mistra jejich pro ně vykonané.“

VI. ŽIVOT: SPOLEČENSKÉ PŮSOBNÍ A POSLEDNÍ LÉTA

6.1 Společenské působení

6.1.1 Filantropické spolky

V duchu bolzanovského ideálu aktivní lásky k bližnímu³²⁹ byl Franz Schneider členem několika dobročinných spolků. Stěží můžeme pokládat za náhodu, že dva z nich se zaměřovaly na pomoc nezletilým – Bernard Bolzano totiž označil za nejdůležitější předmět dobročinnosti dítě. Dospělý, uvažuje filosof, má větší šanci na záchranu. Proto by měl bolzanovský filantrop péči o dospělé přenechat společnosti a sám se zaměřit na bezmocného tvora, jenž neumí na svoji bídu upozornit. Tvrzení, že dítě by mělo s výjimkou zvláštních případů dostat přednost před dospělým nebo před zvířetem, Bolzano stvrzuje odkazem na *Nový zákon*: kdo se ujme dítěte, jako by se ujal Krista. Nezletilému bližnímu, dodává, máme zajistit výživu a výchovu.

Pražský **Sirotčinec u sv. Jana Křtitele**, jež si zvolil Franz Schneider, patřil k dobře zavedeným institucím s osvětskou, ba dokonce zednářskou tradicí. Roku 1773 ho založil Augustin Zippe, přičemž peníze na budovu věnovala císařovna Marie Terezie. Působili zde Ignác Cornova a Karl Heinrich Seibt, jenž spolu s A. Zippem sepsal *Dějiny sirotčince u sv. Jana Křtitele v Praze* (autorský honorář věnoval na chod instituce).³³⁰ Dlouhodobě mu přispívali významní mecenáši včetně hrabat Thunů. K roku 1853, kdy byl Schneider členem, sídlilo v budově 72 dětí.³³¹

Nešlo přitom jen o řadového člena. Působil ve vedení sirotčince a přednášel chovancům náboženství.³³² Liberální bolzanovec byl nadmíru kompetentní osobou – pokračoval totiž v nábožensky tolerantním duchu, jež katecheta Cornova zavedl a posléze vyjádřil ve spisu *O výchově sirotek zednářských*: „Vychovávejme lidi, ne mnichy.“³³³ K tomu páter Schneider vykonával dohled nad celým vyučováním³³⁴ a v této funkci zůstal až do smrti.

Dále byl členem **Jednoty ve prospěch propuštěných káránců**³³⁵ (celým názvem *Verein zum Wohle entlassener Zuchtlinge durch Vermittlung ihres Wiedereintrittes aus den Straf- und Zwangsarbeits-Anstalten ins bürgerliche Leben*). Spolek působil od roku 1837, kdy ho založil hrabě Lev Thun, a sídlil v Bredovské ulici 936 (dnes Politických vězňů). Kladl si za cíl pečovat o mládež propuštěnou z věznic a z nucených prací, a to zejména v Praze. Aby děti znovu neupadly „do kriminální činnosti, nýbrž vedly poctivý a pracovitý život“, snažil se jim najít vhodné pracovní místo v obchodě, domácí službě nebo na venkově a k tomu jim zprostředkoval příslušné vědomosti a zkušenosti. Vedení se skládalo z ředitele a šestičlenného výboru – jedním z členů tohoto výboru byl také páter Schneider. Řádní členové se zavazovali přispívat ročně alespoň 10 florény a všichni členové byli povinni sladit svůj život s dobročinnými ideály spolku.³³⁶

³²⁹ Nejlepším pramenem k Bolzanovu etickému myšlení je jeho brožurka *Über Wohltätigkeit* (české vydání: BOLZANO, Bernard. *O pokroku a dobročinnosti*. Praha: Vyšehrad, 1951). Maximu, že pouhý nečinný soucit nestačí, formuluje hned v první části („Pojem dobročinnosti“). O předmětech dobročinnosti pojednává v následující části, odkud také čerpám při svém výkladu o jeho pojetí dítěte.

³³⁰ SLAVÍK, Bedřich. *Od Dobnera k Dobrovskému*. Praha: Vyšehrad, 1975

³³¹ Časopis *Lumír*, 1853, III. ročník, díl I. Praha: tisk a sklad K. Jeřábkové, 1853.

³³² RIEGER, František Ladislav. *Slovník naučný*, 8. díl

³³³ SLAVÍK, Bedřich. *Od Dobnera k Dobrovskému*

³³⁴ [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876)

³³⁵ Používám dobově zavedený český překlad.

³³⁶ Veřejně činné spolky byly zavázány každoročně uvádět svůj program a požadavky na členy v *Hof- und Staats- Schematismus des österreichischen Kaiserthums*.

Zcela osobní náklonnost vyjadřuje Schneidrovo členství v **Jednotě přátel umění na podporu církevní hudby v Čechách** (*Verein der Kunstfreunde zur Beförderung der Kirchenmusik in Böhmen*). Spolek vznikl roku 1826. O „pozvednutí a udržení“ církevní hudby se snažil zřizováním škol s výukou varhanní hry, vypisování cen pro nejlepší církevní skladby, vydáváním dobrých zpěvníků a hudebních děl, založením archivu klasických hudebních skladeb a kvalitním prováděním děl z oboru církevní hudby. Stálí členové platili 4 florény ročně.³³⁷

6.1.2 Čechoněmci a české národní obrození

Filantropické jednoty jsou do značné míry dědictvím osvícenství a jeho požadavku podporovat „obecné blaho“. V tomto smyslu bychom měli také chápat Schneidrovo členství v nich. Rychlý rozvoj spolků a jejich zmasovění v 19. století však patří už spíše k historickému fenoménu národních obrození.

Do roku 1848 si německé a české spolky – až na výjimky – tvrdě nekonkurovaly. Vytlačení členů druhé národnosti, potažmo zánik utrakvistických spolků, a vzájemné soupeření poznamenalo zejména druhou polovinu 19. století – a trvalo vlastně až do násilného konce česko-německého soužití v první polovině 20. století.³³⁸

V podkapitole o litoměřickém alumnátu jsme již viděli českou protiněmeckou agresi v podobě jungmannovců; ve 30. a 40. letech podnítil tzv. „hlasitý nacionalismus“ na české straně³³⁹ odezvu u čechoněmecké menšiny.³⁴⁰ V roce 1848 vznikly německé nacionální spolky, které však byly nuceny ukončit svou činnost během dekády bachovského absolutismu. V 50. letech, tedy na konci Schneidrova života, německý (a ovšem i český) nacionalismus znovu pozvedl hlavu. Tehdy bohemismus jako alternativní životní postoj prakticky vymizel.³⁴¹ Pro landespatriotický, universalistický a humanistický bolzanismus to však neznamenovalo zánik, nýbrž transformaci.

Už Bolzano musel mírnit národnostní šarvátky mezi svými stoupenci. Odsoudil „čechománii“ Václava Štulce, jež žertem nazýval „apoštol Slovanů“,³⁴² a stejně tak pangermainismus Roberta Zimmermanna. Druhého jmenovaného vyplínil, že „se dívá na Čechy spatra, podceňuje jejich nádherný jazyk a nevidí rád, když jejich velké osobnosti docházejí uznání“.³⁴³ Rozkol mezi Němci a Čechy však navzdory usmířovacím snahám rychle sílil. Karel Alois Vinařický, přední bolzanista a farář „kodýdkovského“ typu, se rozvadil s životním přítelem Františkem Palackým, protože Vinařický malicherně bojoval za etymologické výmysly českých obrozenců. Jičínský profesor František Šír, rovněž bolzanista, podporoval Vinařického v tvrzení, že Bójové byli Slované, toponymum Jizera nemá nic společného s germánským *Izara* a Guttenberg byl Čech z Kutné

³³⁷ ibidem.

³³⁸ Jak upozornil Gary C. Kohen, pouze katolické charitativní spolky s dlouhou tradicí a spolky umělecké zůstaly z landespatriotického sentimentu národnostně a jazykově utrakvistické. Viz násl. podčarník.

³³⁹ O tom, jak odlišná byla zpočátku reflexe národa u českého a německého duchovenstva v Rakousku, uvažoval ještě ve 20. letech 20. století Adolf Hitler: „Bezpochyby byla národní síla německého duchovenstva ve všech otázkách německví menší než síla jejich neněmeckých, zejména českých bratrů v úřadě. A pouze ignorant mohl nevidět, že německé duchovenstvo sotva napadlo bránit německé zájmy. ... Český duchovní se stavěl subjektivně ke svému národu a objektivně k církvi, zatímco německý farář byl subjektivně oddán církvi.“ HITLER, Adolf. *Můj boj*. Praha: Otakar II., 2000.

³⁴⁰ COHEN, Gary, *Němci v Praze 1861-1914*, Praha: Karolinum, 2000.

³⁴¹ ibidem. Kohen vyhází z Kořalky.

³⁴² ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

³⁴³ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 2. vyd., v MF 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1981.

Hory (*Kuttenberg*).³⁴⁴ Michael Fesl a Gustav Thormod Legis-Glückselig³⁴⁵ byli ostře naladěni proti českému národnímu obrození, jehož agitační fázi právě sledovali. Nikoli však z pozice německého nacionalismu, nýbrž osvícenského *landespatriotismu* a kriticismu. Romantickým obrozencům se vysmívali, že padělají dějiny, a za nejhorší pokládali „slovenskou frakci“ (tedy Kollára, Šafaříka a – zcela neprávem – Palackého).³⁴⁶ Tím si Fesl, jak už jsme viděli, vysloužil zuřivou nenávist Antonína Marka, který dokonce hovoří o „feslovsko-bolzanovské sektě“; přitom Markův učitel a „mistr“ Josef Jungmann o několik let dříve plakal radostí při biskupském svěcení J. F. Hurdálka.³⁴⁷ Nacionalizace bolzanovců pokračovala i ve druhé polovině 19. století. Riegerův *Slovník naučný* pozitivně hodnotí následující skutečnost o páteru Schneidrovi, která však jemu samotnému asi nebyla zcela po chuti: „Pozoru hodno jest, že z žáků jeho ku kněžskému stavu se připravujících byli skoro všickni probuzelými [českými] národovci, kteří později na mnoze i českými spisovateli se stali.“³⁴⁸

Jak už jsme podotkli, Franz Schneider odsuzoval radikální projevy českého národního obrození – a jistě by odsuzoval i projevy obrození německého, které se však teprve rodilo –, neboť jeho osobním vyznáním zůstal bolzanovský *landespatriotismus*. Oba jevy dobově nazývané „*Deutschthümelei*“ a „*Czecho-Salowomanie*“³⁴⁹ pro něj byly stejně scestné. Víme, že ještě v roce 1848, kdy došlo k definitivní roztržce kvůli protiněmecké agresi Slovanského sjezdu,³⁵⁰ se marně pokoušel Němce a Čechy smířit.³⁵¹ Rok 1848 Schneidra nepříjemně zasáhl, protože právě tehdy se české obrození vtělilo do požadavků, jež proti čechoněmecké menšině začalo prosazovat politickou mocí. Naděje na bolzanovskou koexistenci zemských národů zanikla – jak se ukázalo později, navěky. Znepokojení politizovaným a útočným českým živlem se pod jeho vlivem přeneslo i na Terezii Palackou.³⁵²

Schneider však nebyl zapřisáhlým nepřitelem českých snah o pozvednutí národa – to by ostatně odporovalo Bolzanově učení, podle kterého měla být odstraněna škodlivá nerovnost mezi zemskými národy. Jako Palackého a Vinařického přítel patřil ke členům Českého musea³⁵³ – odebíral ostatně i jeho časopis³⁵⁴ – a podpořil vznik prvního českého reálného gymnasia. *Slovník naučný* podotýká:

³⁴⁴ KOŘÁLKA, Jiří. *František Palacký a čeští bolzanovci*. In: LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus: historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002

³⁴⁵ Žil 1806–1867. Svobodný spisovatel v Praze. Podnikl cestu po Skandinávii s dánským filosofem a přírodovědcem H. Ch. Oehlenschlägerem a švédským romantickým básníkem Izajášem Tegnerem.

³⁴⁶ KOŘÁLKA, Jiří. *František Palacký a čeští bolzanovci*. In: LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus: historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002

³⁴⁷ ZAHRADNÍK, Vincenc: *O životu a powaze zesnulého w Pánu, bývalého Litoměřického biskupa, Josefa Františka Hurdálka*

³⁴⁸ [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870

³⁴⁹ KOŘÁLKA, Jiří. *František Palacký a čeští bolzanovci*. In: LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus: historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002

³⁵⁰ COHEN, Gary, *Němci v Praze 1861–1914*, Praha: Karolinum, 2000.

³⁵¹ KOŘÁLKA, Jiří. *František Palacký a čeští bolzanovci*. In: LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus: historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002

³⁵² ibidem. Kořalka odkazuje na Palackého dopis Terezii ze 7. září 1848.

³⁵³ PETERA, Václav. *Géniové církve a vlasti*. Digitalizovala Centrální katolická knihovna a Centrum dějin české teologie KTF UK v Praze, 2004

³⁵⁴ Mezi odběrateli je uveden např. pro rok 1853.

„V národním ohledu byl Sch[neider], ač Němec, vždycky spravedliv k českým svým krajanům. [...] Koho není tajno, jakým přímělníkem býval Sch[neider] na rozhodném místě za první a tehdyž jedinou českou reálku a jak horlivým obráncem jejím byl v dobách nepříznivých, nepomyslí bez hluboké úcty na muže tohoto o školství velezasloužilého. / Úcta ta vzroste ještě více u každého národovce, doví-li se o něm, že mnohou ze svých německým jazykem sepsaných prací prvé v překladu českém vydal. [...]“ Dále připomíná autor hesla Schneidrovu věrnost Palackému.

6.1.3 Publicistika a soudobé překlady Schneidrových děl do češtiny

Schneidrov texty vycházely v češtině díky spolupráci nacionálně českých bolzanovců. Díky Václavu Šulcovi tak otiskl *Časopis katolického duchovenstva* jeho článek o zpovědi ve vlastním překladu kvílického faráře, ačkoli běžně přinášel i texty německé.

V časopisu *Česká včela* pak publikoval sérii drobných bajek a parabol, jak o tom bude řeč v kapitole věnované jeho literárnímu dílu. Kdo byl jejich překladatelem do češtiny? Oproti českému vydání bajek v překladu dalšího bolzanisty Václava Rozuma vykazují bajky ze *Včely* některé odlišnosti. Symptomatické je například užití dialektismu „pliska“ (konipásek).³⁵⁵ Na druhou stranu časopisecký překlad užívá pro osla výraz „šedivec“ stejně jako knižní překlad Václava Rozuma.

Překladatel znal soudobou obrozenskou literaturu, jak o tom vypovídá neologismus „medosládký“, jež mohl převzít z Kollárovy *Slávy dcery*. Tentýž výraz, jinak poměrně raritní, lze však doložit i jinde, třeba i v básni „Obětování“, jež vyšla v *Českých besedách* pod pseudonymem K. N. Slovanka (1842).³⁵⁶ Na druhou stranu jsou zastoupeny nespisovné tvary („motejl“, „rejč“,³⁵⁷ „mejlit se“³⁵⁸) a hovorové obraty: „neměl již kus kabátu na těle“, „jezdí vlastníma koňma“.³⁵⁹ O tom, že autor překladu patřil k proudu národního obrození, přesvědčivě vypovídá i znalost *Bible kralické*, již Jungmann doporučoval číst mladým literátům, aby se cvičili v češtině.³⁶⁰ Některé pasáže paraboly *Strážce ráje* zdařile napodobují biblický usus, ale nekopírují přímo kralickou verzi: překladatel například má: „I oni šli.“, kdežto *Bible kralická* „A oni šli.“ (Mt 20, 5). O libozvučnosti a funkčnosti překladu poskytují přehled následující dvě ukázky: „[...] a vy se budete procházeti pod stromy jejími a odpočívati v stínu její[m], a vůni ssáti do sebe a požívati ovoce její – a budete šťastni; vstoupíte-li však do ní nehodni: uschne, [...]“ a „I pozdvihnul otec lidí oko své k nebi a modlil se k Pánu, řka [...]“.

Jako překladatel by přicházel v úvahu Vincenc Zahradník, který byl Schneidrovi bajkářským vzorem. Vzhledem k tomu, že poslední z textů vyšly až po Zahradníkově smrti, by tedy bylo nutné, aby je přeložil s dostatečným předstihem ještě za života. Nelze ani vyloučit, že bajky do češtiny přeložil sám Schneider. V litoměřickém semináři byli čechoněmečtí alumnové vedeni biskupem i presesem k osvojení češtiny a v tomtéž podporoval své žáky i Bolzano. Dosud se mi však nepodařilo najít pramen, který by Schneidrovův německo-český bilingvismus potvrdil; zůstává také otázkou, zda se Schneider – pokud vůbec – naučil česky aktivně a zda se orientoval v tolika jazykových vrstvách, jako byla obrozenská čeština plná poetismů a neologismů, lidová a

³⁵⁵ Stejnojmenná bajka: *Rybička a pliska*.

³⁵⁶ „Medosládké jablko v sadě usmívá se.“ *Obětování*, pseudonym: K. N. Slovanka, *České besedy*. Sestavil J. K. Tyl. Praha: J. H. Pospíšil, 1842.

³⁵⁷ Bajka *Zahradník a kopřiva*.

³⁵⁸ Bajka *Ptáčník*.

³⁵⁹ ibidem.

³⁶⁰ Tato praxe byla rozšířená a zapojil se do ní například i K. Havlíček.

nespisovná mluva a jazyk *Bible kralické*. Schneidrovo autorství překladu pokládám za méně pravděpodobnou možnost, než že bajky přeložil některý z jeho českých přátel.

Podle mého názoru můžeme pokládat za značně pravděpodobné, že anonymním překladatelem bajek z *Včely* je Václav Rozum (1824-1858). Tohoto mladíka přivedl mezi své příznivce Bernard Bolzano, v jehož kruhu Rozum poprvé poznal Franze Schneidra a Václava Štulce.³⁶¹ Již jako student se stal nadšeným bolzanovcem a pustil se do vychovávání mládeže. Podle vzpomínek J. V. Friče obzvlášť přilnul k páteru Štulcovi, jehož romantická katolicita mu byla blízká. Po absolutoriu začal přednášet na německé reálce češtinu a v tomto povolání ho také zastihla předčasná smrt, způsobená plicními obtížemi. Byl nepochybně důležitou postavou ve Schneidrově životě.

K závěru o Rozumově autorství mě vede skutečnost, že kromě *Pravdy v obrazech* přeložil také Schneidrovu bajky otištěné v *Poslu z Budče* a *České škole*. Sám Rozum psal i autorské bajky a překládal Lessinga. Byl také Schneidrovým přítelem a kolegou na reálce, proto s ním mohl spolupracovat dlouhodobě. Coby češtinář nepochybně ovládal všechny vrstvy jazyka užívané v překladu; v *Pravdě v obrazech* ostatně prokázal schopnost napodobovat biblickou češtinou na překladu parabol.

Nicméně se mi podařilo zjistit, že Rozum do *Pravdy v obrazech* pojal vedle svých překladů i překlady jiného autora – prokazatelně přinejmenším parabolu „Gamaliel a Miriam“, pod níž je v *Květech* uveden jako překladatel Václav Štulec („př. Št.“).³⁶² I on by tedy připadal v úvahu jako možný překladatel bajek ve *Včele*.

Nelze vyloučit ani možnost, že poměrně obsáhlý korpus Schneidrových textů pro tento časopis převedlo do češtiny více jeho přátel.

6.2 Polemika s Augustinem Smetanou

Na jaře roku 1850 se udál incident, který významně pozměnil náboženský – a vůbec duchovní – život v českých zemích. Z římskokatolické církve vystoupil křížovnický kněz a filosof Augustin Smetana. Představení se ho marně snažili přimět k návratu, a když Smetana uveřejnil oznámení, že již není katolíkem, v časopise *Union*, následovala exkomunika. Jeho vyobcování bylo slavnostně vyhlášeno ve všech pražských kostelích.

Církev ani potom nepřestala Smetanu přesvědčovat, aby se ke katolicismu vrátil. Vedle toho se na rakouském státu domáhala represí vůči jeho osobě.³⁶³ V Rakousku však od 4. března 1840 platila ústava zaručující svobodu náboženského smýšlení a stát odmítl intervenovat. Proto se ho řada katolíků – ať s oficiálním pověřením, nebo bez něj – pokusila přivést zpět osobními rozhovory nebo písemně. K nim patřili křížovnický velmistr doktor Jakob Beer, kardinál kníže Schwarzenberg a také Franz Schneider.

Nikomu z nich se však nepovedlo mladého filosofa pohnout, aby odvolal své theologické názory. Smetana, ovlivněný německou romantikou, vytvořil vlastní „náboženství lidskosti“, které se mělo vyvíjet společně s civilizacemi, jež byly jeho nositelkami. V dějinách se podle něj stýkalo a potýkalo božské s lidským, směřující k hegelovské syntéze. Smetanův bůh se ovšem nepodobal bohu křesťanskému, a navíc tento myslitel podrobil tvrdé kritice římskokatolickou nauku a církev.

³⁶¹ *Světlozor*, č. 10, 1858, str. 78-9.

³⁶² *Květy: Národní zábavník pro Čechy, Moravany a Slováky*. 19. října 1937, č. 42.

³⁶³ MICHŇÁKOVÁ, Irena. *Augustin Smetana*. Svobodné slovo, 1963.

Páter Schneider přispěl brožurkou s názvem *Offener Brief an Herrn Doktor Augustin Smetana*. Byla to odpověď značně rychlá – vznikla jen 22 dnů po zveřejnění prvního Smetanova prohlášení z 15. března 1850, censura však pozdržela její vydání téměř až do konce roku. Její argumentaci se podrobně zabývám v příslušné kapitole, kdežto zde usiluji zařadit Schneidrovo vystoupení do patřičného historického kontextu.

Katecheta, jak již jsme zmínili, zdaleka nebyl jediný, kdo se Smetanou polemizoval. Otevřený dopis je útočný a pisatel v něm obviňuje Smetanu ze špatných úmyslů vůči jeho bývalým souvěrcům, v porovnání s dalšími reakcemi katolických duchovních i laiků však přece jen působí umírněně. Oproti dopisům, které Smetana vložil do svých pamětí, není tento list anonymní a adresátovi vykává. Navíc předkládá argumenty, místo aby Smetanu napadal bez zdůvodnění. Zůstává podivuhodným pramenem ukazujícím, že proti jeho svérázné, nekřesťanské teologii se vedla polemika i z jiných pozic než ultramontánních.

Schneiderův *Otevřený list* však není v intelektuálním světě bolzanovských osvícenců ničím zarážejícím. Bolzano sám polemizoval s kněžími, kteří se mu zdáli příliš svobodomyšlní, a je mimo jiné autorem otevřeného listu pastoru J. F. Röhrovi.³⁶⁴ Eduard Winter pokládá vystoupení bolzanovců proti různým věřícím „svobodomyšlníkům“ za nástroj vlastní legitimizace: tím, že se osvícenský katolicismus vymezuje proti extrémním formám kacířství, snaží se sám sebe zprostit nařčení z herese.³⁶⁵

Nikde ve Schneidrově brožurce nestojí, že by vznikla z pověření autorových představených. Nenapovídá tomu ani skutečnost, že autor byl bolzanovec, a neortodoxní náznaky v jeho vlastním textu, například myšlenky o přívlastku „římský“ katolicismus. Navíc se domnívám, že kdyby dopis vznikl na objednávku, její zadavatel by zabránil téměř ročním censurním průtahům. Lze mít zato, že páter Schneider, podepsaný jen jako „*Weltpriester und Religionslehrer*“, jednal z vlastní iniciativy.

Víme, že Smetana znal Schneiderův komentář ke svému vystoupení. Roku 1951 napsal o svém dětství: „*Imponovala mi tehdy zejména představa, kterouž troufal si mně předkládati ještě po vystoupení z katolické církve P. Schneider, katecheta technického ústavu: totiž že četné miliony po tolik století tomu věřily, več i já věřiti mám.*“³⁶⁶

Po exkomunikaci se mu nepodařilo získat místo profesora filosofie na žádném ústavu. Navíc se mu v důsledku duševního vyčerpání zhoršila tuberkulóza, na niž po roce (1851) uštvaný filosof zemřel. Dnes máme vedle filosofických děl k dispozici jeho paměti, *Geschichte eines Exkommunicierten*, vydané roku 1863, z nichž pochází výše uvedený citát.

Boj o Smetanu mezi liberály a katolíky pokračoval i po jeho smrti. Jeho pohřeb na karlínském protestantském hřbitově se stal manifestací antiklerikálů a ještě v roce 1864 uveřejnil *Časopis katolického duchovenstva* kritickou recenzi Smetanova díla s odůvodněním, že ho k tomu nutí „*politické časopisy deklamacemi svými*“.³⁶⁷ O tom, že potyčka stále není dobojována, snad svědčí i skutečnost, že nedávno neznámý vandal urazil kříž ze Smetanova náhrobku³⁶⁸ na Olšanských

³⁶⁴ LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano*. Praha: Odeon, 1978.

³⁶⁵ WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945.

³⁶⁶ SMETANA, Augustin. *Paměti kněze z církve vyobcovaného*. Tiskové a vydavatelské družstvo Samostatnost, 1900.

³⁶⁷ Viz *Der Geist. Sein Entstehen und Vergehen...* Dr. Augustin Smetana, ČKD, 1864/8, str. 633-635, cit dle: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=12871> (2019).

³⁶⁸ Na tuto skutečnost upozornil Ivan O. Štampach.

hřbitovech (kam byly jeho ostatky přeneseny roku 1900) a že hrob zesnulého filosofa vůbec nezmiňuje naučná stezka vybudovaná římskokatolickou farností.

6.3 Poslední léta

6.3.1 Na reálce

Již jsme zmiňovali obavy z budoucnosti, jimiž Franz Schneider trpěl v souvislosti s definitivou. Ta zhatila jeho plán uchýlit se na odpočinek kamsi na venkov, snad do rodného Ratmírova, a věnovat se psaní.³⁶⁹ Místo toho věnoval zbytek života pedagogické práci. Pro ilustraci můžeme uvést některá čísla: v posledním roce jeho působení (školní rok 1856-57) měla například reálka 513 žáků; v následujícím roce 444 žáků. Školní knihovna obsahovala 918 knih v 1277 svazcích; v následujícím roce to bylo již knih 1548 v 2347 svazcích.³⁷⁰

Jako ředitel reálky zasedal páter Schneider ve stálé školní radě, již zřídilo zemské prezidium. Tato rada představovala pozoruhodnou sbírku osobností. Členy první (gymnasiální) sekce byli generál křížovníků a filosof Jakob Beer, Václav Kliment Klicpera, Josef Jungmann, Pavel Josef Šafařík a bolzanovec Řehoř Zeithammer. Ve druhé sekci (ostatní školy včetně reálek) dělali Schneidrovi společnost bolzanovci Josef Wenzig a František Řezáč spolu s Karlem Slavojem Amerlingem. Tento výčet je zajímavý nejen jako přehledka slavných jmen, nýbrž také jako ukázka vlivu, který si v 50. letech 19. století, dvacet let po Bolzanově procesu, podrželi bolzanovci. Jejich pozice ve vedení škol, a zejména členství v radě zřízené prezidiem, ukazuje, že v Rakousku požívali značné důvěry i po revoluci roku 1848.³⁷¹

Zbytek života byl tedy katecheta odsouzen strávit v Praze. Žil i zemřel ve služebním bytě, který se nacházel v budově reálky (dům č. 124) v Mikulandské ulici. Svobodu, na jejíž ztrátu si stýskal, měl však alespoň během školních prázdnin.

6.3.2 Prázdniny: Velký Ratmírov a lázně

Tehdy cestoval vlakem do Ratmírova, kde se ubytoval a toulal se po rodném kraji lesů a vod. Zde také „uprostřed lidu mluvíval s ním o věcech blaha jeho se týkajících.“³⁷² Totéž patrně dělal už jako student, neboť Bolzano k tomu své žáky podněcoval. Ve více musel zanechat památku po svých celoživotních návštěvách: příjezd pražského kněze, myslitele a spisovatele byl nejspíš poměrně vzrušující událostí. Nelze však zjistit, jak dlouho se ve vzpomínkách místních udržel, protože po vyhnání Českých Němců byla vesnička dosídlena Čechy a místo ztratilo historickou paměť.

Někdy ze zdravotních důvodů navštěvoval také lázně. Ty tehdy představovaly jednu z nejlepších příležitostí k setkání s protestanty, a páter Schneider se jim skutečně nevyhýbal. Naopak „v častém obcování s jinověrci rozmlouval i chováním svým zjednával úctu církvi, jejímž tak vzorným knězem byl.“³⁷³ Anton Gaudek popisuje pozoruhodnou historku o jeho setkání se

---

³⁶⁹ Dopis M. Feslovi: „Bojím se budoucnosti. Nezávislost a svoboda, jichž jsem dosud požíval, jsou asi navždy pryč a ke spisovatelským počínům se už více nedostanu. Doufal jsem, že bych se mohl zbavit svého místa, až bude škola zcela v pořádku, a žít na venkově, ale na to teď sotva mohu pomýšlet.“

³⁷⁰ „Prager Morgenpost“ přejímá tuto informaci ze školních novin reálky.

³⁷¹ V tomto světle je už méně překvapivé, že v době předbřeznové (1842) byli všemi kandidáty navrženými na post duchovního referenta pro gubernium bolzanovci, mezi nimi právě Schneider.

³⁷² WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945.

³⁷³ ibidem.

slavným dánským básníkem, satirikem a státním radou Jensem Baggesenem. Schneider ji svému žákovi a příteli sám vylíčil a Gaudek ji pak použil jako doklad katechetova osobního kouzla.³⁷⁴

Nemocný Baggesen navštívil krátce před svojí smrtí Karlovy Vary. Když se Schneider doslechl o jeho pobytu, vypravil se za ním, „*aby mu vyslovil dík za krásné plody jeho básnické múzy*“. V předpokojí narazil na Baggesenova sluhu, jež návštěva katolického kněze velmi potěšila. Aniž přichozího předem ohlásil, postrčil ho dovnitř. Básník ležel v posteli s odvrácenou tváří, pak ji ale natočil ke knězi a pomalu pronesl: „Měl jsem příležitost poznat mnoho náboženství, ale žádné mně nepřišlo tak špatné jako katolické.“ Páter mu na to odpověděl, „*co mu přišlo vhodné*“, a získal tím Baggesenovu pozornost. Básník byl tak zaujat, že po skončení rozhovoru pozval Schneidra k další návštěvě. Ten skutečně přišel a rozprávěl s nemocným Dánem o svém pojetí katolicismu. Baggesen na závěr prohlásil, že si přeje, aby jeho syn, jenž byl protestantským duchovním ve Švýcarsku, poznal tento zvláštní náhled na katolictví. Na cestě domů však zemřel.

6.3.3 Nemoc a smrt

Na počátku listopadu roku 1857 páter Schneider těžce onemocněl. Podle nekrologu od Michaela Fesla nepochyboval, že se uzdraví, a pomýšlel na návrat do své reálky. Jeho zdravotní stav se však nezlepšil a ve funkci katechety musel být trvale nahrazen.

Bolestivá nemoc trvala 17 týdnů. Zemřel ve svém bytě v Mikulandské ulici půl hodiny před půlnocí z 16. na 17. března. Jako příčinu smrti uvedl nekrolog v „Prager Morgenpost“ „*Lungenlähmung*“, tedy plicní onemocnění (zánět plic, pneumonii nebo plicní tuberkulózu).

Tři dny měli pozůstalí na to, aby se rozloučili s jeho tělem. Události vylíčené v předchozích dvou odstavcích popsal Jakub Arbes přesně tak, jak je můžeme rekonstruovat podle novinových zpráv.³⁷⁵ Dejme mu proto slovo i zde, kde nám scházejí jiné prameny:

„*Viděl jsem mrtvolu jeho vystavenou v smutečně zastřeném salóne bytu zesnulého. Ležela v černém rouchu kněžském v skvostné rakvi na pěkně upraveném katafalku. Kolem hořelo množství voskových svící. / Dlouho díval jsem se na mrtvolu. Škaredá, apatická, druhdy vždy temně zarudlá tvář Schneidrova byla méně odporná a bledá jako kararský mramor. Nevysoké celo, jevící mrazivou resignaci smrti, bylo hladké a klidné. Tajemná životní síla, kteráž je byla druhdy tak často při řešení velkých záhad světa mračně vraštila, již nepůsobila; nezbyl než mrazivý klid, provázející počátek a průběh konečného rozkladu... / Mrtvola měla ruce položeny křížem na prsou a v rukou malý černý krucifix. Na pravé ruce, a sice mezi palcem a ukazovákem, zpozoroval jsem hlubokou, ovšem již zacelenou jizvu, táhnoucí se hlouběji do dlaně. / Katafalk s rakví byl umístěn uprostřed salónu. Mrtvola ležela čelem proti stěně, na níž visela velká podoba Kristova na ebenovém kříži.*“³⁷⁶

Ranka na ruce a ebenový kříž souvisejí příliš těsně s příběhem romaneta, než abychom je mohli pokládat za skutečné. Zbytek textu však může být přijat jako dokumentární.

6.3.4 Pohřeb

19. března se konal „slavný pohřeb“, jenž začal ve čtyři hodiny odpoledne. Průvod kráčel od bydlíště zesnulého v Mikulandské ulici na III. oddělení Olšanských hřbitovů.³⁷⁷ Vedl ho světící

³⁷⁴ Následující text je téměř doslovná parafráze Gaudkova textu.

³⁷⁵ „*Zanedlouho nedostavil se do přednášky; později musil se dáti častěji zastupovat a po několika měsících pomýšleno již na povolání substituta. Následujícího roku školního Schneider již nepřednášel a dne 17. března r. 1858 krátce před půlnocí, po dlouhé, trapné chorobě zemřel.*“ In: viz následující podčerník.

³⁷⁶ ARBES, Jakub. *Romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.

³⁷⁷ Prager Morgenpost, 20. März 1857.

biskup Peter Krejčí, za nímž žáci nesli rakev s odznaky duchovní hodnosti mrtvého. Následovali četní nosiči pochodní. V dlouhém průvodu bylo možno spatřit kněze, vědce, učitele soukromých i veřejných škol, žáky německé i české reálky, chovance sirotčince sv. Jana Křtitele i příslušníky všech ostatních stavů. Mezi žáky reálky byl pravděpodobně i Jakub Arbes, jenž ho v *Ukřižované* komentoval: „Pohřeb Schneidrův nebyl prostý a jednoduchý, jak si byl zemřelý zaživa vždy přál, nýbrž skvělý, ba skoro velkolepý. / Zdá se, že muž ten, jenž se byl v životě přiznával k zásadám tak rozumným, v posledním trapném a bolestném zápasu se smrtí na zásady své úplně zapomněl...“³⁷⁸ Jde o narážku na Schneidrovu řeč, že při pohřbívání je třeba šetřit materiálem, který by mohli využít živí. Pravděpodobněji však pozůstali pouze nedbali instrukcí v závěti.

Hrob se nacházel u hřbitovní zídky a od místa posledního odpočinku Bernarda Bolzana ho dělil pouze jeden další hrob. Zídka nad příslušným místem dosud nese náhrobní desky obou kněží, které se vzájemně podobají: na černém pozadí jsou zlacenými literami uvedeny životopisné údaje (Bolzanovy latinsky, Schneidrový německy). Autorem Schneidrova nápisu byl jeho přítel a spolužák z litoměřického semináře František Náhlavský, jež posléze pohřbili v bezprostřední blízkosti. Ačkoli je nyní pravý roh náhrobní desky odlomený a zarostlý břečťanem, nápis lze dosud přečíst:

FRANZ SCHNEIDER

Weltpriester und Direktor de[r] k. k. deutschen Oberrealschule. 30 Jahre hindurch Religionslehrer zuerst am k. ständ. techn. Institute, dann auch an der k. k. deutschen Oberrealschule. Er starb Vielen zu früh am 16. März im 63 Lebensjahre.

*Sein Wunsch und eifrig Sterben war auf Erden,
dass Alle besser, weißer, lebensfroher werden.¹*

Jak již jsme zmínili v souvislosti s Františkem Šebkem, vysochal svému bývalého učiteli náhrobek s ukřižovaným Kristem. Po dvou letech tak byly Bolzanovy i Schneidrový ostatky přeneseny do nového hrobu vzdáleného asi půl druhého metru od původního místa, desky na zídce však zůstaly.

6.3.5 Po pohřbu

Noviny a časopisy, zejména německé, otiskly nekrology nebo vzpomínky Schneidrových přátel. Kromě krátkého nekrologu v „Prager Morgenpost“ to byly především nekrolog od J. M. Fesla, seriál vzpomínek Antona Gaudka v *Österreichische Schulbote* a seriál téhož autora v německé *Bohemii*. Texty obou jeho přátel prozrazují hlubokou bolest. Nekrolog z „Morgenpost“ přinesl kromě informací o Schneidrově skonu a pohřbu také krátký životopisný nástin, z nějž dvě třetiny představuje studium v Litoměřicích – snad byl tedy jeho anonymním autorem Schneidrův spolužák. Zemřelý byl podle tohoto článku „všeobecně uznáván pro svou poctivou a otevřenou povahu“ a chválen jako náboženský a pedagogický spisovatel. Přítel Fesl zakončil svůj text slovy: „Ať z ozářených světů shlíží láskyplně a s modlitbou na ty, které zde zanechal, a probudí své pokračovatele.“

³⁷⁸ ARBES, Jakub. *Romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.

Riegerův *Slovník naučný* píše, že páter Schneider zemřel „všeobecně oželen“. Následující skutečnosti naznačují, že nejde o pouhou frázi: V den pohřbu zhotovil výtvarník Pellegrini posmrtnou masku „hluboce želeného zesnulého“. Stalo se tak na „žádost [jeho] četných obdivovatelů“.³⁷⁹ Noviny se také zmínily, že malá busta pátera Schneidra je v četných exemplářích rozšířena mezi jeho bývalými žáky.

Ještě větší radost by bývalému řediteli³⁸⁰ nepochybně způsobilo, kdyby se dozvěděl o nadacích, jež vznikly v jeho jméně. Školní noviny 1. srpna 1858 informovaly, že nadace na podporu chudých žáků, založené na počest zesnulého ředitele, dosáhl již celkové sumy 301 florénů a 23 franků. Peníze věnovali studenti a učitelé ústavu stejně jako lidé, kteří reálku nikdy nenavštěvovali. Jedním z nich byl František Šebek, který založil dokonce nadace dvě, každou po 80 zlatých.

6.4 Život: shrnutí

Život Franze Schneidra je pozoruhodným příběhem či vlastně souborem příběhů: o společenského vzestupu vesnického chlapce, jenž měl silnou vůli; o „stýkání“ spíše než „potýkání“ Němců s Čechy; o bolzanismu, který si dovedl získat stoupence mezi četnými mladíky dychtícími po dobru, načež je provedl životem a poznamenal ještě i jejich smrt; i o tom, jak rychle a náhle společnost zapomíná na některé osobnosti, jež předtím dominovaly veřejnému životu.

Kromě těchto obecných výpovědí poskytuje však ještě jinou hodnotu: je poměrně zachovalou historickou stopou konkrétního člověka. Zahrnuje malebné drobnosti, které bývaly důležité pro tuto osobnost a snad také její přátele: vzpomínky na zablácené dětské šaty, opatrovaného vrabce nebo na rozhovory s umírajícím jinověrcem. Prameny jako korespondence nebo bajky nám prostředkují i myšlenky a nálady, které nemají historicko-politický, nýbrž pouze subjektivní význam: rezignovaný smutek nad ztrátou svobody či víru v nezlomné síly člověka. Tím jsou však právě zajímavé. Vykreslují nám poměrně plasticky člověka, od jehož smrti uplynulo půl druhého století, a který přesto jejich prostřednictvím oslovuje současnost.

---

³⁷⁹ Prager Morgenpost, 20. března 1958.

³⁸⁰ V úřadu ho nahradil Čechoněmec dr. Wilhelm Regler.

VII. VZHLED A POVAHA

7.1 „Škaredý páter“ Jakuba Arbesa

V romanetu *Ukřižovaná* není postava „pátera Schneidera“ pojata neutrálně, ačkoli v Arbesových náročných psychologických prózách se obvykle charaktery nedělí na kladné a záporné. Subjektivní vykreslení katechety nejspíš vypovídá o tom, že měl pro Arbesa zvláštní význam, patrně kvůli svému vlivu z doby, kdy budoucího spisovatele vyučoval. Velká pozornost se zde věnuje Schneiderovu vzhledu, při jehož líčení se také nejvýrazněji projevuje Arbesův vztah k bývalému učiteli.³⁸¹ Užívá fixního epiteta: „škaredý páter“. Je to právě Schneiderova mimořádná ošklivost (alespoň tak ji Arbes vnímá), co vypravěčova přítele přimělo vybavit si jeho tvář ještě po mnoha letech. Ostatně jako student realky se vypravěčův přítel dává slyšet: „*bálť jsem se škaredého pátera takměř jako nějaké příšery*“.

Vedle svých expresivních soudů usiluje spisovatel i o věrné dokumentární vyličení, nedokáže se však zdržet hodnocení déle než několik vět. Učitel, který se objeví na první hodině katechismu, je „*malý, poněkud zavalitý a ramenatý mužík v černém kněžském rouchu*“. Zejména však Arbes popisuje obličej – zde i na jiných místech – a specifika hlasu:

„*Byla to tvář přísných, drsných tvarů a skoro ohyzdná. Velký nos, malá sivá očka a nevysoké čelo dodávaly úplně bezvousé, zarudlé tváři té, v níž se zračila mračná přísnost zélóty, ráz nevlídný, ba odporový. Tmavý kaštanový vlas byl na skráních sčísnut kupředu. Kolem úzkých pouvadlých rtů pohrávalo časem cosi jako trpká beznadějnost. / Drsné tahy chladné, odpuzující tváře byly tím sice poněkud oživeny, ale zároveň zdály se nasvědčovati, že muž ten přes všechno vědění své v životě snad nikdy nebyl šťasten. [...] Hlas jeho byl drsný, nesympatický. / Časem se zdálo, jako by mluvícímu některý orgán vypovídal na několik okamžiků službu, neboť občas náhle se rozkřiknul a hned zase mluvil skoro šeptmo. / Dlouho jsem nemohl podivnému hlasu tomu uvyknouti. Teprve když jsem nabyl přesvědčení, že jest přednášející přihluchlý, budil dutý a hned zase pronikavý hlas jeho v mé duši soucit.*“

K popisu tváře se vrací, když si vypravěč prohlíží zesnulého učitele vystaveného k poslednímu rozloučení: „*Škaredá, apatická, druhdy vždy temně zarudlá tvář Schneiderova byla méně odporná a bledá jako kararský mramor. Nevysoké čelo, jevící mrazivou rezignaci smrti, bylo hladké a klidné. / Tajemná životní síla, kteráž je byla druhdy tak často při řešení velkých záhad světa mračně vraštila, již nepůsobila; nezbyl než mrazivý klid [...]*“.

O nic vlídnější není ani estetický soud jeho přítele, na tomto místě dvanáctiletého: „*Spatřil jsem ošklivou, zarudlou tvář muže asi padesátiletého. Dlouhé tmavé vlasy splývaly v nepořádku po skráních a v důlcích zapadlé oči byly na mne neodvratně upřeny. / Byla to tvář, kterou sice nelze popsat, ale na kterou také nikdy nelze zapomenouti. / ... Spočívalot' v přísných, drsných tazích těch cosi děsivě strnulého, jako nemá zoufalost, ve vytřeštěném, neodvratně na mě upřeném pohledu pak cosi jako nevýslovné utrpení a nezměrná bolest.*“

7.2 Očima ostatních současníků

Arbesův odpor je, zdá se, ojedinělý. Terezie Girglová, milenka Karla Havlíčka Borovského a sestra Havlíčkova přítele Josefa Girgla, v jednom z dopisů Havlíčkovi prozrazuje: „*Než jsem vás poznala, představovala jsem si vás jako kněze, jako P. Schneidera*“.³⁸² Dodatek „*jako P. Schneidera*“

³⁸¹ V příloze předkládám Schneiderovu podobiznu od Antonína Machka.

³⁸² NOVOTNÝ, Miloslav. *Život s pochodní v ruce: čtení o Karlu Havlíčkovi*. V Praze: Družstevní práce, 1940.

je tu jen nenucenou specifikací obecnější představy kněze. Z kontextu rovněž vyplývá, že autorčiným záměrem nebylo komentovat Havlíčkovu tvářnost, nýbrž toliko pojednat o době, kdy svého milého znala pouze z bratrova vyprávění. Nepokládala tedy patrně katechetovo vzezření za nikterak mimořádné.

Portrét Franze Schneidra (příloha č. 1) od malíře Antonína Machka (1775-1844) zpodobňuje tmavovlasého a tmavookého muže podlouhlé tváře. Vlasy v koutech sice mírně ustupují a malíř zobrazil i váčky pod očima, přesto portrétovaný vypadá mladistvě. Vrásky mu úplně chybějí. Má úzký dlouhý nos, výrazné lícni kosti a měkké koutky úst. Na diváka působí dojmem vlídného poklidu, k němuž přispívají ruce založené na prsou. Mírný, nikoli utkvělý pohled sice míří před sebe, ale hlava se poněkud sklání. Na sobě má kleriku s kolárkem. Předpokládáme-li, že Machek portrétovaného neidealizoval, můžeme na základě obrazu označit Arbesův popis za zdramatizovaný.

Vedle výtvarného portréту máme také dva literární (nepočítaje v tom fiktivní portrét Arbesův). Oba nám zanechal Čechoněmec Anton Gaudek, jenž je uveřejnil v rámci Schneidrova nekrologu v *Österreichische Schulbote* a v *Bohemii*. V následujícím odstavci (*Österreichische Schulbote*, 1958) popisuje první setkání s budoucím učitelem, zpovědníkem a přítelem, jež náhodou potkal v chrámu:

„Byl střední, ale robustní postavy; dlouhé, husté černé vlasy se mu vlnily po krku, ostře řezaná oduševnělá tvář ukazovala na padesátníka a jeho tmavé, leč skromné a dobromyslné oko neslo ráz silné, sebevědomé energie. Jeho oděv byl prostý, boty až příliš obyčejné, s nízkými podpatky, naprosto v rozporu s tehdejší zvyklostí duchovních nosit vysoké kramfleky. Brzy se ukázalo, že tento pán nebylo nikdo jiný než Franz Schneider, katecheta na Technickém učení.“³⁸³

Druhý portrét (*Bohémie*, 1873) začíná stejně, avšak přechází od tělesného popisu do povahopisu: *„Tento muž byl působivý svou střední, robustní postavou, dlouhými, hustými černými vlasy vlnícími se po krku, ostře řezanou tváří, tmavým dobročinným okem a víc než špatným oděvem. Byla to právě laskavost spojená se silou a, muselo-li to být, i s energií, nejplnější láska k pravdě a nezlomná věrnost jednou pronesenému slovu, co doprovázelo ctěného ředitele na každé cestě a zaštiťovalo každý jeho krok.“*

Gaudkovi přitakal i autor Schneidrova hesla ve Wurzbachově biografickém slovníku, který se rozepsal o jeho *„pravdivé a přiléhavé charakteristice tohoto muže trvalé paměti, jenž byl cenný jako člověk, kněz i pedagog“*.³⁸⁴

Prameny si tedy neodporují v podchycení základních rysů. Páter Schneider podle nich měl pomenší zavalitou postavu, široká ramena, tmavé vlasy (buď černé, nebo kaštanově hnědé), dlouhý nos, nízké čelo a ostré rysy obličeje. Všichni pozorovatelé si také povšimli duševní energie, již tato tvář ožívala. Popisy se liší, pokud jde o barvu Schneidrových očí (prý byla buď sivá, nebo tmavá). Nejvýrazněji se však rozcházejí v celkovém dojmu, kterým na ně katecheta působil: pro Arbesa to byl dojem doslova „nevlídný“, Gaudek naopak zdůrazňuje jeho „vlídnost“.

7.3 „Chmurný názor v svět“

Zaujetí Schneiderovým vzhledem, jak je zřejmé z ukázek, má v *Ukřižované* zároveň účel psychologické charakteristiky. Druhým rysem Arbesova subjektivního vnímání, jímž je

³⁸³ GAUDEK, Anton. Nekrolog in: *Der österreichische Schulbote* 8, 1858, str. 350-361

³⁸⁴ *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*

romaneto prostoupeno a který bezprostředně souvisí s fiktivním dějem, je Schneiderův údajný „*chmurný názor v světě*“.

V díle vychází spisovatel z katechetovy povahy (vystihuje ji jako měkkou a tichou, již si „*druzí brali za podnož*“), ale především z traumatizujících zkušeností s Rútinou smrtí. Z ní také ústí náboženská skepse Schneiderovy postavy: „[Člověk] ví a zná, že vůči přírodě, která nezná milosrdenství, jest tvorem rovněž tak bezmocným jako kterýkoli bídny mravenček; přes to vše přibásnil sobě ve své pýše vlastnosti svrchovaného pána přírody, nad kterou však nemá poměrně větší moci než kterýkoli jiný, byť sebe malomocnější a bídější tvor tohoto světa.“

Motiv „chmurného názoru v světě“ se stále opakuje, představuje dokonce rámeček romaneta, které jím začíná i končí. Jeho symbolický význam podtrhává i to, že Arbes pro něj užívá ustálené jazykové formulace.

Není fiktivní; můžeme ho srovnat s bajkami, v nichž spisovatel předkládal svůj názor na svět a lidskou povahu zřejmě nejpříměji. Smrt v nich představuje častý motiv a bývá brutální. V bajce *Myš a ústřice* hlodavec dostane chuť na mlže a chce mu zalichotit polibkem. Když se však nakloní do lastury, ústřice mu uštípne hlavu. – „Zlatník“ se zase oběsí, když si splete vlas na diamantu se škrábancem.

Tragicky vyznívá zejména *Orel*. Zpupně se rouhá živlům, ty se mu však pomstí na opuštěných mláďatech. Bezútěšná pravda této bajky, že totiž jedinec, jakkoli vynikající, bývá zmučen neúprosnými a krutými přírodními zákony, se podobá citovaným Arbesovým vývodům o netečnosti všehomíra vůči člověku. Ponurá je i bajka *Rybička a pliska*, v níž konipas utěšuje lekající rybičku suchozemskou krásou – ovšem marně, protože zapomíná její přirozenost, náležející jinému živlu. Bezprostředním zobrazením utrpení,³⁸⁵ které je navíc nezvratitelné, zanechává bajka hluboce temný, bezútěšný dojem. Chmurně pak vyznívají i podobenství: *Strážce ráje* nás má sice dovést k bohu, ale činí tak obrazy lidské bídy a ubohosti po vyhnání z ráje, a *Mateřský dům*, rovněž katechizující, pojednává o odloučení a smrti.

Za zmínku stojí, že podobně melancholický dojem jako v Arbesovi bolzanovec zanechal i ve Františku Všetickovi, jenž pak příslušnou impresi vtiskl do románu *Před branami Omegy*.

7.4 Skromný podivín a „povaha ze žuly“

Historik však nemůže redukovat povahu osobnosti na jediný dojem, jímž působila, jakkoli by byl sugestivní a bytostný. Prameny podchycují také jiné stránky Schneidrový osobnosti.

Již jednou zmiňovaný autor hesla ve Wurzbachově slovníku popisuje zesnulého následujícími slovy, prozrazujícími ještě čerstvým, bezprostředním dojem: „*Schneider byl pedagog onoho vzácného druhu, na který člověk narazí jen zřídka. Coby kněz osvícený, co by učitel energický, co by člověk charakterní. Na první pohled se mohl zdát jako podivín [der Sonderling], ale [...] když člověk poznal jeho bytost lépe, objevil nejprve zlaté jádro v poněkud drsné skořápce, a čím více se ji učil poznávat, tím více ho pronikala úcta k vzácnému, osobitému muži, jenž působil stejně skromně jako záslužně.*“³⁸⁶ Autor hesla si tedy všímá Schneidrový nenáročnosti stejně jako Gaudek, který ji zmínil v souvislosti s oblékáním; připomeňme také katechetovo přání, aby byl pohřben bez předmětů, jež mohou využít živí.

³⁸⁵ „Pomalu vyschla i voda v jamce – tu sebou házející rybička v zoufalství, vymrštila se konečně na drn, kde se ve smrtelných úzkostech svíjela a kroutila.“

³⁸⁶ [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876)

Obzvlášť cenné jsou dva odstavce o Schneidrově povaze, jež nám ve dvou rozdílných dílech (životopisu Marie Palacké a Bernarda Bolzana) zanechala Marie Červinková-Riegerová. Jak jsme vyložili v podkapitole o Schneidrových vztazích s rodem Palackých a Riegerů, tato žena ho dobře znala.

„Význačnými vlastnostmi jeho byly duch neobyčejně jasný, bystrá soudnost, hluboká znalost povahy lidské, nade vše jiné pak pevná, železná vůle a hluboká opravdovost, s kterou snažil se mravní a logické poznání pravdy uváděti v praktickou skutečnost nejprve u sebe a pak u jiných. Zdá se nám, jako by Bolzanova snaha účinkovati na vůli byla nalezla své nejvlastnější a nejmužnější vtělení v mužné a rázné povaze Schneiderově. Zásadou svou, že člověk zmůže vše, co opravdu chce, prováděl až do nejzazší krajnosti a také v životě i ve smrti podal pohnutlivý důkaz, až k jakému stupni mocnost vůle v člověku se vyvinouti může,“³⁸⁷ píše se v Bernardu Bolzanovi.

Srovnáme první charakteristiku s tím, co Marie popisuje v životopisu své matky: *„Mravně praktická síla bolzanismu, jeho neustálé odkazování na činy a působení na vůli doznalo v rázovité a silné individualitě Schneidrově svého nejcharakterističtějšího vtělení. Byla to povaha jakoby ze žuly tesaná, vůle železná, energie neoblomná – jeho život i jeho smrt podávají obraz toho, k jaké mocnosti může dospěti síla vůle u člověka. Schneider v životě i v umírání hleděl prováděti svou zásadu, že člověk zmůže vše, co doopravdy chce.“³⁸⁸*

Schneiderův voluntarismus je zřejmě zdůrazněn zcela oprávněně. Autorčiny vzpomínky můžeme srovnat s bajkou vydanou ve *Wahrheit in Bildern*, v níž vyniká výjimečně dlouhé epimythion. Autorovi posloužilo jako příležitost k samostatné úvaze, překračující rámec bajky; nic podobného se už v celé sbírce nevyskytuje. Cituji v překladu Václava Rozuma:

Jeřáb a vlaštovka

Vlaštovka opozdivši se při svém podzimním stěhování potkala jeřába, který též samotný hledal teplo ve vzdálených zemích. Táhl spolu a cesta je vedla přes moře. Sotvaže protějšího břehu dostihli, spadl jeřáb celý umdlený na kraji jeho. Ráno ubírali se dál a museli opět přes moře, které o mnoho širší bylo. Na kraji protějšího břehu padl jeřáb zas celý umdlený na zem. „Čím se to děje,“ ptala se vlaštovka, „že tak mdlým jsi? Slabost to není, neb poslední náš let trval skoro třikrát tak dlouho, jak jsme včera nad vodou byli, a ty včera nebyl o nic více mdlý než dnes, a dnes nejsi o nic více, než jsi byl včera.“

„Nevím, odkud to pochází,“ odpověděl jeřáb. „Jak dlouho jsem nad vodou, jde to zcela dobře, jakmile však břehu dostihnu, musím na zem.“

Odtud to pochází, že skoro nikdy celé síly neužíváme, a poněvadž nic více než tu, které jsme již použili, neznáme, domníváme se, že je menší, nežli vskutku je. Jsme totiž často donuceni k činům, které se nám nemožnými býti zdají. A přec nacházíme k nim dost síly v nás. Jakmile však nucení přestane, shledáváme, že ona síla, ve kterou jsme se důvěřovali, strávena jest. A poněvadž potom se domníváme, že nemůžeme dále, nemůžeme opravdu dál.

Zaříd' to tak, abys ty a druzi tvoji něco z moudré mušenosti konali, a dokážete věci víře nepodobné.

Podobně vyznívá parabola „Samson a Jonatan v šíři duchů“, otištěná nejprve v *České včele* a poté ve *Wahrheit*:

Jonatan: *Nalezl jsem tě konečně, Samson! poznávám osobně muže, který tolik nadpřirozeného vykonal v Izraelu a v zemi Filištínských a k tomu sílu v kadeřích hlavy své měl.*

Samson: *V kadeřích nebyla, příteli Jonatane! nemoudrý byl jsem, věřiti, že ve vlasech jest. I tak jak jedna nemoudrost druhou stihá, mýlil jsem se, že jsem o celou svou sílu přišel, vida kadeře své v klínu Dalily. Kdo*

³⁸⁷ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001

³⁸⁸ ČERVINKOVÁ-RIEGEROVÁ, Marie. *Marie Riegerová, rodem Palacká: život a skutky její*. Praha: nákladem obce Pražské, 1892.

ale myslí, že nemůže, ten nemůže skutečně, poněvadž nechce moci a nemůže chtít. *A tak mne zatkl.*

7.5 Osvícenec i romantik

U bajek ještě na okamžik zůstaneme; podle *Österreichische Biographisches Lexikon* totiž Schneidra „jeden z jeho žáků“ popsal jako „mimořádnou, ostře se rýsující osobnost příbuznou Lessingovi“.³⁸⁹ Přirovnání k tomuto osvícenskému mysliteli a spisovateli lze nejspíš v kontextu vzpomínek ostatních pamětníků interpretovat tak, že Schneider byl stejně racionalistický a upřímný jako jeho bajkářský vzor. Naopak Lessingův sarkasmus a rozverný smysl pro humor nemá ve Schneidrově období, snad až na několik vzácných pasáží z korespondence a bajek. – Potud osvícenské rysy jeho charakteru.

Romantická životní nálada, která kolem poloviny 19. století pronikla Evropu, se u něj projevila především v oblasti literatury. Víme, že po vzoru Waltera Scotta napsal divadelní hru, jejíž inspiraci prozrazuje již název: *Jezerní panna*. Nikdy ji však nevydal tiskem. Scotta ostatně vedle ostatních romantiků (např. Goetha) četl i Bolzano. Anton Gaudek nám zase uchoval zmíněnou vzpomínku o Schneidrově setkání s dánským romantickým básníkem Jensem Baggesenem (1764-1826), díky níž zjišťujeme, že páter Schneider byl jeho čtenářem – nejspíše v německých překladech. Z Baggesenových děl byla tehdy v českých zemích nejznámější báseň *Parthenais*.

Tyto informace se nám zachovaly náhodně; je pravděpodobné, že kromě Waltera Scotta a Jense Baggesena četl i další romantické beletristy. Můžeme si však být jisti, že znal F. W. G. Hegela. Gaudek totiž napsal, že páter Schneider nemohl tohoto filosofa strpět kvůli nesprávnostem v jeho spisech, ale i kvůli prohřeškům proti „Schreibart“ (estetice literární práce), zejména kvůli nejasnosti. Stejně jako u četby W. Scotta tu můžeme poukázat na analogii s Bolzanem, jenž odmítal romantickou filosofii coby zmatenou a estétskou; upřednostňoval prý „jasné pojmy“. Poněvadž si zvykl vše akurátně dokazovat, byl Bolzano nastupujícími romantiky nařčen ze suchopárnosti a přílišné obšírnosti.³⁹⁰ I na tomto detailu můžeme pozorovat zvláštní koexistenci odcházejícího osvícenství a přicházejícího romantismu.

7.8 „Být lepším, moudřejším, šťastnějším“

Životním heslem pátera Schneidra, které jeho přátelé nadepsali i na náhrobní desku, byla tato deviza: „*Sein Wunsch und eifrig Sterben war auf Erden, / dass Alle besser, weißer, lebensfroher werden.*“³⁹¹ Je to obecně bolzanovská idea: stejnou formulaci lze nalézt i v exhortách. „*Ne, mým nejvroucnějším přáním a mou nejjistější nadějí je, abychom se jak vy, tak já stávali díky každé napříště konané exhortě lepšími, moudřejšími a šťastnějšími,*“ praví Bolzano v kázání, jež J. Loužil pracovně nazval *Jak naslouchat exhortě*.³⁹² Táž slova se opakují i v dalších exhortách³⁹³ a stejná trojice adjektiv se vyskytuje v esejí *O pokroku*. Podle tohoto textu jsou dobrota, moudrost a štěstí těmi kategoriemi, v nichž lze sledovat pokrok lidstva.

Idea obecného blaha je přirozeně starým filosofickým pojmem, který lze vystopovat přinejmenším k Aristotelovi. V osvícenství však nabývá na důležitosti a stává se ústředním bodem úvah o státě. Osvícenští právníci se domnívají, že úkolem panovníka je usilovat o obecné

³⁸⁹ „... außergewöhnliche, scharf umrissene Persönlichkeit in der Nähe Lessings.“

³⁹⁰ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001

³⁹¹ „Jeho přáním a vášnivou touhou na zemi bylo, aby se všichni stali lepšími, moudřejšími a šťastnějšími.“

³⁹² BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. Zvýraznění v této citaci není původní.

³⁹³ Např. „... uděláme sebe sami šťastnějšími, čím lepšími a moudřejšími se staneme.“

blaho svých poddaných.³⁹⁴ Utilitaristé, bolzanovci a někteří další osvícenci (Voltaire, Rousseau, Jungmann) do tohoto blaha zahrnují kromě lidí i ostatní cítící bytosti.

Motto pátera Schneidra tak ukazuje, jak se podílel na obecném duchovním majetku své doby.

7.9 „Cynický jezuita“: obraz v *Pamětech* Josefa Václava Friče

Vzpomínky J. V. Friče, který nikdy nebyl Schneidrovým žákem, zařazují kvůli jejich kurióznosti. Musíme je však vnímat v kontextu celých Fričových *Pamětí*. Povahopisné črty v nich obsažené se totiž obecně vyznačují znevažujícím nazíráním a věcnými chybami, proto vypovídají daleko spíše o Fričovi samotném než o popisované osobě.

První zmínka o páteru Schneidrovi se objevuje v souvislosti s Janem Palackým, jenž se s Fričem vídal ještě jako chlapec. O mladém Palackém, kterého mimochodem Frič líčí jako rozmazleného a odpudivého, se tu praví: *„Že byl otec jeho evangelíkem, čímž tento zvláštní mou úctu vzbuzoval, zvěděl teprve mnou – to čirou náhodou –, neboť paní Palacká, jejímž rádcem byl kdysi bolzanista, později pak zchytralý jezovita, páter Šnajdr, úzkostlivě to před synem ukrývala; kterážto okolnost však nijak nevadila dědovi, advokátovi Měchurovi (sic), jenž s doktorem Heldem byl pravým zase vzorem předrevolučního, sobeckého voltairiána.“*³⁹⁵

Další poznámka o páteru Schneidrovi – a zároveň ostatních bolzanovcích, jmenovaných i nejmenovaných – se drží k výkladu o stárnoucím Bernardu Bolzanovi. Fričův otec býval na filosofii Bolzanovým žákem a podle synova vlastního vyprávění vstúpil dětem úctu k někdejšímu učiteli. Do rodiny zval ostatně bolzanisty, jako byl Václav Štulc nebo František Škampa, domácí katecheta Fričových, o němž bude řeč v následující citaci. Mladý Frič však otcovu úctu bezpodmínečně nesdílel. Následující úryvek je kritikou Bolzana, ale především jeho následovníků a žáků, a jako takový představuje ojedinělý úkaz v české literatuře. Navíc ho autor nevyvodil ze stanoviska restaurativního, odkud vycházelo nejvíce Bolzanových odpůrců, nýbrž „svobodomyslnického“, antiklerikálního a protikatolického.

„[...] O národní náš vývoj, neuměje ještě po tolika letech ani jediného českého slova, zhola se již nestará. Připadalo mi, jako by od krásných dob vlasteneckých svých exhort, jimiž co věhlasný předchůdce doktora Augustina Smetany poukazoval k světodějnému povolání země české, [...] hověl si vlastně v tiché jen kontemplaci mnohé již desetiletí na jednou dobytých svých mučednických vavřínech. V černých jeho očích tkvěl sice dávný lidomilný žár, ale z tváře na pohled úplně klidné, dokonalého mudrce, jenž mnoho promysliv a protrpěv zdál se být úplně hotov s lidmi a se světem vůbec, vybleskl přece často ironický úsměv, jenž připomínal spíše Voltaira než shovívavého pěstouna nadšených pracovníků k oblažení člověčenstva. Či byl si toho snad vědom, na jak různou půdu padlo símě jeho prvotního, mravní cit a bystrý rozum stále vzbuzujícího slova? Styděl se snad za to, kolika napotomním chlebařům, sobeckým nástrojům nelidského utiskování, kolika nízkým vydřiduchům aneb šlechtickým prostopášníkům troufal si kdysi vstúpit zásady osvíceného ducha křesťanského? Nermoutil se třeba skrytě nad tím, že cyničtí Šnajdrové, fanatičtí Štulcové a pokrytečtí Škampové, ano mnozí zřejmí jezoviti, duchamorní zélóti a potutelní vydělkáři zneužívali šlechtěného svého mistra, zovouce sebe bolzanisty? Vždyť i Lev Thun zval se časem s pýchou jeho stoupencem! – Krutý to věru los, zúrodňuje-li kdo v potu tváře zanedbané role a vzejde-li mu pak na něm, aniž by to odčiniti mohl, přičiněním protivníka, jehož potírat se domýšlel,

³⁹⁴ HRBEK, Jiří. „Mezi bohem a přirozeným právem.“ In: LORMAN, Jaroslav a Daniela TINKOVÁ, ed. *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého osvícenství*. Praha: Casablanca, 2009

³⁹⁵ FRÍČ, Josef Václav. *Paměti I-III*. Praha: SNKLHU, 1971

s převahou bejlí, jež spoléhajíc na to, že hospodář v své malomoci musel mu pustit zvůli, hlásá pak o sobě: Já jsem tou pravou pšenicí!“

Úvahu nad příčinami filosofova údajného marasmu uzavírá shrnutím: „Bud' jak bud', Bolzano nedožil se ve svých žácích valné radosti – a proto dožil krátkou jen dobu jasnou, delší však temnou část svého života v úplné resignaci planého soukromí a skoro v naprosté osamělosti.“

Pravdivé jsou na této charakteristice patrně jen jména Bolzanových stoupenců. Podezření vzbouzí už formulace o „černých jeho očích“: ve skutečnosti měl Bolzano oči modré. Dosvědčují to nejen jeho portréty, ale také výrok J. Hoffmanna: „... zdálo se, že silný duch zářící z hlubokého, jasně modrého oka prosvěcuje a ozařuje křehkou svoji schránku – pocít to, ježž jeden jeho posluchač označil slovy: Bolzano byl pouhý duch!“³⁹⁶ Na tomto detailu je vidět, že pokud Frič s filosofem skutečně mluvil, leccos bud' zapomněl,³⁹⁷ nebo si přibarvil.

Následující jízlivost postihuje patres Schneidra a Štulce společně: „... však co se pátera, nyní katechety Štulce dotýče, tu prý obávám se, že si bude na staroměstském našem gymnasiu hůře než páter Šnajdr na technice počínati.“³⁹⁸ Václav Štulec byl jmenován profesorem Akademického gymnasia v roce 1848. Fričovi na něm vadil údajný ultramontánní fanatismus a vůbec projevy romantického katolicismu – citovost a tradiční formy zbožnosti. Tito kněží mu tedy nepřipadají jako vhodné katechetové z opačných příčin: jeden je prý vychytralý cynik, kdežto druhý uvzdychaný růženečkář.

Patres Schneider, Škampa a Štulec tvoří u Friče přímo symbolickou trojici prohnilých bolzanovců. Vylíčív jednu z pražských klevet, týkající se mravopochestnosti Františka Škampy, Frič pokračuje: „Jen mimochodem podotknu, že jak Schneider, tak i Škampa a Štulec vyšli vlastně ze školy Bolzanovy! Dobrá to výstraha, jak nebezpečno klouzat se na želízkách [tj. bruslích] racionalismu po skluzkém ledě starosvětských lží. –“³⁹⁹ Cynická mravní indiference a „jezuitský“ fanatismus tvoří spisovateli dva extrémy, do nichž zabředají žáci, již se vzdělili svému učiteli.

Pokud má Fričova averze k páteru Schneidrovi zvláštní důvod, mohla by jím snad být polemika s Augustinem Smetanou. Tohoto originálního filosofa a „svobodomyslníka“ (*Freigeist*) Frič obdivoval. Za zmínku však stojí, že ve II. svazku *Pamětí* (od r. 1848) nachází Frič pro německé bolzanovce i laskavé slovo. „Profesora Schneidra, Bolzana“ a jiné jmenuje mezi „Čechoněmci k nám spravedlivými, s námi od počátku souhlasícími“, jež prý jejich nacionalističtí soukmenovci prohlašují za „zrádce a odřezance“.⁴⁰⁰ Při zmínce o Bolzanově smrti – patrně pod dojmem otcova žalu – Frič uznává, že Bolzanovi se podařilo svým žákům, „třeba se pak stali zkostnatělými byrokraty, vštípiti řídké ty city humanismu, jež se v nich, ač pečlivě skryty, v chvílích nestřežených přece probouzely.“

7.10. Shrnutí

Množství a rozmanitost dochovaných pramenů nám umožňuje životnou rekonstrukci Schneidrových povahy. Z jejich svědectví vyvstává disciplinovaná, asketická a vůlí ovládaná osobnost. A zároveň osobnost laskavá, do posledního dechu sloužící ideálu obecného blaha. Franz Schneider, jak ho znali současníci, byl zachmuřený a přísně racionální, ale i citlivý, útrpný

³⁹⁶ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001.

³⁹⁷ *Paměti* poprvé vyšly r. 1898.

³⁹⁸ FRIČ, Josef Václav. *Paměti I*. Praha: SNKLHU, 1971.

³⁹⁹ FRIČ, Josef Václav. *Paměti III*. Praha: SNKLHU, 1975.

⁴⁰⁰ FRIČ, Josef Václav. *Paměti II*. Praha: SNKLHU, 1977.

a velkorysý. Jeho soukromá zbožnost zůstala celý život upřímná ve své původní hloubi, ačkoli pod Bolzanovým vlivem změnila formu. Snažil se každou otázku proniknout intelektem a postihnout jím přirozenost všech a všeho. Vzbuzoval ne-li lásku, pak obvykle alespoň úctu. Vynikal oddaností a pečující obětavostí vůči těm, k nimž přilnul nebo kteří mu byli svěřeni: učitelům, přátelům i žákům. Jeho polemika s Augustinem Smetanou postrádá jiskřivou ironii – je spíše těžkomyslnou, bolestnou obžalobou *de profundis*. Proto nepřekvapuje, že někteří současníci (Jakub Arbes, Marie Palacká) viděli v tomto bolzanovci melancholického, introvertního muže, který na ně působil, jako by nikdy nebyl šťastný. Jeho texty skutečně nevynikají humorem nebo lehkostí. Zato nabízejí tesklivé zadumání nad povahou světa a jeho nejhlubšími principy. O to pozoruhodnější je splynutí pesimistické povahy s optimistickou osvícenskou devizou čili – slovy marxistického filosofa Antonia Gramsciho – „*pesimismus rozumu a optimismus vůle*“.

8. LITERÁRNÍ DÍLO

V této části bakalářské práce se zaměřím na část Schneiderova literárního odkazu, která se zachovala v tištěné formě. Jeho odkaz rukopisný se totiž dílem ztratil těsně po autorově smrti⁴⁰¹ a dílem se dostal do rukou autorových přátel, kde se stal nezvěstným později. Tak je (přínejmenším prozatím) například ztracen rukopis Schneiderovy divadelní hry na motivy *Jezerní panny* Waltera Scotta, o níž víme z naučných slovníků Riegerova a Ottova. Nekrolog z „Prager Morgenpost“ zase hovoří o „zprávě z osvědčeného zdroje“, že existují nevydané rukopisy pedagogické.

Schneiderovo dílo je rozmanité, a přece vnitřně soudržné. Dělí se na beletrii (bajky a podobenství), publicistiku (životopisné črty *Wie ein armer Dorfknabe zum Studieren kam*), básně, komentáře k Bolzanovým dílům a na literaturu vzdělávací, jmenovitě náboženskou (série přednášek *Lies und denke*, Kristův životopis *Geschichte unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi*). Všem těmto textům jsou společné osvětové ambice: autor jejich prostřednictvím propaguje soustavy či myšlenky podporující obecné blaho – v jeho pojetí tedy bolzanismus a římský katolicismus.

Jak nasvědčuje poznámky jeho současníků, ve své době byl Schneider ve vzdělaných pozdně osvícenských vrstvách oblíbeným autorem. Anonymní německý recenzent nám zanechal zmínku, že podle jeho životopisu Krista vyučují katechetové v Lipsku (viz níže). Víme také, že Schneiderova zlomkovitá autobiografie byla přeložena do francouzštiny a vyšla v pedagogickém časopisu *Bulletin de l'Instruction primaire*.⁴⁰²

Stejně jako celý Schneiderův jev se však jeho práce vytratily z obecného povědomí rychle po autorově smrti. Již v 70. letech napsala Marie Riegerová Červinková následující shrnutí:

„Spisy jeho z veliké části vešly nyní v zapomenutí; nacházíme v nich všude výraz určitý a jasný, hluboké proniknutí předmětu a ve mnohých i opravdu pojmutí básnické. Popis jeho dětství ve *Wie ein armer Dorfknabe zum Studieren kam*, jeden z nejrozkosnějších obrázků života vesnického, vytištěn jest v *Österreichische Schulbote* a přeložen také v pařížském *Bulletin de l'Instruction primaire*. *Schneiderovy bajky* ve *Wahrheit in Bildern* náleží zajisté k nejlepším pracím svého oboru.“

V současných německých a českých odborných pracích se objevily odkazy na *Wahrheit in Bildern* (Wilhelm Zeil: *Bolzano und die Sorben*; Jiří Kořalka: *František Palacký a čeští bolzanisté*), avšak bez literárněvědného a filosofického rozboru. J. Kořalka se ve výše uvedené studii soustředil pouze na věnování českého překladu této knížky od V. Rozuma Bolzanovi a na Bolzanův biografický medailonek, připojený rovněž Rozumem. Žádný odborný spisovatel se také dosud nezmínil o ostatních Schneiderových bajkách otištěných pouze časopisecky. O existenci polemiky s Augustinem Smetanou věděl Ernst Nittner, ale pro krátký článek o Schneiderovi mu nepřipadala důležitá.

8.1 Bajky

⁴⁰¹ Dle *Slovníku naučného*: „... dílem po smrti jeho bohužel snad navždy ztraceny jsou“. [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870

⁴⁰² ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001

8.1.1 V kontextu jungmannovské fáze

Jak podotýká Arne Novák, „*tíhla literární činnost [Schneiderova] k bajce*“.⁴⁰³ Proč tomu tak ale bylo? V tomto literárním útvaru se pozoruhodně proluly potřeby doby i sociálního prostředí (obrozeného, bolzanovského) s autorovými osobními sklony.

Žánr se v době národních vzkříšení⁴⁰⁴ těšil zvláštní oblibě. Coby autorsky i čtenářsky nenáročná literární forma v prvních fázích obrození sloužil k tříbení jazyka a současně k mravní i estetické výchově nového národního publika. Mezi tehdejší česky píšící bajkaře patřili Antonín Puchmajer, Václav Štulec, František Doucha⁴⁰⁵ nebo Vincenc Zahradník, z nichž poslední jmenovaný bezprostředně inspiroval vlastní Schneiderovu tvorbu.

Čeští autoři bajek se opírali zejména o dva zahraniční vzory, které se v pojetí bajky vzájemně lišily: buď o Jeana de la Fontaine (např. A. J. Puchmajer), nebo Gottholda Ephraima Lessinga (např. V. Zahradník).⁴⁰⁶ Zatímco La Fontaine zdokonalil bajku především po estetické stránce a přál si ji spíše bohatší, Lessing se soustředil více na obsah než na formu a obětoval složitost bajky ve prospěch prostého, výrazného poučení.⁴⁰⁷ Z těchto dvou vzorů se Zahradník přiklonil k lessingovskému a z něj také vycházel Schneider.

Zahradník během života bajky vydal knižně, ale uveřejňoval je rovněž v časopise *Česká včela*. Po jeho smrti poslal do redakce autora poslední dílka jeho přítel a litoměřický kolega Schneider. Vzor obrozeného bajkaře ho zřejmě povzbudil k vlastní tvorbě; *Včela* tak postupně vedle dvou Zahradníkových bajek (*Kuna a sedlák*; *Kozel*) otiskla i patnáct Schneiderových textů.

8.1.2 Vincenc Zahradník jako bajkářský vzor

Se svým inspirátorem a přítelem sdílel Schneider některé autorské rysy. Bajky obou bolzanovců bývají myšlenkově originální,⁴⁰⁸ jen zřídka variují na obecně rozšířený syžet, aniž by mu přitom daly nový smysl. O svéráznosti Zahradníkových dílek vypovídají už jejich názvy: *Červotoč a beran*, *Husa mezi sestrami*, *Osel v zahradě*, *Pavouk a hlupák*, *Čáp a žába*, *Trnka a švestka*, *Nepravý peníz a opice*, *Zajíc a ovce*, *Sluneční hodiny* atd. Trnka by například měla být podle autora zahanbena svým přibuzenstvím se švestkami, místo aby se jím chlubila, protože ctnostem svého rodu nedokáže dostát. Husa si zase odvykne dobrým mravům, kterým ji naučily labutě, jakmile se ocitne mezi svým hejnem.⁴⁰⁹

Stejně původní jsou bajky Schneiderovy. Výjimku představuje jeho *Kůzle a vlk*, obměna ezopského syžetu *Lišky a vrány*: v obou příbězích dravec napálený pochlebníkem doplatí na svoji marnivou lehkověrnost.

Oba spisovatelé často využívají postavy člověka. Ta je v bajce poměrně neobvyklá, jelikož nepodléhá typizaci tak snadno jako postavy různých druhů zvířat a nenabízí krystalickou, zákonitě se prosazující, nadosobní přirozenost. V případě Schneiderových bajek, které si nekladnou za cíl ani jednoduchost, ani přímočarost motivací, je to ovšem volba účelná. Tento rys ostatně sdílí s Lessingem.

⁴⁰³ NOVÁK, Arne. *Literatura česká devatenáctého století*. V Praze: nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech, 1905. D. III, část 1. - str. 378

⁴⁰⁴ Ottův slovník naučný charakterizuje bajku jako žánr, který se objevuje „v dětském věku jednotlivců i národů“. Jan OTTO, *Ottův slovník naučný*, 3. díl, Praha 1890.

⁴⁰⁵ ibidem.

⁴⁰⁶ ibid.

⁴⁰⁷ ibid.

⁴⁰⁸ Srov. Novákův soud o Zahradníkově „myšlenkové samostatnosti“.

⁴⁰⁹ ŘÍHA, Václav (ed.). *Bajky*. Praha: Antonín Dědounek, 1942.

Zahradník, jak zdůrazňuje Arne Novák, je při psaní veden „zájmem filosofickým a pedagogickým“⁴¹⁰ – stejně jako Schneider. Étos a didaxi v bajkách našeho učitele, filosofa a kněze rozebereme níže, zatím jen podotkneme, že bajka pro Schneidra byla médiem bolzanismu a konkrétního etického učení vůbec ještě o mnoho více než pro Zahradníka.

S tím souvisí, že Schneiderovy bajky nejsou určeny malým dětem – vzhledem ke svojí složitosti, subtilnosti a mnohdy i chmurnému, bezútěšnému naladění, které má být odrazem života. Ani Zahradník nepsal jen pro děti, jeho dílka jsou však mnohem jednodušší a přímočařejší. Slohově je nejspíše můžeme označit za klasicistní. Sám je charakterizoval jako „původní, nelíčené, prostě psané a takměř nahaté.“⁴¹¹ Z toho důvodu Schneidrovi také vyčítal „přílišnou hloubku a nedostatek zřetelné pointisace“,⁴¹² což je kritika zcela v lessingovském duchu. Schneiderův sloh je spíše romantický: bohatý a obrazný. Ponaučení některých jeho bajek někdy vyjadřují velmi osobitá a komplikovaná pozorování; například *Orel a výr* má mj. tyto závěry:

- 1) „Řeč pravdivá z úst nevinnosti dochází i proti vůli k srdci.“
- 2) „Ukrutná libovolnost činí z dobrých srdcí zlé a dohání je k zločinům.“⁴¹³

Pěstování bajky mohli oba bolzanovci výtečně sladit s učením, k němuž se hlásili. Sám Bernard Bolzano tomuto žánru (podobně jako písni) totiž připisoval důležitou roli. Jedno z těžišť svého působení spatřoval v mravní výchově, proto se od dětských let o bajky zajímal a doporučoval je k četbě svým svěřencům – sourozencům i přátelům. V dospělosti nabádal žáky, aby se jim věnovali rovněž. Podle Marie Červinkové-Riegerové sám navrhl Schneidrovi, aby sepsal *Pravdu v obrazech*, a Václavu Štulcovi uložil překlad bajek protestantského duchovního Wilhelma Heye.⁴¹⁴

8.1.3 Způsoby publikování: časopisy a knihy

Česká včela (1834-1847), zábavní a vzdělávací příloha *Pražských novin*, otiskla v letech 1837 a 1838 (ve 4. a 5. ročníku) celkem patnáct Schneiderových děl.⁴¹⁵ Z toho jedenáct jsou bajky, tři podobenství a jedno poučný dialog.

Jeho texty se objevují i v dalších časopisech a novinách. J. V. Rozum poslal tři bajky přeložené do češtiny („Dub a rákosí“, „Zlatník“, „Roj much“)⁴¹⁶ do Amerligova *Posla z Budče* a přislíbil vydavateli další. Dvě bajky („Pes a osel“,⁴¹⁷ „Proskurník a stromy“) se objevily ve *Škole a životě*, již ostatně vedle F. Řezáče redigoval také V. Rozum; parabola o Gamalielovi a Miriam zase v *Květech*.

V roce 1848 vyšla knižně některá z děl publikovaných časopisecky, k nimž autor připojil práce nové. Knižka nesla název *Wahrheit in Bildern* a českého překladu J. V. Rozuma, vypracovaného „pro mládež dospělejší“, se dočkala již roku 1850. Překladatel počestil autorovo jméno na Františka a připojil věnování „blahoslavené památce Bernarda Bolzana“, jakož i krátký životopisný

⁴¹⁰ NOVÁK, Arne. *Literatura česká devatenáctého století*

⁴¹¹ NOVÁK, Arne. *Literatura česká devatenáctého století*. V Praze: nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech, 1905. D. III, část 1. – str. 378

⁴¹² *ibid.*

⁴¹³ SCHNEIDER, Franz. *Pravda v obrazech: bájky a podobenství*. Praha 1850.

⁴¹⁴ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie; SAK, Robert, ed. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001

⁴¹⁵ 1837, ročník 4, výtisk 7, str. 54; výtisk 33, str. 263; 36, str. 284; 41, str. 327-8; a dále 1838, ročník 5, výtisk 10, str. 79

⁴¹⁶ Tyto bajky jsou otištěny jako první tři v knížce *Pravda v obrazech*.

⁴¹⁷ Osel si v bajce zoufá nad tíží nákladu a parnem dne, kdežto pes vedle něj se naopak raduje. Když se ho osel táže na důvod, pes odpovídá, že na svém životě nemůže nic změnit. Je tedy lepší radovat se z něho než se rmoutit. – Druhou bajku cituji níže v textu.

medailonek svého zesnulého učitele. Knížka ostatně spatřila světlo světa v knihtiskárně Bedřicha Rohlíčka,⁴¹⁸ jenž už předtím vydal Bolzanův spis o zlepšení sociálních poměrů *Nová rada*. Tiskl i jiná Rozumova díla – překladová i autorská. Desky byly z obyčejné makulatury, blok však krásila zlatá ořízka. *Pravda v obrazech* obsahuje 51 textů, z nichž 11 vyšlo v *České včele*. Sedm jsou podobenství, zbytek bajky.

Ještě před tímto českým vydáním, roku 1830, vzniklo podstatně kratší vydání německé nazvané prostě *Fabeln*. Nakladatelem byl Thomas Thabor (Tomáš Tábor), jehož tiskárna sídlila v bývalém klášteře sv. Anny. Toto vydání obsahuje především paraboly (*Samson a Jonathan, Sokrates, Strážci ráje, Gamaliel a Mirjam*), ale také dvě bajky. *Der Wurm* se vyskytuje v českém překladu V. Rozuma pod názvem *Housenka*, kdežto *Der Maulwurf* (*Krtek*) není zahrnut v žádném jiném vydání.

8.1.4 Schneidrova teorie bajky a jeho inspirace

Pravdu v obrazech zahajuje rámcová bajka, tedy taková, která v sobě zahrnuje více dalších bajek – v našem případě pět. Tři z těchto pěti v sobě uzavírají ještě po jedné vnitřní bajce: rámec je tedy až trojitý. Jeho příběh navíc sám tvoří také bajku a hovoří o setkání autora s půvabným jinochem, jenž s ním rozpráví o tomto žánru a na konci se představí jako Ezop.

Dílko, které je vlastně devítinásobnou bajkou, představuje svou složitostí naprostou raritu. Lessingovy bajky bývají nanejvýš dvojité. Kromě toho, že předkládá Schneidrovu teorii bajky, je důležité také jako doklad jeho práce s Lessingovými vzory.

Umělecký nápad s úvodním textem je variací na začátek Lessingových *Fabeln*. Německý spisovatel tu hovoří o bajkáři, jemuž se nedaří skládání půvabných děl po vzoru Lafontainea. Zoufalého ho zastihne Múza, jež mu poradí, aby se přestal starat o tvar a soustředil se na obsah. Lessingova ponaučení zní, že mnozí autoři vydávají svou neschopnost za uměleckou inspiraci.

Schneidrův Ezop zase v pěti malých dílkách vysvětluje bajkáři, k čemu jsou bajky dobré a jak je psát. První vnitřní bajka předkládá příběh rolníka a opice (variace na klasického Aisóпова „Člověka a satira“). Opice nedůvěřuje člověku, který ji zachránil před umrznutím, poněvadž podle poučky nelze důvěřovat tomu, kdo „jedním dechem chladí i zahřívá“. Uprchne a umrzne. Bajka tedy nesmí předkládat ponaučení temné nebo dvojznačné, aby nepůsobilo škodu těm, kdo by ji špatně pochopili.

V „Jestřábu a orlu“ král ptáků rozsápe poddaného, který ho poučoval nezaobaleně. Ve „Špačku a orlu“ naopak uspěje dvorní šašek, jenž použije další bajky,⁴¹⁹ aby králi nastavil zrcadlo jeho krutosti. Tento žánr se tedy ukazuje jako ideální prostředek jemné výtky.

Navíc díky své obraznosti lépe přesvědčuje o nabízených pravdách. Ezop dále vypráví bajkáři o Egyptanovi, jehož sám odvedl od pověřivé víry ve sny. Na cestách Egyptem bavit svého hostitele příběhem o muži, který uvěznil syna v altánu, aby ho nezabil lev podle proroctví zjeveného ve snu. Syn se však nudil, a když si prohlížel lovecké výjevy na zdech, popadla ho zlost, že je uvězněn. Udeřil proto do stěny, na níž byl zobrazen lev, otevřel si ránu a zemřel. – Egyptan uváží ponaučení a přestane důvěřovat vlastním snům.

Konečně bajka, jak praví Ezop, „*usnadňuje upotřebení pravdy*“: příběhy se pamatují lépe než abstraktní poučky. Tak se mu prý kdysi podařilo přesvědčit dívku, aby důvěřovala lidem, pomocí vyprávění. Šlo v něm o muže, jenž důvěřoval chlapci, dokud se nepřesvědčil o jeho

⁴¹⁸ Sídlila v Praze v Karlově ulici č. 188.

⁴¹⁹ Špaček namluví orlu, že tetřev vyslechl rozhovor prasat tupících krutého lva. Orel zuří a vyšle špačka pro tetřeva, ale zatím si uvědomí, že totéž o něm ptáci oprávněně říkají totéž co savci o lvu. Ze strachu před svržením přestane vraždit.

nedůvěryhodnosti tak, že ho chlapec nechal na holičkách před medvědem. – Dívku, jež si až dosud nedala strach z lidí vymluvit, bajka ukonejšila a ona se mohla šťastně vdát.

Na konci rámcového děje vybídne Ezop autora, aby nebyl tak neopatrný jako on a nedal se pro svou pravdomluvnost zahubit.

Viděli jsme, že k Ezopovi (Aisópovi) se spisovatel hlásí explicitně. Hned na úvod jeho vypravěč říká: „*Za dnů mé mladosti namáhal jsem se jednou nadarmo, bych nějakou poučlivou povídku, v kterých otec Esop mistrem jest, sobě vymyslíl...*“ Ve sbírce bajek však nacházíme také explicitní odkaz na Lessinga: jeden z textů nese název „Lessingův krkavec“⁴²⁰ a je intertextuálním pokračováním příběhu, který se v originále jmenuje prostě „Havran“ – „Der Raabe“.⁴²¹ Naráží však zároveň na další Lessingovu bajku „Havran a liška“, která zpracovává tradiční syžet o vráně, lišce a sýru. Ve Schneidrově bajce najde havran, jenž se pokládá za vyvolence bohů, mrtvou lišku. Poněvadž mu předtím ukradla maso, vidí v její smrti Jovův trest. Přes varování, že maso bylo otrávené, ji sežere a sám pojde. – Autor tak varuje čtenáře před sklonem pokládat se za oblíbence nebes.

Třetím a posledním inspiračním zdrojem je pro autora bajka biblická. Jedním z počátků žánru, jak Schneider vysvětluje v podčarňíku, je příběh o chudšasově ovečce (II. Samuelova, 12, 1-15),⁴²² jímž Samuel přivede k rozumu Davida.

8.1.5 Obsahový rozbor

Korpus bajek zahrnuje jak dílka jednoduchá a poměrně konvenční, tak složitá a originální. Do první skupiny patří například *Kůzle a vlk*, *Sedlák a sysel* či *Smělý zajíc*.⁴²³ V této práci se hodlám věnovat především skupině druhé a rozebrat díla zajímavá námětem nebo motivy. Ta lze orientačně rozdělit do následujících skupin:

- a) bajky zdůrazňující filosofický motiv *přirozenosti*
- b) „bolzanovské“ bajky, tj. tlumočící učení B. Bolzana
- c) osvětské bajky, tj. hlásající osvětské ideály

Rozdělení je samozřejmě jen pracovní: kategorie a) by teoreticky mohla tvořit podskupinu kategorie b), neboť přirozenost je důležitým pojmem Bolzanovy filosofie, a b) zase podskupinu kategorie c), jelikož bolzanovství řadíme k osvětským směrům.

a) Bajky zdůrazňující filosofický motiv „přirozenosti“

V oddílu o Schneidrově „chmurném názoru v světě“ jsme se seznámili s bajkou „Rybička a pliska“, v níž konipásek marně utěšuje rybu lekající na suchu. „... *komu však chybí, bez čeho dle přirozenosti a vlastnosti své býti nemůže, tomu není vši láskou a přívětivostí k pomoci, nedá-li se mu, čeho potřebuje,*“ zní poučení tohoto smutného příběhu. Řadí se tak do pozoruhodně rozsáhlé skupiny bajek, které přirozenost akcentují. Příznačně je většina z nich kormutlivá, ne-li

⁴²⁰ Správný překlad by zněl „havran“, ale přejímám český název od J. V. Rozuma stejně jako u ostatních bajek, o nichž pojednávám v této práci.

⁴²¹ Lessing napsal dvě bajky s názvem „Havran“ a jednu s názvem „Havran a liška“. Nám jde o bajku „Havran“ v tomto znění: „*Der Fuchs sah, dass der Rabe die Altäre der Götter beraubte, und von ihren Opfern mit lebte. Da dachte er bei sich selbst: „Ich möchte wohl wissen, ob der Rabe Anteil an den Opfern hat, weil er ein prophetischer Vogel ist; oder ob man ihn für einen prophetischen Vogel hält, weil er frech genug ist, die Opfer mit den Göttern zu teilen.“*“

⁴²² *Pravda v obrazech* cituje chybně – udává správnou kapitolu a verš, ale ve II. knize královské místo ve II. knize Samuelově.

⁴²³ Do přílohy této bakalářské práce vkládám vybrané bajky, které byly otištěny zatím jen v různých číslech časopisu *Česká včela*.

rovnou tragická. „Matka kachen“ vypráví o slepici, jež se ujme kachních vajec a vysedí je. Bojí se však své děti pustit do vody, aby neutonuly, a kachňátka trpí. „Ty jim život, pro který zrozena jsou, zabraňuješ? Tuť musí zahynouti, aneb tě nenáviděti a prchnouti,“ poučuje bajkář.

Poněvadž přirozenost vynikne, když se její nositel vnějškově promění, věnují se zázračné metamorfóze hned dvě bajky. „Proměněná kočka“ se zamiluje do psa a uprosí bohy, aby z ní udělali čubičku. Psu je však nepříjemné její lísní, a když se kočka zapomene a skočí po myši, opustí ji. Bytosti protikladných přirozeností se zkrátka nesnesou. – „Proměněný vlk“ si od bohů vyžádá psí podobu, aby ho na lupu ovčí nezařadili pastevečtí psi. Ti ho skutečně přijmou mezi sebe, ale když vlk uloví první ovci, vrhnou se na něj. Nedbají, že vypadá jako oni: jeho přirozenost je prý vlčí. Zvířeti se podaří utéci zpět ke své smečce a ta je roztrhá, protože je považuje za psa.

Tyto bajky zobrazují přirozenost jako cosi neměnného a osudového, co nás stíhá a podrobuje neúprosným zákonům sebe samých. Pro Schneidra coby pedagoga a kněze je přirozenost jeho svěřenců zároveň předmětem, s nímž musí pracovat a respektovat ho, aby dosáhl výsledků. Ukazuje to „Ovčák a jeho pes“.⁴²⁴ Pes dopustí zadávení ovčí, protože místo hlídání prodlévá u nemocného přítele vlka. Ovčák mu vytkne, že pro dobrý skutek zanedbal povinnost svého stavu, což je proviněním – tutéž zásadu ostatně Bolzano hlásal v exhortách. Navíc psovi připomene, že nemá smysl domlouvat vlku, dokud ten zůstane masožravcem. Možná, že jde o narážku na šlechtu, která podle bolzanovců nejprve musí přestat být na poddaných, než začne skutečně přispívat obecnému blahu.⁴²⁵

„Zahradník a kopřiva“ ukazuje práci dobrého pedagoga, který dovede zohlednit přirozenost a zvolit pro ni takové prostředí, v němž působí k dobrému:

Zahradník a kopřiva

Synáček zahradníkův, chytaje motejla, spálil si ruku o kopřivu, která bujně v pokoutí zahrady rostla. Na chlapečkův nářek přišel otec a hleděl synáčka upokojiti slibem, že kopřivu v okamžení vytrhne.

Slyšíc to kopřiva, prosila zahradníka snažně, by jí neužitečného místečka dopřál. Zahradník odpověděl: „Mně by nikdy nebylo přišlo na mysl, tebe vytrhnouti, kdybys již tak mnohému nebyla škodlivá, jako nyní tomu dítěti.“

„Za to nemohu,“ odvece kopřiva, „páliti jest mně přirozeno. Mně není možno nepáliti.“ – „Proto musíš ze zahrady,“ dokončil zahradník. „Kdybys měl naději, že budeš jinačí, hleděl bych tě polepšiti napomínáním, káráním a trestáním, tak ale tě nemohu trpěti, nechci-li se dočkati, že co nejdříve opět někomu uškodíš.“ Odvedla synáčka přinesl rejč, vytrhnul kopřivu i s kořeny ze země a hodil přes plot.

Zahrabav a vyrovnav jámu zůstal moudrý zahradník zamyšlený státi a řekl sám k sobě: „Dobře jest, že jsem kopřivu ze zahrady vyhostil, proto že zde škoditi musí a dokonce užitečnou býti nemůže; nebylo by ale dobře, bych ji nechal docela zkaziti. Každé rostlině svého vykázaní místa, na kterém dle své přírody a mocnosti k užitku dařiti se může, jest mé povolání, a proto jsem zahradník. Z té příčiny nenechám zkaziti kopřivu a sadím ji opět za plotem, ona bude brániti lehkomyšlným chlapcům, kteří mně tolik mrzutosti a škody nadělají.“

Moudrý zahradník učinil jak řekl, a kopřiva rostla bujně za plotem, rozšířila se a pálila lehkomyšlné chlapce, kteří se k ní přiblížili, tak bolestně do rukou a nohou, že jim chuť zašla, přelézati přes plot.

b) Bolzanovské bajky

Jak bylo řečeno na začátku této podkapitoly, Bernard Bolzano byl velkým stoupencem pedagogických žánrů včetně bajky. „Lev a myška“, které Franz Schneider vydal v *Pravdě*

⁴²⁴ Nejde o bajku s podobným názvem „Ovčák a pes“, již rozebírám v podkapitole o bolzanovských bajkách.

⁴²⁵ BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006.

v obrazech, dokonce nesou přípis „podle myšlenky Bolzanovy“. Jde o rozvedení klasického ezopského námětu: na počátku myš zachrání mocného lva, následkem toho však zpychne a vychloubá se, že jí král zvířat dopřává ta nejlepší sousta. Lev, z nějž postupem času vyprchá vděčnost, už myš nepotřebuje, a tak ji pohltí i s kýtou, kterou jí předtím nabídl.

Většina „bolzanovských“ bajek pracuje obecně s ideou veřejného blaha. „Pes a vlk“ názorně objasňují, že lidé jsou ke službě tomuto ideálu uzpůsobeni v různé míře – myšlenka, která se vine také Bolzanovými exhortami:

Pes a vlk

Vlk: *Rci mně, jak to mám začít, abych si lásku a důvěru, kterou ty požíváš, získal?*

Pes: *Hleď si prospěchu svého, abys ale jiným, kde nemáš, neškodil; a můžeš-li blaho jiných a zároveň vlastní dosáhnouti, tedy neznám pro tebe nic vyššího.*

Vlk: *Pro mě tedy po potom není nic vyššího, kdežto ty sám snad ještě dále jdeš?*

Pes: *Aspoň toužím po něčem vyšším.*

Vlk: *A jakpak daleko toužíš? Či nesmím to vědět?*

Pes: *Máš to vědět: já chci všude užitečným býti, i tam, kde ničeho nezískám a volný jsem život svůj pro jiné nasaditi.*

Vlk: *Bláhový! To nazývám hloupostí.*⁴²⁶

„Ovčácký pes“ představu stupňuje až k mučednictví. V této bajce orel ohrožuje pasoucí se stáda. Starý pes požádá ovčáka o jehněčí kůži, aby k sobě dravce přilákal a zardousil ho. Ovčák ví, že by pes zahynul, a nemá právo souhlasit s jeho obětí – proto ji odmítne. Věrný pes si nakonec poradí i bez jehněčí kůže, a když se s ním orel vznese do vzduchu, podaří se mu prokousnout ptákovu hrdlo. Ovčák nalezne obě zvířata roztržštěná pod skalou.

„Kozel“, jenž odstrkoval ovce od koryta, dokládá, že porušováním obecného blaha škodíme i svému blahu osobnímu.⁴²⁷ Hospodář totiž kozla vyvede ze stáje a uváže ho venku. „Svíčka“ zase nabádá čtenáře, aby trpělivě konali svoje poslání bez ohledu na pohrdání; posměvačné pochodni odpovídá, že jí ke spokojenosti stačí konat svou povinnost, jež je navíc prospěšná lidem, a potěšení jí skýtá jejich „tichá a trvanlivá“ úcta. Toto dílko je ostatně svéráznou variací na starší bajkářský syžet, v němž se lampa naparuje před měsícem, dokud není zhašena závanem větru.

„Pes a kočka“, nejrozsáhlejší ze Schneidrových bajek, ve svých 15 částech předkládá komplexní návod na dobrý (bolzanovský) život. Starý věrný hlídač v ní radí mladé kočce, jak si má počínat. Musí obecné blaho upřednostňovat před svým, příčinu neštěstí hledat a napravovat v sobě samé a nebát se o sebe při službě veřejnosti. Vždy je povinna vykonávat práci, k níž byla určena. Nesmí způsobit škodu pro nepatrné přilepšení, ztrácet čas drobnými neužitečnými činy, spojovat se se zkaženými tvory, ba ani pro nepatrné přilepšení veřejnému blahu způsobit témuž blahu škodu. – Mnohé z těchto myšlenek vyjádřil Bolzano v exhortách, kupříkladu výslovně nabádal posluchače, aby nezanedbali povinnosti svého stavu kvůli konání jiného dobra. „Pes a kočka“ představuje dokonalý příklad toho, jak bolzanovci vychovávali nastupující generaci pomocí bajky.

„Deštník“ bychom mohli zařadit jak do bajek bolzanovských, tak osvícenských. Parádník se v něm posmívá muži, jenž v horkém dni použil deštník místo slunečníku. Kovář na to odpovídá: „... Já však se domnívám, že je zde každá věc ke všemu dobrému, ku kterému se právě hodí. A kdo něčeho dobrého neužívá ke všemu dobrému tam, kde se to hoditi může, ten sluje u mě pošetilcem, a to tím větším pošetilcem, když toho neužitečný aneb docela škodným způsobem užívá.“ On sám by prý měl podle parádníkova uvažování použít své ruce, uzpůsobené ranám, pro výprask žvanilů.

⁴²⁶ SCHNEIDER, Franz. *Pravda v obrazech*. Praha: Bedřich Rohlíček, 1850.

⁴²⁷ „Kdo jiným zle přeje, jest svým vlastním nepřitelem a škodí blahu svému.“

Neudělá to však a raději je využije ke konání dobra. – Tvořivé promýšlení, k čemu lze čeho účinně použít, je typicky osvícenským rysem. V bolzanismu zvlášť vyniká, poněvadž zakladatel školy, ovlivněn T. Malthusem,⁴²⁸ počítal s růstem populace a omezenými zdroji, jimiž je proto nutno šetřit. Připomeňme na tomto místě Schneidrovu řeč o promarnění užitečných materiálů při pohřbívání, zaznamenanou Jakubem Arbesem, jež byla opět inspirovaná Bolzanem.

Na závěr této podkapitoly zařazuji obzvlášť pozoruhodnou bajku s názvem „Proskurník a stromy“, kterou přeložil pro *Školu a život* V. Rozum.⁴²⁹ Ibišek neboli proskurník lékařský je v ní ukonejšěn slovy o nesmrtelnosti, která si špatně vyloží:

K večeru, když první podzimní mráz neočekávaně rychle a krutě nastal, bēdovál proskurník: „Slabší děti letní vůkol mne již všēcky pochřadly, a bēda! bēda! i mne uchvátí smrt. Neuhlídám více krásného rána! Nikdy více je neuhlídám!“

„Vzezři, chudāse, na mne!“ pravil štēp přívětivē, „a viz, jak i moje listí zežloutlo a opadává. Ale to se již mnohokrátē stalo. Před každou zimou jest tomu tak. Avšak zima pomine a já se probuzuji opět k novému životu letnímu. A ty sám nezchřadl jsi před rokem též, a neprobudil jsi se opět, a kveta nepožíval jsi léta?“

„Díky tobē, můj milý!“ odpověděl proskurník umírající. „Zesnutí působí bolest, velikou bolest, avšak opět procitnu, opět budu žíti, opět ---“

„Nyní spí v smrtním spaní!“ podotkl štíhlý stromēček, „a jak jsi mohl jej přelhati, že procitne?“ „Přelhati?“ zvolal strom popuzen. „Co jsem řekl, jest naprosto pravdivé.“

„Ovšemže,“ odpověděl stromēček: „a co on sobē z toho vzal, jest naprosto nepravdivé.“

„Neoblažilo jej to?“ odpověděl strom. A jakou škodu by to mohlo přinēsti? Kž by každý trpící, jemuž pomoci nelze, aspoň tak potēšen byl.“

Bajku lze interpretovat v obecnější rovině, tedy v doslovném smyslu ponaučení. Nabízí se ale i hlubší interpretace, která by pracovala s náboženským námětem textu. Možná, že ibišek symbolizuje lidi, kteří chápou příslib nesmrtelnosti naivně – materialisticky a individualisticky –, zatímco je pouze obrazný. Pokud ale tento nesprávný výklad tiší strach některých lidí ze smrti, není třeba brát jim iluze.

K takové interpretaci mě podnítila Bolzanova *Athanasia*, v níž se smrt chápe jako rozvolnění svazku atomů, tvořících organismus. Ústřední atom, jímž je duše, na sebe pak naváže nové materiální atomy, a tak vytvoří odlišné individuum, než bylo to původní. Není vyloučeno, že nesmrtelnost ibišku a stromu v této bajce je alegorií nesmrtelnosti člověka v Bolzanově pojetí. Pokud by tomu tak bylo a páter Schneider by pokládal katolické dogma o nesmrtelnosti duše v podstatě jen za obrazné, text by osvětloval významnou stránku jeho vnitřního náboženského života, ale také jeho pastorační praxe.

c) Osvícenské bajky

Do této kategorie řadím bajky a paraboly s výrazně osvícenskými motivy. Patří sem „Meč a pero“, z nichž druhé navzdory své křehkosti „*zvítězilo nad pošetilostí a bludem*“. Jak zní – ve shodě s Bolzanovou exhortou – ponaučení: i slabý vykoná velké činy, usiluje-li o dobro.

V kratičkém podobenství „David a Samuel“ si král stěžuje, že ho lid nemiluje tak jako jeho harfa. Samuel odpovídá: „*Budiž mu tím, k čemuž tě Pán povolal a pomazal, a nebude déle pochybovat o lásce tvé.*“ Panovník má z boží milosti vládnout ve službách obecného blaha.

Na sebe navazují bajky „Papoušek“ a „Vrabci“. Cizokrajný papoušek chce na vlastní oči spatřit člověka, a proto ze stromu pozoruje spícího kloučka. Když se však dítě probudí, rozespale

⁴²⁸ BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 2. vyd., v MF 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1981.

⁴²⁹ ROZUM, Václav (překl.). *Proskurník a stromy*. In: *Škola a život* I., 1855.

připadá ptákovi ohyzdné. Odlétaje hlásá do světa, že člověk byl krásný, dokud spal. – „*Nepodobá se tento šilhavý strakapoud všem tlachalům, kteří každé probuzení k lepšímu za hřích rozhlašují?*“ táže se autor. Symbol procitnutí ze snu (nevědomí a pověry) je zde jednoznačně žádoucí – typicky pro osvícenství a v kontrastu s barokem nebo romantismem. Bajku bychom patrně měli vnímat kontextuálně s Bolzanovou exhortou o odpůrcích osvícenství. „Šilhaví strakapoudi“ jsou patrně tmáři, již se děsí nejen falešného osvětlení v podobě nedovzdělaných skeptiků, ale i osvícenství „pravého“.

„Vrabci“ slyší papouškův pokřik a letí se podívat na chlapce, jenž je nyní vzhůru a odhání je od svého stromu, aby nesezobali plody. Rozhořčení ptáci se přidávají k papouškovi a volají, že člověk měl raději spát dál. – „*Národové! Jak by to s vámi vypadalo, kdybyste byli takovými, jakými by vás nerozum a daremnost rády viděly,*“ komentuje to páter Schneider.

Nejpozoruhodnější z osvícenských bajek tohoto kněze je však patrně *Krtek*.⁴³⁰ Vypráví o titulním zvířátku usazeném pod rybníkem, jež jednoho dne málem zahyne při povodni. Když se snaží zjistit, odkud se voda vzala, ovce mu sdělí, že to způsobil „moudrý člověk“. Hospodář totiž otevřel přehradu, aby zavláhl vyschlé louky. Krtek se vysměje člověkově bláznovství i ovci, která je považuje za moudrost. – Následuje ponaučení, kde autor objasňuje, že slepý krtek symbolizuje Voltaira a zátopa svažující louku zase proslulé zemětřesení v Lisabonu v roce 1755. Francouzský filosof totiž stejně jako hrdina bajky nevidí žádný smysl v božím počínání, a tak katastrofu považuje za bláznovství. Zemětřesení v Lisabonu však zůstává součástí rozumného božího plánu, ať ho chápeme, nebo ne. – Zmíněná katastrofa v polovině 18. století vyvolala pochybnosti o jsoucnosti a dobrotě boha, neboť při něm nejprve zahynuli věřící v kostelích a jedinou částí města, která zůstala ušetřena, byla vykřičená čtvrť. Tím, že páter Schneider tyto náboženské pochybnosti odmítá, zároveň odsuzuje příliš radikální formu osvícenství.

Předkládaná bakalářská práce již na několika místech rozebrala Schneidrovu osobní zbožnost, a to i se zřetelem k bajkám. Ty v tomto ohledu představují jeden z nejlepších pramenů vůbec, protože se v nich autor může skrýt za alegorii. Aby byl obsahový rozbor úplný, zmiňme ještě dvě bajky či podobenství s náboženským námětem.

„Kaifáš a Kain“ je dialogem titulních postav, odehrávajícím se v zázemí. Oba hříšníci se vzájemně snaží zahojit bolest, již pociťují nad spáchaným zlem. Kaifášovi se podaří zmírnit Kainovy výčitky, ale sám zůstává pro velikost svého hříchu bez útěchy. Nemůže se ani radovat z vykoupení lidstva, k němuž ve výsledku vedlo ukřižování Spasitele, neboť nic takového nezamýšlel. Tak se ukazuje jako nejhorší postava biblické dějeprawy právě Kaifáš.

Parabola „Dědic paláce“ se ohrazuje proti zavržení víry, k němuž směřuje v autorově době čím dál tím více lidí. Vypráví o Šavlovi (pozdějším apoštolu sv. Pavlovi) a rabbi Gamalielovi. Šavel si od svého učitele vyslechne příběh, kde palác představuje víru. Dědic této stavby, egyptský princ, si pozve přítele, aby mu svůj majetek ukázal. Ten ale v princi vyvolá pochyby o tom, zda jsou základy paláce pevné. Mladík nedůvěřuje moudřejším a starším, již poukazují na starobylost a dobrý stav budovy, a ze strachu z něj uprchne. Vybuduje si pak dům na skále a během bouře o něj přijde. Tak se stane i těm, kdo opustí staré a pevné útočiště víry, uvěří skeptikům a pokusí se vystavět nový domov na mělkých základech. – Podobenství parafrázuje jeden z nejstarších a

---

⁴³⁰ V německém originále: *Der Maulwurf*. / *Unter dem Damm eines Teiches lag eine grosse Wiese, in der ein Maulwurf seine Gänge hatte. Weil eben dürre Zeit war, so beschloss der Besitzer, seine Wiese zu wässern. Das Wasser strömte über die Wiese, und der Maulwurf entgieng nur mit genauer Noth seinem Verderben. Wer hat diese Verwüstung angerichtet? fragte er das Schaf, das auf dem nächten Acker weidete. Das hat der Mensch gethan, antwortete das Schaf: der kluge Mensch. / Der kluge Mensch! entgegnete der Maulwurf: Ich hörte wohl schon früher seine Klugheit rühmen; allen er ist ein Thor, das weiss ich nun. Ein wahres Maulwurfsurtheil!*“ Ja, mein Herr! nicht weiter, als das Urtheil eines Maulwurfes. Wenn aber Voltaire, der der vergötterte Lehrer Ihrer Weisheit, noch lebte: so würde es gut sein, ihm mein Märchen zu erzählen. Sie wissen was er aus dem Erdsturze von Lissabon für einen Schluss gezogen?

nejfrekventovanějších argumentů ve prospěch katolicismu, který P. Schneider používá také v polemice s Augustinem Smetanou, totiž odkaz na stáří této konfese.

8.1.6 Formální rozbor

Rozsah bajek a parabol je nepravidelný. Nejdelší z textů otištěných ve „Včele“ (*Zahradník a kopřiva*) čítá 248 slov, nejkratší (*Sedlák a syseľ*) 34 slov, ostatní bajky porůznu vyplňují rozestup těchto hranic.

Delší bajky jsou přirozeně kompozičně složitější. Poměrně komplikovanou strukturu rozeznáváme třeba u *Zahradníka a kopřivy* (viz přílohu, č. 1) a u *Volení krále* (č. 2): obě dílka obsahují čtyřdílnou kompozici (tzv. situaci, akci, protiakci a výsledek)⁴³¹, jejíž všechny části jsou bohatě rozvedené. Za situaci můžeme u *Zahradníka a kopřivy* pokládat stav, kdy kopřiva popálila synka, za akci vyplnění kopřivy, za protiakci její přesazení a za výsledek stav, kdy pálí neposlušné cizí chlapce.

Nejdelší z bajek v „Pravdě v obrazech“, *Pes a kočka*, je tak členitá, že v patnácti oddílech vlastně obsahuje patnáct samostatných kratších bajek. Tím rozkládá klasickou kompozici žánru a na situaci, akci atd. ji vůbec nelze rozdělit.

Složitost kompozice, ačkoli u bajky bývá často považována za přítěž, je zde autorským záměrem. V mnoha bajkách Schneider dokonce umísťuje dílčí závěr za každou kompoziční část, čímž vzniká raritní zřetězení čtyř a více ponaučení. Např. ve *Volení krále*): „Kdo však se soudí bezpečným, toho neleká hrození.“ (situace), „Zpozdilé jest drážditi mocného, snadno nalezne prostředků ku zkáze tvé.“ (akce), „Šlechetná mysl nepoužívá své moci déle než toho potřebí.“ (protiakce) a „... velikomyslná moudrá mírnost získá všech srdce.“ (výsledek).

Mnohanásobné závěry patří k největším zvláštnostem autorovy bajkářské tvorby. Příznačné je, jak pro knižní vydání upravil bajku o *Smělém zajíci*. Příběh je prostý: zajíc jedenkrát statečně zažene malého psa, podruhé se však přecení a troufne si na velkého, jenž ho zadává. Ponaučením tedy mělo být, že si nesmíme troufat na ty, kdo jsou mocnější než my. *Pravda v obrazech* však přidala závěr ještě k první části, kde zajíc vítězně zažene psíka: mnohý škůdce nás prý pronásleduje jen proto, že se mu netroufneme postavit na odpor. Tento postup ilustruje autorův úsporný sklon vytěžit z krátkého textu co nejvíce tím, že ho interpretuje hned několika způsoby.

„Ptáčník“ zase představují dvojitou alegorii: konkrétního i obecného. Lovce tu nachytá naivní ptáky na drobně pozměněnou past, stejně jakýsi dobový pisálek, na nějž je satira mířena, nachytá čtenáře pozměněným titulem knihy, a ti si ji skutečně koupí.

K méně náročným poučením patří to, které plyne ze *Zahradníka a kopřivy*. Spisovatel tu pracuje pouze se dvěma mravními idejemi (neměnností přirozenosti na jedné straně a možností přizpůsobit podmínky na druhé). Zde však oproti *Volení krále* není ponaučení zdůrazněno kurzívou.

Složitější postup uplatňuje v *Pochodni a svíčke*, kde postava svíčky postupně pracuje s třemi myšlenkami: motivací a ospravedlněním jejího jednání je 1. povinnost, 2. užitečnost a 3. úcta. Každý ze tří motivů autor rozvedl v samostatném odstavci, jež očísloval, aby je zpřehlednil a zdůraznil. V takovém postupu nacházíme důkaz, že Schneider promyšleně přizpůsobuje formu obsahu, takže kompozice díla nám ve výsledku pomáhá pochopit jeho myšlenku. Činí tak na úkor jednotného tvaru – číslování odstavců se například vyskytuje už jen u jednoho z děl v „Včele“ (*Strážce ráje*), jež navíc není bajkou. „Pravda v obrazech“ odstavce nečísluje vůbec, zato v jedné jediné bajce (*Vlaštovka a jeřáb*) užívá oddělovací čáry mezi vlastní bajkou a poněkud

⁴³¹ PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha: Paseka, 2004.

delším ponaučením. – V parabole *Gamaliel a Mirjam* se nacházejí ponaučení čtyři atd. Nejsložitější je *Pes a kočka*, který přináší vlastní závěr v každé ze svých patnácti částí.

Vrstevnatost bajek byla spisovateli často vytýkána. Nabízí se srovnání s Lessingem, který rovněž sepsal několik bajek s vícenásobným závěrem a na úvod své sbírky použil rámcovou bajku. Nebyly ale tak komplikované jako Schneidrový a používal jich v mnohem menší míře.

Náš autor obvykle dbá, aby ponaučení nezůstávalo implicitní. Často je zřetelně formuluje, nebo dokonce zvýrazní (v tisku kurzívou). Tam, kde se jich vyskytuje větší množství, mohou být závěry vyjádřeny v přímé řeči uprostřed díla, a to explicitně i implicitně, kurzívou i bez kurzívy. Je-li jen jedno, vyskytuje se většinou jako epimythion, tedy až ke konci bajky.

Ve většině textů autor využívá dialog jako nositele děje, některá dílka se skládají pouze z dialogu (např. *David a harfa*). V několika bajkách (např. *Orel*) se však přímá řeč vůbec nevyskytuje.

8.2 O svátosti svatého pokání

První číslo *Časopisu katolického duchovenstva* z roku 1840 přineslo český článek Franze Schneidra nazvaný „O svátosti svatého pokání“. Podtitul zněl: „*Pojednání od prof. Fr. Šneidera, učitele náboženství na ústavu technickém i škole reální etc., přeložené od Václava Štulce, kaplana kvílického*“.⁴³² Jedná se o jediný Schneiderův příspěvek, který se v tomto bolzanovském periodiku – založeném K. A. Vinařickým a V. Zahradníkem – objevil. Jak bylo řečeno výše, „Apoštol Slovanů“ Václav Štulec přeložil text do češtiny, ačkoli časopis otiskoval i německé články, a navíc autorovo jméno zčeštil.

Překladatel neuvádí zdroj originálu. Podle mého názoru lze s jistotou předpokládat, že pracoval s VI. ze sešitů *Lies und denke*, Schneiderova cyklu tištěných náboženských přednášek pro studenty reálky. Pokud by tomu tak bylo, znamenalo by to pro nás, že se v českém překladu dochoval alespoň jeden ze sešitů dotyčného cyklu. Zároveň bychom v něm našli vedle učebnice o Kristově životě další průhled do Schneiderova vyučování.

Malý traktát o 33 stranách si klade za cíl vyložit svátost zpovědi srozumitelně a pravověrně. Přehlednosti, která má zjevně didaktický účel, napomáhá mnohastupňové členění pomocí čísel a písmen. O VI. sešitu *Lies und denke* víme, že byl věnován právě svátosti smíření; navíc by článek svým rozsahem, náročností i uspořádáním odpovídal potřebám školní výuky.

Nejprve v něm autor dokazuje nezbytnost svatého pokání.⁴³³ Následně dokládá, že kněžská schopnost rozhřešovat má biblický základ, že se vztahuje na všechny kněze a že je pro odpuštění hříchu nezbytná. Za tím účelem cituje Kristova slova z *Janova evangelia* (XX, 21-23) – překladatel používá textu *Bible kralické* s drobnými odchylkami a výpustkami. Podobně volně pracuje s kralickým překladem neznámý autor českého převodu Schneiderových bajek v časopisu *Česká včela*.

a) Štulcův překlad: „*Jakož mne poslal Otec, tak i já posílám vás. Načež dechl, a řekl jim, kterýmžkoli odpustili byste hříchy, odpouštějít se jim; a kterýmžkoli byste je zadrželi, zadržáni jsou.*“

⁴³² SCHNEIDER, Franz: O svátosti svatého pokání., ČKD, 1840/1, str. 27-60, cit dle: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=10643> (2019).

⁴³³ Pokud bychom se domnívali, že hřích lze odčinit pouhým polepšením, stěží bychom se ho příště dokázali vyvarovat; a naopak kdybychom si mysleli, že hřích odčinit nelze, propadli bychom malomyslnosti. Zpověď prospěje i člověku, jenž nezhřešil, ve skutečnosti však nikdo není bez hříchu.

b) Bible kralická: „Jakož mne poslal Otec, tak i já posílám vás. A to pověděv, dechl, a řekl jim: Přijměte Ducha svatého. Kterýmžkoli odpustili byste hříchy, odpouštějít se jim; kterýmžkoli zadrželi byste, zadržánit jsou.“

Vše, co zde Schneider píše, se srovnává s *Tridentským katechismem* a s římskokatolickou pravověrností obecně. Specifičtější povahu má výčet předmětů, vůči nimž se můžeme provinit: zde se projevuje vnímání příznačné pro (katolické) osvícenství.

Jsme to mimo jiné my sami, neboť člověk má „povinnost zdokonalování ducha, zlepšení vůle a zachování i vzdělání tělesných sil a schopností.“⁴³⁴ Tento imperativ nacházíme výslovně formulovaný v Kantových *Základech metafysiky mravů* a tvoří také důležitou součást bolzanovské etiky. Na jiném místě (str. 55 n.) Schneider opakuje: „... *poněvadž člověk po všecken život svůj lepšiti se neustále má, patrnó jest, že tohoto svatého ustanovení i tehdaž, kdyžbychom třebaš všech těžkých hříchů šťastně byli se zprostili, bedlivě šetřiti máme.*“ Nelze se při tom neupamatovat na jeho vlastní devizu: „*Alle besser, weißer, lebensfroher werden.*“

Dále můžeme hřešit i vůči zvířatům, „*pakli se jim ze soběctví, lehkomyšlnosti a svévole bolesti a muky způsobují*“. Citlivost vůči utrpení zvířat se ve filosofii objevuje zpravidla až v osvícenství⁴³⁵ a Bernard Bolzano byl vedle Jeremyho Benthama jedním z prvních, kdo s naprostou samozřejmostí zahrnul do své etiky všechny citící tvory.⁴³⁶

Hřešíme rovněž proti předmětům, pokud „*se jich zle užívá, nebo pokud se bez všeliké potřeby v zmar obracejí*“. Tady zřetelně zaznívá osvícenský důraz na racionalizaci a zefektivnění, jak se projeví nejen v josefinských nařízeních o pohřbech, ale také v Bolzanově výše citované úvaze na stejné téma a analogicky ve Schneidrově přednášce, jak nám ji zaznamenal Jakub Arbes.⁴³⁷

Probrav důkladně zpytování, přikračuje Schneider k lítosti, tedy „*nelibosti nad sebou příčinou hříchů*“. Rozebírá ji běžným, pravověrným způsobem (rozdělení na přirozenou a nadpřirozenou, dokonalou a nedokonalou atd.).⁴³⁸ Na jeho výkladu lze však ukázat hlubokou, byť ne na první pohled zjevnou katolicitu bolzanismu. Dělení motivace, jak ji vysvětluje katecheta v tomto didaktickém dílku, zcela odpovídá Bolzanově etice. Jednajícího člověka má podle tohoto filosofa usměrňovat myšlenka na „poslední soud“ a podnícení nebeskou odměnou či trestem je podle něj

⁴³⁴ SCHNEIDER, Franz: O swátosti swatého pokánj., ČKD, 1840/1, str. 27-60, cit dle: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=10643> (2019).

⁴³⁵ Najít ji můžeme například u Voltaira a Rousseaua, ale například také v *Zápiscích* Josefa Jungmanna.

⁴³⁶ „*Zde musí být každému jasné, že sice ani nerozumné zvíře nesmí být nijak vylučováno z naší dobročinnosti, ale že má zajisté nárok na naši pomoc teprve tehdy, když tím neubíráme na nepoměrně důležitější službě lidem. Neboť nelze popřít, že máme jisté povinnosti i vůči světu zvířat, jak nás k tomu jednohlasně vede rozum i zjevení. Rozum nás učí, že je souhrnem našich veškerých povinností a závazků podporovat podle svých možností nejvyšší stupeň blaženosti u všeho živého. K tomu všemu patří přece zajisté i zvířata. Je proto naší povinností, abychom také jim ulevovali v pocitech bolesti a podporovali jejich blaženost, pokud by to nebylo na újmu celku. Ve Slově Božím, a to již v knihách Starého zákona, čteme, že spravedlivý se slitovává i nad svým dobyt看em (Přísl. 12, 10). Dokonce se nám praví, že Bůh stvořil člověka, aby on jako rozumný tvor byl ochráncem oněch nerozumných zvířat a aby jim vládl s touž laskavostí, s níž vládne jeho Bůh celému vesmíru. Jak bychom tedy mohli pochybovat, že patří k naší dobročinnosti, abychom podle svých možností utišovali i bolesti zvířete? Čím méně zvíře zná svého dobrodince, čím méně mu za to může projevit vděčnost, tím jsme při takových dobrodincích v jistém ohledu podobnější onomu Nekonečnému, který rovněž působí dobrodiní, aniž vidíme jejich původce a aniž víme, jak mu máme děkovat.*“ In: *O dobročinnosti*. Podtržení A.P.

⁴³⁷ Srov. kap. II, odd. 2.1.4. v této bakalářské práci (str. 17).

⁴³⁸ Přirozená lítost se vztahuje ke světským následkům činu (například k hmotné škodě), kdežto nadpřirozená k bohu. Druhá z nich může být nedokonalá (hříšník se trápí kvůli sobě, například se obává božího hněvu), nebo dokonalá („z pravé lásky křesťanské“). Ke spáse postačuje nadpřirozená lítost nedokonalá.

doporučitelné, byť samo nepostačuje k tomu, aby byl čin vnitřně dobrý, tedy spasitelný.

Pro katolické osvěcenství je příznačný i způsob, jakým Schneider vyzdvihuje hodnotu nadpřirozené lítosti dokonalé. Oproti bázni totiž „*cit opravdové lásky křesťanské ušlechťuje a posvěcuje srdce lidské*“. Odmítá excitované zhnusení nad sebou samým, k němuž hříšníka může dohnat strach z trestajícího boha, ale nikoli láska k dobrotivému bohu-otci. Také věroučné tvrzení, že k odpuštění postačuje nadpřirozená lítost nedokonalá, zde má ducha osvícenského katolicismu. Bůh je milosrdný a bere ohled na „maličké“, kteří v srdci dokonalou lítost vzbudit nedokáží.

V následujících pasážích se katecheta věnuje způsobům, jak předcházet opakování hříchu, a líčí správný průběh zpovědi i její obsah. Další kapitola se zabývá pokáním; ani zde se Schneider nijak neodchyluje od *Tridentského katechismu*.

Osvícenské rysy můžeme vysledovat v pozornosti, již autor věnuje *přirozeným* účinkům zpovědi a pokání („*upokojení svědomí, zdokonalení našich mravů a nahrazení učiněné škody*“). Sám je označuje za „*vysoce důležité*“ a v celém článku projevuje smysl pro lidskou psychiku a pro praxi. Pasáž o duchovním rádci, jež si máme vybrat ke zpovědi (str. 52-53), neobsahuje žádný odkaz na zjevené náboženství – naopak, je bolzanovsky universalistická. Zvažuje přirozené vlastnosti myslí, např.: „*e) Vděčnost, kterou k zpovědníkovi, jenž pro nás na sebe tak těžké odpovídání přijal, povinni se cítíme, zdržuje nás, abychom jej opětnými hříchy nezarmucovali, nýbrž i nabádá, bychom v ctnosti prospívající potěšení mu působili.*“⁴³⁹ Pro nás je zajímavá také tím, že výslovně předpokládá dobrý vztah mezi penitentem a jeho zpovědníkem, jenž musí být stálý a máme ho volit „*s náležitou a potřebnou opatrností.*“⁴⁴⁰ Platí totiž následující zásada: „*f) I to, že důvěrník a rádce svědomí našeho jest spolu stálým svědkem všech, i těch nejtajnějších činů našich, k polepsení života nám velmi pomáhá.*“ Ideální zpovědník „*maje na paměti chyby mdloby a chyby své, všelikým způsobem útrpnost s hříšníkem cítiti má, nýbrž krom toho jest přísně zavázán, k němu se vši mírností se chovati [...].*“ – Toto místo z článku snad vrhá jisté světlo na způsob, jakým si páter Schneider počínal v roli zpovědníka; v *Tridentském katechismu* nemá předobraz.⁴⁴¹ Penitent a dobře zvolený kněz spolu v jeho pojetí mají hluboký, intimní vztah a vzájemně jim na sobě záleží.

Článek obsahuje ještě „Přídavek o odpustcích“, opět typický důrazem na přirozené důvody. Kromě dějin odpustků zahrnuje také zdůvodnění, proč má církev oprávnění ukládat odpustky v dnešní podobě, odlišné od podoby evangelijní. Podle autora totiž přísluší každému člověku povzbuzovat svého bližního k dobru, a nelze toto právo upřít ani duchovním. Navíc náleží činy, za něž se udělují odpustky, do oblasti mravů, jež přísluší církvi. Argumentace Zjevením se v této části dodatku vůbec neobjevuje.

Schneiderův článek v *Časopise katolického duchovenstva* názorně ukazuje osvícenské vlivy, které působily v katolicismu, aniž by ho nutně musely vychylovat z cesty pravověří. Projevují se v nových předmětech úvah (např. zvíře coby předmět etiky) i v nových způsobech, jak pojednat o tradičních tématech (např. nadpřirozená lítost dokonalá jako adekvátní vztah *k láskyplnému bohu-otci*). Svůj výraz nacházejí také ve zdůrazňování přirozených fenoménů oproti zjeveným. Význam přisuzovaný přirozeným aspektům náboženství koresponduje s bolzanovským

⁴³⁹ SCHNEIDER, Franz: O svátosti svatého pokánj., ČKD, 1840/1, str. 27-60, cit dle: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=10643> (2019).

⁴⁴⁰ ibidem.

⁴⁴¹ Podle *Tridentského katechismu* je při výběru zpovědníka třeba dbát jen o jeho „vědomost, vzdělanost a opatrnost“, aby mohl plnit svou úlohu soudce a lékaře duše.

universalismem, tedy „nadměstanskou“ etikou přijatelnou pro všechny lidi, ale i s tendencemi katolického osvícenství obecně.

8.3 Otevřený dopis dr. Augustinu Smetanovi

Významným zásahem do veřejného prostoru byla Schneidrova polemika s bývalým křížovníkem A. Smetanou, jejíž kontext rozebírám ve zvláštní podkapitole této práce. Zde se hodlám zabývat zejména filosofickými a jazykovými aspekty Schneidrova textu, který pokládám za mimořádně zajímavý pramen k dějinám českého náboženského myšlení 1. poloviny 19. století. Prolínají a střetají se v něm totiž volnomyšlenkářství (*Freidenkend*), osvícenský katolicismus a mentalita restaurativního romantismu.

Německou polemiku s názvem *Otevřený dopis dr. Augustinu Smetanovi* (*Offener Brief an Herrn Doktor Augustin Smetana*) vydal nakladatel Wenzel Heß a vytiskl ji Bedřich Rohlíček.⁴⁴² Dostala pevnou vazbu, ačkoli jde jen drobnou periodickou tiskovinu o 15 stranách formátu A5. Autor ji dokončil v Praze 14. dubna roku 1850, tedy pouhých 22 dní po Smetanově prvním vystoupení v časopisu „Union“; censura však oddálila vydání až do 31. prosince, čímž značně oslabila její aktuálnost. Augustin Smetana, jak jsme již uvedli výše, však při psaní paměti její obsah znal.

Franz Schneider reaguje na tři Smetanovy články („Union“ č. 152, 156 a 160), v nichž autor postupně oznámil, že se zříká duchovenského stavu a že vystupuje z církve, načež rozebral důvody, které ho k tomu vedly. Katecheta kritizuje zejména důsledky, jež zveřejnění Smetanova případu mělo nebo mohlo mít pro společnost a pro církev. Napadá nedůslednosti, jichž se podle něj bývalý kněz dopouští myšlenkově i terminologicky, nevhodné načasování jeho vystoupení i neznalost rakouské ústavy. Za všemi dílčími prohrěšky hledá nikoli nedbalost, nýbrž Smetanův záměr poškodit „bývalé souvěrce“, který je také skutečným předmětem kritiky.

Její tón charakterizuje již úvodní odstavec:

„Pane doktore! / Vystoupil jste tedy z katolického církevního společenství? Ano? – Tímto dávám všem svým přátelům a známým na vědomí, že v souladu se svým přesvědčením o neudržitelnosti římsko-katolického učení...“⁴⁴³ – jsem přestal být členem římsko-katolické církve? – To mělo následovat, to také očekával každý, kdo si vytvořil správnou představu o podstatě náboženského společenství a o povinnostech jeho členů; ale nenásledovalo; nýbrž jste oznámil, že jste přestal být knězem a členem řádu Křížovníků s červenou hvězdou!“⁴⁴⁴

Smetana tedy podle Schneidra projevil rozpor stavu a činu, když setrval v církvi ještě nějaký čas poté, co přestal být katolíkem.⁴⁴⁵ Místo toho se měl katolicismu zříci rovnou, aby předešel „myšlenkám a řečem“ o svém rozumu a charakteru: „Kdo podnikne tak důležitý krok jako Vy, měl by se vyhnout zdání, jako by si nechával otevřená zadní vrátka.“ I pro zbytek textu je příznačné,

⁴⁴² Jeho podnik sídlil v Karlově ulici (*Karls-gasse*) 188 na Starém Městě pražském. Tento nakladatel a tiskař na vydávání náboženské literatury spolupracovali častěji.

⁴⁴³ Citace z prvního Smetanova článku. Kurzívou označuji Schneiderův text, kdežto Smetanův ponechávám bez zvýraznění; grafické odlišení výpovědi je původní.

⁴⁴⁴ SCHNEIDER, Franz. *Offener Brief an Herrn Doktor Augustin Smetana*. Wenzel Heß: Praha, 1950

⁴⁴⁵ O úplné dekonverzi podle Schneidra svědčí Smetanovo prohlášení, že římskokatolické učení shledal neudržitelným.

že ačkoli katecheta hovoří o nezpůsobivosti druhých osob správně posoudit Smetanovy důvody,⁴⁴⁶ neustále obviňuje dekonveritu ze záměru poškodit církev.

Dalším jablkem sváru je Smetanovo označení církve jako „římskokatolické“. Schneider rozvíjí poměrně originální argumentaci založenou na tom, že sídlo papežství není směrodatné pro obsah katolického učení:

„Jelikož nyní představený [církevních] obcí vložil tento nejvyšší úřad ve společenstvu [Církve] do Říma, může být společenství samo nazýváno snad také římskokatolickým. Jelikož ovšem On, kterého uctíváme jako svou nejvyšší hlavu,⁴⁴⁷ není Pán, a Řím není pramen naší víry, zatímco římská [církve] obec a také její představený musí pravdu náboženství stejně jako její důvody přijímat právě odtud, kde je může s jistotou nalézt každý pátrající člen společenství sám: tedy není právě vhodné nazývat nauku tohoto společenství, jeho učení, »římským«.“⁴⁴⁸

Polemika mezi oběma mysliteli se odehrávala v době, kdy se mezi reformními katolíky prosazovala myšlenka, že Řím byl jako sídlo papežství určen výlučně shodou historických okolností.⁴⁴⁹ Zdá se, že Schneider samotný pokládá primát Říma za pouhou historickou, a tudíž z hlediska víry nahodilou okolnost. Připojuje také výhrady k negativním konotacím přívlastku „římský“; ten je podle něho obalen „spoustou pověr, kněžžourstvím (Pfaffentrug) a mystickými nesmysly“. Na tomto místě polemiky tedy katecheta osvědčuje rysy osvícenského katolíka.

Kontrastně vůči liberálním postojům, jež sám autor zastává, působí osočení Smetany kvůli tomu, že článek uveřejnil 23. března. Krátce po tomto datu totiž v roce 1850 následovaly Velikonoce; články se tak objevily „bezprostředně před oním týdnem, v němž si Vaši bývalí souvěrci, ba všichni vyznavači Krista, uvědomují pravdu a božskost své víry obzvlášť zřetelně, vystavují svá srdce [Kristovu] vlivu a usilují provádět nejvážnější a nejsvětější cvičení“.⁴⁵⁰ Katecheta za tímto krokem opět hledá záměr. Ačkoliv přiznává, že o Smetanových důvodech může pouze spekulovat, podotýká: „Musely však být důležité, před důležité; neboť Vám jistě neušlo, nemohlo Vám ujít, jaké veliké pobouření jste svým prohlášením způsobil mnoha, přemnoha lidem.“ Odmítá přijmout odpadlíkově tvrzení, že ho k vystoupení přiměly „svědomí a nutnost“, neboť žádnou tak naléhavou a nečasnou nutnost si katecheta neumí představit.⁴⁵¹ Útok na jádro náboženské obce prý stěží mohl přijít jen náhodou ve době, by byla církev nejzranitelnější.

Patrně nejtvrďší kritice Schneider vystavuje Smetanovo prohlášení, že „jste vyslovil jen své subjektivní přesvědčení a každé odlišné nebo protichůdné přesvědčení, pokud je upřímné, budete plně respektovat“. Takový respekt katecheta „pokládá, přísně vzato, za nemožnost“, neboť „kdo může poctit respektem přesvědčení, které považuje za neudržitelné, pomýlené a falešné“? Respektovat podle něho můžeme osoby, jež takový názor zastávají, ale nikoli stanovisko samotné.

---

⁴⁴⁶ „Wer dürfte sich, ohne Gefahr, daß er Sie »falsch beurtheile« und Ihnen schlimmes Unrecht thue, erlauben, auch nur eine Vermuthung über die Gründe aufzustellen, welche Sie bestimmten, nicht allein diesen Ihren Entschluß zurückzuhalten, sondern nicht einmal ganz bestimmt zu erklären, daß Sie nicht bloß ein Priester des Ordens zu sein aufgehört, sondern den katholischen Priester stand überhaupt verlassen haben?“ Ibidem.

⁴⁴⁷ Schneider zde nepochybně myslí papeže, formulace ale vyznívá zvláštně, protože „hlavou“ církve je podle římskokatolického katechismu Kristus.

⁴⁴⁸ SCHNEIDER, Franz. *Offener Brief an Herrn Doktor Augustin Smetana*. Wenzel Heß: Praha, 1950.

⁴⁴⁹ Tento postoj ztracovaly jako heretický ještě antimodernistické dekry v 1. polovině 20. století.

⁴⁵⁰ SCHNEIDER, Franz. *Offener Brief an Herrn Doktor Augustin Smetana*. Wenzel Heß: Praha, 1950.

⁴⁵¹ „Za svou osobu musím přiznat, že se mi po mnohé námaze nejdou na mysl okolnosti onoho jistého druhu, v tom jistém spojení a té jisté síly, aby dodaly této nutnosti a povinnosti nějakou pravděpodobnost.“

Navíc Schneider nechápe, jak by Smetana mohl pokládat za užitečné označit vlastní předčení za „subjektivní“. Skutečností, že se názor zrodil z individuálního úsudku určité osoby, nijak neztrácí na váze. Kromě toho – argumentuje katecheta – Smetanův názor „subjektivní“ vlastně není. Prohlášení o neudržitelnosti římskokatolického učení působí o to větší škody, že je učinil bývalý duchovní. Čtenáři mohou pokládat odpadlíkův úsudek za obzvlášť závažný, neboť jeho původce měl coby kněz povinnost, příležitost a čas katolickou nauku dobře poznat. „*Je možné to dokázat přehlédnout?*“ dodává Schneider, a opět tím naznačuje Smetanovou zvlášť.

Před kritikou neobstálo ani prohlášení bývalého kněze, že nechtěl ublížit katolíkům více, než coby nekatolík „*musel už pouhou svojí existencí*“.⁴⁵² Tento Smetanův předpoklad, který podle něho platí i obráceně (existence katolíků ubližuje nekatolíkům), je poměrně zajímavý. Filosof ho předkládá ještě ve svých pamětech, z čehož lze vyvodit, že Schneiderova odpověď jeho názory nezměnila; nicméně ani zde tvrzení nerozvádí a neobjasňuje.⁴⁵³

Páter Schneider tvrdí, že jiní nekatolíci v každém případě působí „pouhou svojí existencí“ církvi menší újmu než Smetanovo veřejné vystoupení. Obyčejný nekatolík totiž ke katolickému společenství „nikdy nepatřil“ a neměl možnost hlouběji prozkoumat toto náboženství; navíc

„... [nekatolík] nezastává názor, že je celé naše učení neudržitelné, nýbrž se od nás [pouze] odchyluje ve více či méně odlišných naukách; zato Vy jste -- Proč opakovat, co jste před nás postavil? -- Jak víte, jsou mnozí, kteří považují Vaše odvrácení od víry za poblouznění, aniž by to vykládali na veřejnosti. Vysvětlím Vám to. Jak byste to vnímal, kdybych Vám teď chtěl říci: Zranil jsem Vás svým vysvětlením, ale nechtěl jsem to učinit větší měrou, než Vás zraňuje a zraňovat musí kdokoli jiný, kdo považuje Vaše odvrácení za poblouznění, již svou pouhou existencí? Pomohlo by Vám v něčem, kdybych chtěl připojit: v tomto vysvětlení jsem vyslovil jen svůj subjektivní názor?“⁴⁵⁴

Předpoklad Smetanova zlé vůle je u tohoto bodu formulován explicitněji než obvykle: „[...] jsem naprosto přesvědčen, že jste předvídal, že své souvěrce zraníte hlouběji a bolestněji, než je může holou existencí zranit kterýkoli [jiný] nekatolík.“

Katecheta se ještě vrací k označení Smetanových důvodů jako „subjektivních“ a konfrontuje je s jiným Smetanovým prohlášením, že jeho dekonverze je „antropologický proces“. Důvody, jež odpadlík uvedl, podle Schneidra neomezují svou působnost na mysl, v níž vznikly. Smetanova dekonverze také není žádnou antropologickou a psychologickou raritou, nýbrž všeobecným nebezpečím pro duše věřících. „*Ne, ne, nesmýšlíte o důvodech svého odvrácení jako o tak bezvýznamných. Jak byste se mohl, kdyby to byla pravda, „obávat“, že oznámení onoho „antropologického procesu“ může být „za současných okolností překrouceno až tak, jako byste [...] chtěl spíše provádět nekatolickou propagandu?“*“ táže se katecheta, citující ze Smetanova článku.

---

⁴⁵² SCHNEIDER, Franz. *Offener Brief an Herrn Doktor Augustin Smetana*. Wenzel Heß: Praha, 1950.

⁴⁵³ Jelikož podle Smetany zároveň existence katolíků ubližuje nekatolíkům, nejspíš nelze výrok chápat tak, že by katolíky trápilo pomyšlení na posmrtné utrpení všech, kdo nebudou spaseni. Suma „nekatolíků“ totiž zahrnuje jak protestanty, kteří nebyli v názoru na posmrtný osud katolíků jednotný, tak množství neinstitucionalizovaných náboženských názorů od pantheismus po atheismus, z nichž mnohé posmrtný život vůbec neuznávaly. Snad má Smetanova myšlenka obrazně znamenat, že vyznavače každého náboženského postoje poškozují existence odlišných postojů, jelikož mu odklánějí potenciální stoupence.

⁴⁵⁴ SCHNEIDER, Franz. *Offener Brief an Herrn Doktor Augustin Smetana*. Wenzel Heß: Praha, 1950.

Nejkrásnějšího vzletu polemika dosahuje v pasáži, kde páter Schneider klade odpadlému duchovnímu řečnické otázky o jeho vztahu k vážnosti a kráse křesťanství. Cituji odstavec *in extenso*, protože zrcadlově ukazuje, čím bylo náboženství pro Schneidra samotného:

„Uplynulá staletí křesťanství pro Vás neznamenaají nic; nejpočetnější, nejnenávěstnější, nejduchaplnější, nejučenější hledači pravdy, kteří nás z těchto staletí oslňují jako hvězdy a kteří katolické učení s nejpevnějším přesvědčením o jeho pravdě a božskosti ctíli, vyznávali, praktikovali a hájili, neznamenaají pro Vás nic; požehnání, jež Kristovo učení v průběhu staletí přineslo jednotlivcům, rodinám, společenstvím, národům, lidstvu, třebaže je jeho bohatství tak nezměrné, že zlo, které Vaše hříšná a nevinná pověra způsobí, sice naplňuje slzami oko toho, jenž je přítelem lidí [Menschenfreund], ale nemůže umenšit dík jeho srdce za dobrotu onoho učení, Vám neznamená nic; 250 miliónů Kristových vyznavačů stojí tohoto času proti 855 miliónům, které, jelikož holdují jinému názoru, sotva mají nějaké ponětí o Kristově učení, kdežto pro Vás tento celkový počet 12 500 miliónů neznamená nic!“

Tento bod polemiky utkvěl Smetanovi v paměti natolik, že si na něj vzpomněl ještě po roce, kdy smrtelně nemocný psal své paměti: „Imponovala mi tehdy [tj. v dětství] zejména představa, kterouž troufal si mně předkládati ještě po vystoupení z katolické církve P. Schneider, katecheta technického ústavu: totiž že četné miliony po tolik století tomu věřily, več i já věřiti mám.“⁴⁵⁵ Filosof však Schneiderův argument poněkud zkreslil. Katecheta výslovně souhlasí s tím, že argument o věkovitosti přesvědčení ani argument *ad consensus gentium* není sám o sobě průkazný. Zato vyčítá Smetanovi upřílišněnou sebedůvěru:

„Je pravda, co říkáte. [...] Samotné tisícileté trvání a přivolení miliónu miliónů neučiní z bludu pravdu; ale jakou sílu musejí mít argumenty, jak zřejmá, jak mnohotvárná musí být její [tj. konfese] jasnost a síla uznávaná všemi typy lidských duchů, než se Někd, kdo nemá ani kapičku filosofické skromnosti, může odvážit netoliko jeden jediný aspekt, nýbrž celé učení, učení tak čistého obsahu, učení, které přijala za své staletí nejjasnějšího duchovního světla, jímž se lidstvo může pyšnit, a milióny nejosvěcenějších národů zeměkruhu, – prohlásit netoliko ve svém srdci nebo ve své světnici, ne, přede vším světem za neudržitelné!“⁴⁵⁶

Poslední bod polemiky představuje svoboda duchovních v rakouské monarchii. Smetana, jak uvádí v pamětech, publikoval zprávu o dekonverzi v „Union“, aby přiměl církev vzít ji na vědomí. Přímo v časopisu podotýká, že zatím neví o právech pro rakouské katolické duchovní, jež by jim umožňovala opustit dosavadní přesvědčení. Proto se prý uchyluje k tomuto způsobu.

Páter Schneider se ho v odpověď táže, jestli nečetl rakouskou ústavu zveřejněnou 4. března 1840, a cituje z ní první odstavec,⁴⁵⁷ načež dodává: „Co chcete víc?“ Smetanovu domněnku, že rakouští občané jsou zákony nuceni k pokrytectví, označuje za „bezprávi“ (*Unrecht*) na podunajské monarchii.

Pokud jde o formální stránky *Otevřeného dopisu*, autor tu užívá tzv. period, jež byly dobovou módou a na něž ostatně nedal dopustit ani Bernard Bolzano. Přesně rozvržená, košatá souvětí jsou typická i pro jeho další náboženská díla. V polemice se projevuje rovněž Schneiderovo rétorické vzdělání, ať už nabyté na filosofii, nebo v litoměřickém semináři. Obsahuje apostrofy, zvolání a řečnické otázky, což mu dodává na působivosti. Například: „*Jdete v tomto ohledu tak*

⁴⁵⁵ SMETANA, Augustin. *Paměti kněze z církve vyobcovaného*. Tiskové a vydavatelské družstvo Samostatnost, 1900.

⁴⁵⁶ SCHNEIDER, Franz. *Offener Brief an Herrn Doktor Augustin Smetana*. Wenzel Heß: Praha, 1950.

⁴⁵⁷ „Die volle Glaubensfreiheit und das Recht der häuslichen Ausübung des Religionsbekenntnisses ist Jedermann gewährleistet. Der Genuß der bürgerlichen und politischen Rechte ist von dem Religionsbekenntnisse unabhängig; doch darf den staatsbürgerlichen Pflichten durch das Religionsbekenntniß kein Abbruch geschehen.“

daleko, že nemáte žádné zábrany nazvat důvody, které motivovaly Vaše obrácení [...], antropologickým procesem. Antropologický proces!“

8.4 Život Krista Pána

Schneidrovo náboženské a pedagogické myšlení se protnul – vedle bajek a *Lies und denke* – také v učebnici nazvané *Geschichte unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi, nach dem vierfachen Berichte der heiligen Evangelisten*. Dvoudílný Kristův životopis byl určený především katechizovaným žákům, jak se správně domnívá lipský recenzent; podle Arbesovy vzpomínky totiž Schneider podle něj vyučoval. Vyšel ve formě sešitů (1834) a posléze i v jediném svazku s pevnými deskami (1849); vydavatelem byl Pražan Wenzel Hess.

8.4.2 Recenze v lipském „Repetoriu“

Vedle díla samotného máme k dispozici recenzi v lipském *Repetoriu der gesamten deutschen Literatur* (1834), která nám umožňuje pohlédnout na ně dobovými očima. Pramen je o to zajímavější, že předkládá názor tehdejšího protestantského osvícenského prostředí.

„S potěšením čteme tato líčení a myslíme na prospěch, jež mohou přinést rodinám a školám,“⁴⁵⁸ píše anonymní recenzent. Pochvaluje si Schneidrova archeologická, geografická, historická a exegetická vysvětlení biblických jevů, umístěná zčásti ve vlastním textu a zčásti v poznámkách. Díky nim je prý čtenář o všem řádně zpraven, přitom však nic neruší jeho dojem: jako by stál na jevišti mezi jednajícími postavami. Obsah čteného mu prochází myslí i srdcem.

Katechetův příspěvek k dějinám Kristova života recenzent charakterizuje takto: „jednoduchý, poučný, bez únavného moralizování, rozumný, nezachází s biblickým textem násilně, nestírá zázraky, ale ani se po nich neshání, místo toho všude ponechává souvislosti a všímá si přirozeného chodu.“⁴⁵⁹

Nejvíce ho zaujalo „skutečně pragmatické vyprávění“ („die wahrhaft pragmatischen Erzählungen“) o pokušení Krista v poušti, o rozhovoru s Nikodémem a obrácení Samaritánky. „Naivně svobodomyšlný“ mu pak přišel Schneidrův výklad tvrzení, že sv. Josef nepohlížel na Marii jako na svou ženu, dokud se jí nenarodil první syn. Recenzenta rovněž dojalo „hravé“ líčení mořské bouře, při níž Kristus usnul v loďce: „Posadil se na záď lodi a jeden z jeho učedníků, který ho sledoval, mu položil na hlavu polštář, na kterém (Ježíš) měkce zdříml.“

Ve spisu vidí „velmi vhodný začátek potřebné populární zpracování Bible, které ... bude nápomocné náboženským potřebám a rozumovému vzdělání“. V této souvislosti je důležitá poznámka, že recenzent pozoroval, jak je knihy užíváno v praxi. Učitelé prý rozšiřují výuku o látku obsaženou v *Geschichte*, „a tím nacházejí správný střed mezi podporou myšlení a procvičováním víry“. Zdá se tedy, že tento lipský osvícenec nebyl ve své době jediný, kdo si Schneidrova spisu cenil. Žádá po autorovi dokonce pokračování, které by popularizovalo i *Starý zákon*.

Osvícený protestant zakončuje svou recenzi slovy: „Knížka slouží katolíkům ke cti.“⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Mit Vergnügen lasen wir diese Darstellungen und dachten an den Nutzen, den sie in Familien und Schulen stiften können.

⁴⁵⁹ Ihr Vortrag ist einfach, lehrreich, ohne ermüdende Moral, verständlich, legt dem biblischen Texte keine Gewalt an, verwischt das Wunderbare nicht, aber hascht auch nicht nach demselben, sondern lässt überall Zusammenhang und naturgemässen Gang bemerken.

⁴⁶⁰ Das Büchlein gereicht den Katholiken zur Ehre.

8.5 Literární dílo: shrnutí

Literární dílo pátera Schneidra – dochované i nedochované – odráží svou dobu, tedy přerod osvícenství a romantismu, stejně jako autorovu osobnost a společenské prostředí. Důležitý znak této tvorby spočívá v tom, že ji autor celou zasvětil vlastním filosofickým a sociálním cílům, tak jako Bernard Bolzano. Tmelem slovesného odkazu je tedy snaha vést lidstvo ke stále vyšším stupňům moudrosti, štěstí a blaženosti.

Ačkoli v odborných textech a komentářích k Bolzanovým knihám bývá Schneidrova subjektivita zatlačována do pozadí, projevuje se zde alespoň racionalismem, voluntarismem, melancholií a osvícenskou vírou v člověka – typickými rysy jeho povahy, které naopak dostávají volný průchod v bajkách.

IX. VZPOMÍNÁNÍ A ZAPOMÍNÁNÍ

Vzhledem k Schneidrovu významu pro duchovní život českých zemí se nabízí otázka, proč byl tento učitel, vychovatel, filantrop a spisovatel pozapomenut, jak se to stalo a kdy se všeobecné povědomí o něm vytratilo. Tento proces musel být poměrně rychlý. Vždyť Riegerův *Slovník naučný* nebo Wurzbachův *Biografický lexikon* ještě připisují zjevu pátera Schneidra důležitou roli v dějinách 19. století, kdežto pramen z počátku 40. let 20. století⁴⁶¹ už svědčí o úplném zapomnění.

První kapitola této práce, zaměřená na Schneiderův „potomní život“ v české literatuře, se snažila ukázat, že jeho odkaz je alespoň do jisté míry stále součástí českého kulturního povědomí. Jde však o obraz zkreslený, a navíc pouze částečný. Některé aspekty historické osobnosti přirozeně neodpovídaly záměru beletristů, a proto je spisovatelé opomenuli nebo pozměnili.

V závěrečné části se chci pokusit o zmapování procesu zapomínání na Schneiderův historický zjev. Hodlám srovnat četnost, rozsah a obsah zmínek o této osobě v reprezentativních zdrojích, jako jsou naučné slovníky, dějiny pražské Techniky, průvodci olšanskými hřbitovy, literární příručky a odborná literatura (zejm. k tématu bolzanismu, ale také k rodině Palackých a Riegerů), a to od jeho úmrtí po současnost. Výpovědní hodnotu přiřítám přirozeně i absencím zmínek tam, kde by je bylo možno očekávat. Vedle jejich četnosti si všímám i pojetí Schneiderovy osoby a způsobů vzpomínání, s nimiž se v těchto zdrojích setkáváme. Nakonec si kladu otázku, proč se Schneider dosud sám o sobě dosud nestal předmětem historického bádání.

9.1 Česko- a německojazyčné naučné slovníky

První český *Slovník naučný*, známý pod názvem **Riegerův slovník**, věnuje Schneidrově (Šneider pod č. 9) rozlehlé heslo o 122 slovech.⁴⁶² Příslušný svazek (S-Szyttler) vyšel roku 1870, dvanáct let po Schneiderově smrti. Rozsah i detailní zpracování stati vysvětluje fakt, že vznikala v okruhu, jenž byl Schneidrově blízký: řada příslušníků Riegerovy rodiny včetně iniciátora samotného znala tohoto bolzanovce osobně.

Při přípravě hesla bylo třeba zohlednit, že mezi zájemci o slovník se nachází množství Schneiderových známých, například jeho četní žáci a posluchači exhort. S předpokladem, že mnozí čtenáři budou znát Schneidra alespoň z doslechu, pracuje například pasáž uvozená slovy: „Koho není tajno, jakým přímluvcem býval Sch[neider] na rozhodném místě za první a tehdyž jedinou českou reálku...“

Pisatel mohl ještě vycházet ze vzpomínek žijících pamětníků, jak o tom svědčí následující zmínka: „Alumnové, jimž přáno bylo činiti jej v chrámě i domě jeho učitelem svým, vyznávají co kněží v duchovní správě jsoucí neb učitelské úřady zastávající s vděčným srdcem, že, co dobrého v povolání svém spůsobili, jest na větším díle ovoce práce od mistra jejich pro ně vykonané.“⁴⁶³

Autor vystavěl svou stať, psanou pietně a výrazně subjektivně,⁴⁶⁴ na památku muže, již připsal společenskou a národní platnost. Aktuálním rysem je také důraz kladený na Schneiderův kladný vztah k Čechům.

⁴⁶¹ STREJČEK, Ferdinand (ed). *Neznámé bajky Vincence Zahradníka*. Josef Hejda: Mladá Boleslav, 1940.

⁴⁶² Bez primární a sekundární literatury k osobě F. Schneidra, vypsané na konci stati.

⁴⁶³ RSN 1870: [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870

⁴⁶⁴ Což pro naučné slovníky 19. století, jako byl Riegerův nebo Ottův, nebylo neobvyklé.

Kontrastně působí skutečnost, že v časově následujícím naučném slovníku, tedy v **Ottově slovníku naučném**, už zmínka o Schneidrovi úplně chybí. Příslušný díl (Schlossar-Starowolski) vyšel roku 1905.

Ze specializovaných naučných slovníků se Schneidrem opět zabývá osmisvazkové rukopisné dílo Václava Petery (1892-1962) **Géniové církve a vlasti**, publikované elektronicky až v letech 2004-2017. Svazek II/14 obsahuje Schneiderovo heslo o 94 slovech. Tak jako většina zdrojových prací chápe i ta Peterova Schneidra především jako bolzanovce. Kromě toho zdůrazňuje dobově zajímavé informace, jako že Schneider byl „kněz-demokrat“ a Němec nakloněný českým národním zájmům.

Pokud jde o německojazyčné zdroje, **Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich** německého lexikografa Constantina von Wurzbacha obsahuje ve svém 31. díle (*Schnabel-Schröter*) z r. 1876 heslo o Schneidrovi, jež čítá 1 500 slov. Autor příspěvku znal Schneiderovy autobiografické črty a byl o něm celkově dobře informován. Jeho identitu upřesnil přídomkem „Schulmann“, čímž vyjádřil, který aspekt této osobnosti pokládal za nejdůležitější.

Wurzbachovým následovníkem je biografický projekt Rakouské akademie věd, slovník **Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950** vznikající od roku 1945. Ten se Schneidrovi věnuje ve 339 slovech (nepočítaje bibliografii). Vychází hojně z jeho autobiografických článků v *Schulbote*, ale navíc se opírá i o výpověď nejmenovaného Schneiderova žáka, popisujícího učitelovu osobnost přirovnáním k Lessingovi.

Internetová encyklopedie **Wikipedia** heslo o Franzi Schneidrovi nemá,⁴⁶⁵ kdežto Feslovo heslo nabízí její česká verze a Zahradníkovu dokonce i verze německá.

9.2 Dějiny pražské Techniky

Dějiny Českého vysokého učení technického od Františka Jílka (1924) zmiňují Schneidra v příslušné oddílu („Ku náboženskému a mravnímu vzdělání posluchačů“) jako exhortátora a katechetu ústavu. Když dále *Dějiny* popisují události roku 1833, uvádějí, že Schneider jako profesor náboženství získal definitivu, a při té příležitosti mu věnují biografický podčarník. Ten nezamlčuje ani kolorující detaily, kupříkladu že katecheta jako chlapec „ve svém rodišti chodil jen v zimě do školy“.

Autor uvádí, že čerpá ze Schneiderova „životopisce“ Karla (Carla) Jelinka, profesora matematiky na téže ústavu. Ve skutečnosti bez obměny přeložil malou črtu – asi půl strany – z Jelinkova spisu *Das ständisch-polytechnische Institut zu Prag* (1856)⁴⁶⁶. Jelínek do svého díla o Technice zařadil životopisné texty o významných vyučujících; ty, které se týkají Schneidra, mají pro nás zvláštní cenu, poněvadž mu je „přátelsky sdělil“ profesor sám. Kromě uvedené črty zmiňuje Schneidra ještě třikrát – všechny jeho údaje přejal Jílek.⁴⁶⁷

Dějiny Českého vysokého učení technického od Václava Lomiče (1978) přecházejí už Schneidra beze slova.

⁴⁶⁵ Nepočítáme-li jeho jmenovce, fotbalistu Franze Schneidra. Ke dni 3. 12. 2018.

⁴⁶⁶ JELÍNEK, Carl. *Das Ständisch-Polytechnische Institut zu Prag: Programm zur fünfzigjährigen Erinnerungs-Feier an die Eröffnung des Institutes*. Prag: J.G. Calve, 1856

⁴⁶⁷ Na stranách 48, 77, 118 a 219.

9.3 Průvodci po Olšanských hřbitovech

Když po Schneiderově smrti postupně ukončily činnost instituce, s kterými byl spjatý, stal se nejvýraznějším pamětním místem jeho hrob na Olšanských hřbitovech (III. hřbitov, 9. odd., číslo hrobu 107). Proto lze jeho osobu stopovat ve hřbitovních průvodcích.

Nejstarší z nich, *Městem mrtvých: Praktický průvodce hřbitovy olšanskými král. hl. města Prahy*, byl vydán roku 1883. Autor, ředitel hřbitovů Antonín Peřina, člení průvodce do dvou vnitřních monografií. Ve *Stručných črtách biografických* nevěnuje Schneiderovi samostatné heslo, ale zmiňuje ho v textu o Bernardu Bolzanovi, jenž „... [byl] pohřben se žákem svým a věrným přítelem Fr. Schneidrem.“⁴⁶⁸ Doplnuje také parafrázi Schneiderova životního hesla, které je variací na slogan z jeho náhrobku: „Šťasten býti a jiné blažiti, to je úkolem člověka.“ V druhé vnitřní monografii, *Seznamu všech hrobek*, uvádí pouze Schneiderovo jméno a lokaci hrobu, kdežto u všech ostatních jmen na seznamu doplňuje stručnou charakteristiku pohřbených, nakolik se mu ji podařilo vypátrat. Pro srovnání uveďme, že další z bolzanovců pochovaných na Olšanech, František Řezáč, má v první monografii vlastní heslo, kdežto k osobě Vincence Náhlavského uvádí Peřina jen krátkou charakteristiku ve druhé části knihy.

Naučná stezka po Olšanských hřbitovech, která vznikla v roce 2006 z iniciativy P. Miloše Szabo, věnuje Schneiderovi zmínku ve 42. zastavení, opět v souvislosti s Bolzanem. Čítá 31 slov včetně jména (uvádí českou i německou variantu) a je z ní zřejmé, že autor textu neměl žádné informace ke Schneiderově osobě s výjimkou těch, které mu poskytla pamětní destička na hřbitovní stěně za náhrobkem. Za zmínku stojí nejen chyba z nepozornosti v životních datech – jako rok narození je uveden 1894 místo 1794 –, ale i nepřeložený a chybně transliterovaný slogan: „**František (Franz) Schneider**, kněz a pedagog. / Přítel a žák Bernarda Bolzana je pohřben ve stejném hrobě jako jeho učitel. Pod jeho jménem je uvedeno heslo: „Immer better [sic], weiser [sic], lebensfroher werden.“

Zatím nejnovější ze hřbitovních průvodců, *Cesty nesmrtelných: putování po osudech a hrobech slavných českých matematiků, fyziků a astronomů*, pochází z roku 2016 a můžeme jej řadit k popularizační historiografii, tedy pramenům odborným. Bolzanovi vyčlenil tento průvodce rozsáhlé heslo a k němu připojil zvláštní tabulku, která v 91 slovech přinesla informace o Schneiderovi. Připomněla mimo jiné jeho kontakty s Palackým a Riegerem a jeho zásluhy na vydání Bolzanovy *Učebnice náboženské nauky*.⁴⁶⁹

9.4 Literárněvědné práce

Některé zdroje se věnují Schneiderovi výlučně jako spisovateli. V této souvislosti ho mezi českými spisovateli zmiňuje Josef Jungmann v *Historii literatury české* (poprvé vyšla roku 1825), ale zaznamenává jen jméno bez dalších údajů.

Arne Novák v *Literatuře české 19. století* (vyšla roku 1905) zmiňuje Schneidra coby bajkaře, když pojednává o Vincenci Zahradníkovi. Charakterizuje ho jako „*rázovitého filosofa a přítele*

⁴⁶⁸ PEŘINA, Antonín. *Městem mrtvých. Praktický průvodce hřbitovy olšanskými král. hl. města Prahy*. 1883, Praha, Vilímek

⁴⁶⁹ VLACH, Martin, Vojtěch KEMENNY, Ilona ŠIMÁNKOVÁ a Luboš VEVERKA. *Cesty nesmrtelných: putování po osudech a hrobech slavných českých matematiků, fyziků a astronomů*. Praha: Matfyzpress, 2016.

Bolaznova a Palackého.⁴⁷⁰ Schneidrovi zde kromě zmínky přímo v textu věnoval podčarník (60 slov), v němž předložil bibliografii k jeho bajkářské činnosti. Schneiderovo dílo filosofické a pedagogické v příslušných oddílech *Literatury české* nezmiňuje.

Výmluvným dokumentem zapomínání je vydání Zahradníkových bajek z roku 1940, které připravila do tisku mladoboleslavská společnost Zahradníkových přátel.⁴⁷¹ Ferdinand Strejček, editor textů, jež do té doby neměly knižní podobu, při jejich sběru v České včele narazil i na Schneiderovo jméno a v doslovu prozrazuje, že mu bylo zcela neznámé. Vypátral proto Zahradníkova přítele v Jungmannově *České literatuře* a *Riegerově slovníku*, aby o něm mohl napsat několik řádek. Na příkladu této čestně přiznané neznalosti vidíme, že ve 40. letech 20. století se už obecné povědomí o Schneidrovi vytratilo a případný zájemce musel sahat ke zdrojům z konce 19. století nebo mladším.

Jinému aspektu Schneiderova jevu – jeho *nachlebenu* coby postavy v beletrii – zpravidla věnuje pozornost literární věda, pokud se zabývá Arbesovým dílem. Jako příklad lze uvést slovníkovou příručku *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století* (vyšla roku 1973), která se pod heslem „Jakub Arbes“ pozastavuje nad postavou P. Schneidra v charakteristice *Ukřižované*.⁴⁷² Příslušný text však působí, jako by byl Schneider jen Arbesovou literární fikcí.

Úbytek zmínek o Schneidrovi v literární vědě, který časem vede až k pomíjení jeho historické existence, lze vysvětlit jednoduše tím, že z hlediska dnešního bohatství a kvality českého písemnictví již není natolik významným autorem, aby zaujímal místo jinde než v úzce zaměřeném literárněhistorickém bádání o obrozenské bajce. Na druhou stranu není jeho přínos menší než přínos Vincence Zahradníka. Bývá-li Zahradník jako tvůrce bajky připomínán (v souvislosti s českým národním obrozením), kdežto Schneider nikoliv, musíme hledat vysvětlení v tom, že původním jazykem Schneiderových bajek je němčina.

9.5 Historiografie

Odborná historická literatura si podržela povědomí o Schneiderově osobě relativně nejcelistvěji. Přesto se mu dosud badatelé věnovali pouze okrajově, jako součásti určitého *milieu*. Z toho důvodu se stále opakují tytéž informace: páter Schneider je stručně představen jako katecheta na technice a reálce, bolzanovec a přítel Františka Palackého. Výjimku mezi badateli do jisté míry představuje jen Ernst Nittner (1915-1997), jehož výzkum „schneiderovských“ pramenů je dosud nejkomplexnější.

Tento sudetoněmecký historik se původně zabýval Karlem Havlíčkem Borovským.⁴⁷³ Coby katolík ho zaujalo téma bolzanismu a jako prostředkující článek mezi Bolzanem a Havlíčkem identifikoval právě Schneidra, jemuž proto věnoval půvabný a dobře informovaný článek *Havlíček's Beziehungen zu B. Bolzano über F. Schneider*. Pracuje zde se Schneiderovou korespondencí včetně té nevydané a rovněž s jeho články v *Schulbote*. Ačkoli se podle názvu zdá, že předmětem jeho zájmu byl především autor *Tyrolských elegií*, většina článku se zabývá Schneiderovou osobou, jež Nittnerovi imponovala svou reformní zbožností, umírněností a

⁴⁷⁰ NOVÁK, Arne. *Literatura česká devatenáctého století*. V Praze: nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech, 1905. D. III, část 1. - str. 378

⁴⁷¹ STREJČEK, Ferdinand (ed). *Neznámé bajky Vincence Zahradníka*. Josef Hejda: Mladá Boleslav, 1940.

⁴⁷² VOTRUBA, Mojmír a kol.: *Čeští spisovatelé 19. a 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1973.

⁴⁷³ Havlíčkovi věnoval také svou disertační práci.

laskavostí.⁴⁷⁴ Při práci mohl navázat na Havlíčkův životopis od Václava Zeleného, který si Schneidra všímá právě v souvislosti s jeho žákem.

Pro ostatní historickou literaturu můžeme vytyčit tři Schneidrovzy vztahy, které vzpomínku na něj uchovaly v povědomí příslušných odborníků – je to vztah:

- a) k Bernardu Bolzanovi a jeho kruhu,
- b) k rodině Palackých a Riegerů a
- c) k rodině hrabat Thunů.

První skupina, zahrnující monografie a články věnované Bolzanovi, je nejrozsáhlejší. Spadají sem Bolzanovy biografie od Marie Červinkové-Riegerové (*Bernard Bolzano*), Eduarda Wintera (*Bernard Bolzano und sein Kreis; Bolzanoproceß*) a Jaromíra Loužila (*Bernard Bolzano*), ale také drobnější texty Emanuela Vlčka (*Bernard Bolzano: Podoba, tělesné vlastnosti a zdravotní stav*) nebo Marie Pavlíkové (*Bolzanovo působení na pražské univerzitě*).⁴⁷⁵

Texty z ostatních dvou skupin, například Roberta Saka (monografie *Rieger: konzervativec, nebo liberál?*) či Marcely Oubrechtové (studie „Duchovní orientace děčínských Thun-Hohensteinů v době předbřeznové“ ve sborníku *Variety české religiozity*) zpravidla věnují bolzanovci kromě několika vět ve vlastním textu podčárničky, jak to odpovídá Schneidrovu významu pro předmět jejich zájmu.

V tomto ohledu mi přijde zajímavá charakteristika Schneidra ve jmenném rejstříku k Fričovým *Pamětem* (editovaným Karlem Cvejnem), která poněkud netradičně zdůrazňuje i poměr ke slavnému romanetistovi: „Duchovní rádce paní Palacké, ředitel reálky v Mikulandské ulici, učitel Jakuba Arbese“.⁴⁷⁶ Na to, že páter Schneider se stal hrdinou *Ukřižované*, upozorňuje v poznámce také editor Havlíčkových dopisů Ladislav Quis.

Můžeme shrnout, že dosavadní „schneidrovské“ texty jsou, pokud je mi známo, kromě článku Ernsta Nittnera a spisů Eduarda Wintera omezeny téměř jen na podčárničky. Po jedné poznámce pod čarou věnují tomuto bolzanovci Marie Červinková-Riegerová, Václav Zelený, Ladislav Quis,⁴⁷⁷ Arne Novák, Robert Sak, František Jílek a Marcela Oubrechtová.

9.5 Proč jsme zapomněli?

Jelikož některých bolzanovců, například Michaelu Feslovi, Vincenci Zahradníkovi či Karlu A. Vinařickému, bylo již zasvěceno několik monografií, článků a editorských počínů,⁴⁷⁸ můžeme se oprávněně ptát, proč Schneider dosud zůstal stranou zájmu. Ve srovnání s Feslem se zdá odpověď jasná: Schneider na rozdíl od něj nebyl příčinou aféry, jež otřásla společností v českých zemích, nemusel čelit perzekuci a neprožil psychologicky zajímavý zvrat, kdy musel zapřít své přesvědčení. Romantická přitažlivost Feslova zjevu kráčí ruku v ruce s jeho objektivní dějinnou

⁴⁷⁴ NITTNER, Ernst. *Havlíček's Beziehungen zu B. Bolzano über F. Schneider*. In: *Gräben und Brücken*. Horst Glassel und Franz Olbert: München, 1980.

⁴⁷⁵ Úplnou bibliografii uvedených titulů viz v seznamu použité literatury.

⁴⁷⁶ FRIČ, Josef Václav. *Paměti I-III*. Praha: SNKLHU, 1971.

⁴⁷⁷ QUIS, Ladislav (ed.). *Korespondence Karla Havlíčka*. Praha: Bursík & Kohout, 1903.

⁴⁷⁸ Odborná literatura k různým stránkám Zahradníkova života a díla – theologického, uměleckého, filosofického aj. – je dnes již značně rozsáhlá. Například: STREJČEK, Ferdinand (ed.). *Neznámé bajky Vincence Zahradníka*. Josef Hejda: Mladá Boleslav, 1940.; ŘÍHA, Václav (ed.). *Bajky*. Praha: Antonín Dědourek, 1942.; MRAŠTÍK, Josef. Vincenc Zahradník, první český píšící filozof v době obrozenecké: doba a vlivy, život a dílo, filozofický názor a význam. Praha, [1949]. a mnohé další.

důležitostí, neboť Fesl jako zakladatel *Christenbundu* vlastně uvedl do pohybu Bolzanův proces.⁴⁷⁹ Je tak oprávněně nejznámějším z Bolzanových žáků.

Pokud se však zeptáme, kdo byl nejvýznamnější po Feslovi, připadá v úvahu právě Schneider. Wilhelm Zeil ho prohlašuje nejdůležitějším bolzanovcem spolu s Náhlovským a Zimmermannem,⁴⁸⁰ jako o nejpřednějším josefinistovi a bolzanovci po roce 1848 o něm píše Eduard Winter⁴⁸¹ a Marie Červinková-Riegerová podotýká: „*Příhonský, Fesl a Schneider tvořili onu trojici přátel Bolzanových, již nejvřeleji pojali a nejhorlivěji rozšiřovali názory jeho náboženské.*“ Byl to on, kdo převzal exhorty pro akademickou obec v salvátorském chrámu a koho si tehdejší společnost vybírala jako zprostředkovatele bolzanismu, ať už pro své salony či pro domácí výuku. Právě on byl také se svým učitelem pochován.

Srovnání se Zahradníkem se zdá zajímavější. Zahradník po sobě zanechal rozsáhlé a původní dílo, jehož největší přínos spočíval ve skutečnosti, že vzniklo česky. Stal se tak jedním ze zakladatelů české filosofie a včlenil se do národního obrození. Schneiderův celý literární odkaz, nejen již zmíněné bajky, oproti tomu vznikal německy. Nemá proto přidanou hodnotu jazykově průkopnického počínu.

Tvorba Čechoněmců ztratila po etnocidě této národnostní skupiny⁴⁸² legitimizační a „vzpomínkovou“ hodnotu, a pokud sama o sobě neznamenal příspěvek k německému písemnictví jako celku,⁴⁸³ upadla v zapomenutí. Zájem Sudetoněmců Nittnera a Wintera by byl s takovým vysvětlením v souladu.

---

⁴⁷⁹ WINTER, Eduard. *Bernard Bolzano a jeho kruh*. Brno, 1935.

⁴⁸⁰ ZEIL, Wilhelm: *Bolzano und die Sorben: ein Beitrag zur Geschichte des „Wendischen Seminars“ in Prag zur Zeit der josefinischen Aufklärung und der Romantik*. Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1967

⁴⁸¹ „Schneider (...) vedle Bolzana působil nejšíře a nehlouběji v českém prostoru.“

⁴⁸² Čechoněmce kvalifikoval jako samostatnou národnostní skupinu (*Volksgruppe*) Eugen Lemberg. Nepoužívám zde pro vraždění a jinou perzekuci Čechoněmců termín *genocida*, který prosazoval Ermacora, protože by vyžadoval argumentaci nad rámec této práce. Z toho důvodu se uchyluji k méně kontroverznímu označení *etnocida*.

⁴⁸³ Jako například *Ackermann aus Böhmen* germanizovaného Čecha Johanna von Tepel (Jana ze Žatce).

ZÁVĚR

Předkládaná práce usilovala o náčrt Schneidrova života: vedle studia a kariéry této osobnosti se snažila postihnout také její duševní utváření, a to včetně vazeb na složité a mnohotvárné prostředí českých zemí konce 18. a první polovice 19. století. Svého cíle dosahovala analýzou Schneidrových prací, ale i svědeckých výpovědí jeho současníků. Měla rovněž ambici sledovat na příkladu konkrétního myslitele fenomén bolzanovství, jenž dosud není beze zbytku prozkoumán.

Poukázala na mnohotvárnost náboženského života českých zemí, kde se jeden a týž světonázor mohl manifestovat způsoby osvícenskými i „reakčními“ (restaurativními), aniž by z hlediska svých stoupenců porušil vlastní integritu. Zabývala se i prolínáním osvícenství s romantismem, jež, jak se zdá, nemusejí v nitru jedince vyvolávat dramatické střety, nýbrž naopak mohou existovat vedle sebe ve více či méně sourodé syntéze. Já sama jsem na základě pramenů, z nichž jsem čerpala, byla nucena přehodnotit svoje vnímání bolzanismu jako typický osvícenského směru.

Bakalářská práce se dále pokusila vymezit hranice mezi historickou skutečností a literární fikcí, ale také tuto fikci včlenit do širšího rámce skutečnosti jako jeden z jejích legitimních výrazů: *nachleben* Schneidrova fenoménu v beletrii je přece reakcí na skutečný život této osobnosti.

Práce nakládala s žánrem životopisu v pojetí moderní historiografie, která nevyděluje osobnost z jejího prostředí a neklade ji do opozice vůči němu. Přesto ukázala na způsoby, kterými tvůrčí duch mění podmínky, v nichž žije: Franz Schneider pomohl vychovat neobyčejně vlivnou vrstvu Čechů a Čechoněmců, již posléze utvářeli poměry národní i státní podle zásad bolzanovské filosofické školy. On sám poznamenal české národní obrození podporou českého reálného gymnasia a Vlasteneckého musea i literární aktivitou v českých časopisech. Dále uskutečnil řadu charitativních projektů, které spoluurčovaly životy desítek až stovek jeho spoluobčanů, a konečně formoval náboženské smýšlení nejméně dvou generací, jež buď zažily jeho vyučování, nebo alespoň znaly jeho díla. Toto působení mohlo být přirozeně i negativní – připomeňme případ Augustina Smetany a jeho ohlas u J. V. Friče.

V souladu s cílem výzkumu, jímž bylo podchycení a nastínění Schneidrový osobnosti, je celá jedna kapitola zasvěcená jeho charakteru. Věnuji mu pozornost také v ostatních kapitolách, zejména o literárním a pedagogickém díle autora. Sdílím totiž názor Friedricha Nietzscheho,⁴⁸⁴ že lidský profil myslitele je důležitější než jeho filosofický systém. Poznání prvně jmenovaného v každém případě musí být východiskem k pochopení druhého.

Život, dílo, *nachleben* i zapomenutí této osobnosti nám dávají určitou představu o zjevu člověka, který ve své době nebyl nevýznamný a který ani v dnešní době není nezajímavý. Prostředkuje nám totiž současně exkurs do církevních dějin, národnostních poměrů českých zemí i do literárních počátků českého obrození.

---

⁴⁸⁴ NIETZSCHE, Friedrich. „Schopenhauer jako vychovatel.“ In: NIETZSCHE, Friedrich. *Nečasové úvahy*. Praha: Oikymen, 2005.

Seznam literatury

Odborná literatura

- ARNOLD, Claus. *Malé dějiny katolického modernismu*. Praha: Vyšehrad, 2014
- COHEN, Gary. *Němci v Praze 1861-1914*. Praha: Karolinum, 2000
- HANZAL, Josef. *Od baroka k romantismu: ke zrození novodobé české kultury*. Praha: Academia, 1987.
- CHALUPNÝ, Emanuel. *Josef Jungmann*. Praha: Spolek výtvarných umělců Mánes, 1911
- JETMAROVÁ, Milena. *František Palacký*. Praha: Svobodné slovo, 1961
- KOŘALKA, Jiří. *František Palacký a čeští bolzanovci*. In: LÁŠEK, Jan Blahoslav a Zdeněk KUČERA, ed. *Modernismus: historie, nebo výzva? studie ke genezi českého katolického modernismu*. Brno: L. Marek, 2002
- LORMAN, Jaroslav a Daniela TINKOVÁ, ed. *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého osvícenství*. Praha: Casablanca, 2009
- LOUŽIL, Jaromír. *Bernard Bolzano*. Praha: Odeon, 1978
- MACHOVEC, Milan. *Josef Dobrovský*. Praha: Svobodné slovo, 1964
- MICHŇÁKOVÁ, Irena. *Augustin Smetana*. Svobodné slovo, 1963
- MORAVEC, Josef. *Jakub Arbes: studie s ukázkami z Arbesova díla a úvah o něm*. Praha: Svobodné slovo, 1966
- NEŠPOR, Zdeněk R. a Kristina KAISEROVÁ, ed. *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*. Ústí nad Labem: Albis International, 2010
- NOVÁK, Arne. *Literatura česká devatenáctého století*. V Praze: nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech, 1905. D. III, část 1. - str. 378
- NITTNER, Ernst. *Havlíčeks Beziehungen zu B. Bolzano über F. Schneider*. In: *Gräben und Brücken*. Horst Glassel und Franz Olbert: München, 1980
- ZEIL, Wilhelm: *Bolzano und die Sorben: ein Beitrag zur Geschichte des „Wendischen Seminars“ in Prag zur Zeit der josefinischen Aufklärung und der Romantik*. Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1967
- PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004
- SAK, Robert. *Rieger: konzervativce nebo liberál?*. Praha: Academia, 2003
- SAK, Robert: *Josef Jungmann*. Praha: Vyšehrad, 2007
- SLAVÍK, Bedřich. *Od Dobnera k Dobrovskému*. Praha: Vyšehrad, 1975
- RÉMOND, René. *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha 2003
- SRŠEŇ, Lubomír. Michael Joseph Fesl, dobrodinec musejní knihovny, in: *Sborník Národního muzea v Praze*, řada C – Literární historie, sv. 57, 2012, č. 1-2, str. 82-95, 186
- ŠOLCOVÁ, Alena. *Christian Doppler – profesor matematiky na pražské polytechnice (1836-1847)*. In: BEČVÁŘ, Jindřich (ed.); Fuchs, Eduard (ed.): *Matematika v proměnách věků. I. Sborník*. Praha: Prometheus, 1998.
- TÁBORSKÝ, Josef. *Reformní katolík Josef Dobrovský*. Brno: L. Marek, 2007
- VLACH, Martin, Vojtěch KEMENNY, Ilona ŠIMÁNKOVÁ a Luboš VEVERKA. *Cesty nesmrtelných: putování po osudech a hrobech slavných českých matematiků, fyziků a astronomů*. Praha: Matfyzpress, 2016.
- VOTRUBA, Mojmír: *Čeští spisovatelé 19. a 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1973
- VLACH, Martin, Vojtěch KEMENNY, Ilona ŠIMÁNKOVÁ a Luboš VEVERKA. *Cesty nesmrtelných: putování po osudech a hrobech slavných českých matematiků, fyziků a astronomů*. Praha: Matfyzpress, 2016.
- VOTRUBA, Mojmír a kol.: *Čeští spisovatelé 19. a 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1973
- WINTER, Eduard. *Bernard Bolzano a jeho kruh*. Brno, 1935
- WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha, 1945

Prameny

- [Anonym], Bernard Bolzano, in: Jan OTTO, *Ottův slovník naučný*, 4. díl, Praha 1891
- [Anonym], Fesl Michal Josef. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 3. díl, Praha 1863
- [Anonym], Jos. Fr. Hurdálek. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 3. díl, Praha 1863
- [Anonym], Schneider František. In: František Ladislav RIEGER, *Slovník naučný*, 8. díl, Praha 1870
- [Anonym], Schneider, Franz. In: WURZBACH-TANNENBERG, Constant von. *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil (1876)
- ARBES, Jakub. *Episody z roku 1848*. Praha: Melantrich, 1940
- ARBES, Jakub. *Romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006
- ARBES, Jakub. *Zázračná madona; Ukřižovaná; Newtonův mozek*. Praha: Slovart, 2011.
- BAAR, Jindřich Šimon. *Farské historky*. V Praze: Novina, 1941
- BOLZANO, Bernard. *Exhorty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006
- BOLZANO, Bernard. *Lehrbuch der Religionswissenschaft*. Sulzbach, 1834.
- BOLZANO, Bernard. *O nejlepším státě*. 2. vyd., v MF 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1981
- BOLZANO, Bernard. *O pokroku a dobročinnosti*. Praha: Vyšehrad, 1951
- BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha 1981
- BOLZANO, Bernard. *Selected writings on ethics and politics*. New York, NY: Rodopi, 2007.
- Studien zur österreichischen Philosophie, Bd. 40.
- ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Bernard Bolzano*. Mladá Vožice: Městský úřad, 2001
- ČERVINKOVÁ-RIEGEROVÁ, Marie. Marie Riegerová, rodem Palacká: život a skutky její. Praha: nákladem obce Pražské, 1892.
- FESL, Michael Joseph. Nekrolog in: *Der österreichische Schulbote* 8, 1858, str. 349
- FRIČ, Josef Václav. *Paměti I-III*. Praha: SNKLHU, 1971
- GAUDEK, Anton. Nekrolog in: *Der österreichische Schulbote* 8, 1858, str. 350-361
- LESSING, Gotthold Ephraim. *Hry, básně, bajky, epigramy*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954.
- Milostné dopisy Františka Ladislava Riegera a Marie Palacké*. F. Topič: Praha, 1932
- QUIS, Ladislav (ed.). *Korespondence Karla Havlíčka*. Praha: Bursík & Kohout, 1903
- ŘÍHA, Václav (ed.). *Bajky*. Praha: Antonín Dědourek, 1942
- SELSFELD, Charles. *Rakousko, jaké je*. Praha: ODEON, 1991
- STREJČEK, Ferdinand (ed.). *Neznámé bajky Vincence Zahradníka*. Josef Hejda: Mladá Boleslav, 1940.
- SCHNEIDER, Franz. *Bájky a podobenství*, in: *Česká včela*, r. 1837, ročník 4, č. 7, str. 54; č. 33, str. 263; 36, str. 284; 41, str. 327-8; 1838, ročník 5, č. 10, str. 79
- SCHNEIDER, Franz. *Fabeln*. Thomas Thabor: Praha, 1830.
- SCHNEIDER, Franz. *Geschichte unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi*, Prag: 1835
- SCHNEIDER, Franz. *Offerner Brief an Herrn Augustin Smetana*. Prag: Wenzel Heß, 1850
- SCHNEIDER, Franz. *Pravda v obrazech: bájky a podobenství*. Praha 1850
- SCHNEIDER, Franz. *O swátosti swatého pokánj.*, ČKD, 1840/1, str. 27-60, cit dle: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=10643> (2019)
- SCHNEIDER, Franz. *Wie ein armer Dorfknecht zum Studieren kam*, in: *Der österreichische Schulbote* 6, 1856
- SMETANA, Augustin. *Paměti kněze z církve vyobcovaného*. Tiskové a vydavatelské družstvo Samostatnost, 1900
- VŠETIČKA, František. *Před branami Omegy: román o jednom českém osudu*. Olomouc: Votobia, 1995
- ZAHRADNÍK, Vincenc: *O żywotu a powaze zesnulého w Pánu, býwalého Litoměřického biskupa, Josefa Františka Hurdálka*, ČKD, 1834/1, str. 104-130
- ZELENÝ, Václav. *Ze života Karla Havlíčka*, in: *Osvěta*, r. 1872, č. 7.
- Světýzor*, č. 10, 1858, str. 78-9.
- Květy: Národní zábavník pro Čechy, Moravany a Slováky*. 19. října 1937, č. 42.

Elektronické zdroje

MORSCHER, Edgar. *Bernard Bolzano*. in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <plato.stanford.edu/entries/bolzano/>

Oficiální stránky obce Klobuky [online]. [cit. 2018-08-15]. Dostupné z: <https://www.klobuky.cz/>

PETERA, Václav. *Géniové církve a vlasti*. Centrální katolická knihovna a Centrum dějin české teologie KTF UK v Praze, 2004.

SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, Sběrka matrik Jihočeského kraje, 1793-1800 (1793), Velký Ratmírov, matriční kniha – římskokatolická církev N, 1793-1800. Dostupné z: <https://digi.ceskearchivy.cz/5292/64/1789/-250/50/o>.

SCHNEIDER, Franz: *O swátosti swatého pokánj.*, ČKD, 1840/1, str. 27-60, cit dle: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=10643> (2019).

